

Provincie
Oost-Vlaanderen
Centrale Bibliotheek

castellum

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
JAARGANG XII — NR. 1 — MAART 1995

Afgiftekantoor: 9270 Laarne 1

castellum

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE GESCHIED-
EN HEEMKUNDIGE KRING KALKEN EN LAARNE**

BESTUUR

- Ere-voorzitter: **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries**,
Slot van Laarne, 9270 Laarne
- Voorzitter: **Marcel Meijs**,
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken, tel. (09) 367 55 06
- Ledenbeheer: **Wim Van de Voorde**,
Holdaal 51, 9000 Gent
- Penningmeester: **Lieven Hanselaer**,
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Redactiesecr.: **Johan R.J. De Wilde**,
Varensbos 29, 9920 Lovendegem
- Secretaris: **André Van De Sompel**,
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. (09) 367 83 54
- Leden: **Anne Thibau**,
Kasteeldreef 50, 9270 Laarne
Geert Afschrift,
Bochtenstraat 51, 9270 Laarne
Eric Balthau,
Termstraat 80, 9270 Laarne
Dirk Clerick,
Nerenweg 72, 9270 Kalken
Roger De Bondt,
Maalderijstraat 16, 9040 Sint-Amandsberg

Verantwoordelijke uitgever: Johan R.J. De Wilde,
Varensbos 29, 9920 Lovendegem

JAARGANG XII – Nr 1 – maart 1995

**AFGEVAARDIGDE bij het Verbond van de Kringen voor
Heemkunde in Oost-Vlaanderen:** Johan De Wilde
Varensbos 29
9920 Lovendegem

ADRESWIJZIGINGEN en NIEUWE ABONNEMENTEN
Wim Van de Voorde, Holdaal 51, 9000 Gent

CONTACTADRES en RUILEXEMPLAREN:
André Van De Sompel, Kruisenstraat 70, 9270 Kalken

LIDMAATSCHAP CASTELLUM

Gewoon lid: 350,-

Steunend lid: 650,-

Erelid: 1.000,-

Beschermend lid 2.000,-

Rekening: 393-0430850-65 Castellum:
Lieven Hanselaer, Koffiestraat 61, 9270 Kalken

De lijst van de beschermheren of -vrouwen, van de ereleden en de steunende leden zal jaarlijks in het laatste Castellumnummer verschijnen.

BERICHT AAN DE ABONNEES:

Het bestuur dankt zijn leden omwille van de vlotte betaling der lidgelden. Ondanks de stijging van de kostprijs voor papierwaren, hebben wij de bijdrage voor het lidmaatschap niet verhoogd.

Het bestuur hoopt tevens dat het in zijn nieuwe samenstelling en met een gewijzigde taakverdeling optimaal aan de wensen van de lezers tegemoet zal kunnen komen. Ondertussen alvast veel leesgenot!

**KLEINE VERZAMELING DIALEKTWOORDEN
UIT DE GEMEENTE LAARNE
Zoveel mogelijk fonetisch weergegeven**

R. De Bondt

Aat au tode = Zwijg (gebiedende vorm)

Asserante = Zelfovertuigde

Allekaks = Onderop, langs de neus weg

Amets = Soms

Andjuun = Ajuin

Achter oeste = Na de oogst

Abbeltrot = Appelpuree

Achterwoarsterigge = Vroedvrouw, of klapij

Aelijk (awelijk) = Echtpaar

Afvolle = Handvol

Acatène = Fiets zonder ketting, met tandwieloverbrenging

Belzemienen = Seringen

Beenaere = Beenhouwer of slachter

Brue = Brood

Bloeëndekes = Bloedworst

Bakkerskolen = Houtskool

Blageur = Verwaande, opschepper

Balpijbe = Holle vlierhouten buis, om met nat vlas te schieten

Bloaren = Bladeren

Bustik = Biefsteak

Bullingen = Ingewanden of darmen

Blek = Blik

Bozzeken = Beursje

Bolleket = Grote marbel

Blaafeturen = Luiken

Boerkes = Oude bakstenen

Baare = Kinderspel

Bijzen = Schommelen

Beven gelijk 'n rijshaat = Beven als een wis

Beerstik = Aalbak op wagen gemonteerd

Beesken = Kus

Boarvoets = Blootvoets

Deuzeg = Duizelig

Dreubelken = Glaasje jenever

Desem = Zuurdeeg

Doar noes over = Daar schuin tegenover

Dwoazekonte = Dwaas mens

Djakke = Zweep

Deurejoager = Veelvraat, welke toch niet dikker wordt

Duts = Sukkelaar

Dikheurnen = Soezen, sluimeren

De mesant nie = Dat geeft niet, dat maakt niets uit

De krop = Diphtérie

Eur = Uier

Eitsjiep = Prutser, onhandige

Eekronkere = Meikever

Eegde = Egge

Endekes = Worsten

Eemer = Emmer

Fluidenier = Wesp

Floremuize = Vledermuis

Foaze = Bloemenvaas

Flecijn = Rheuma

Flokhaat = Kurken stopsel

Ferset = Vork

Fruns = Frons

Flamakken = Vleien

Geregeld = Spek

Goestendoender = Eigenzinnige, doordrijver

Gas = Gras

Gezedde = Dagblad

Geede = Geit

Goele = Eend

Gelijk azze kikke = Net als ik

Greelen = Bretellen

Geen goesting = Geen zin, geen lust

Heuflakke = Kopvlees (van varken)

Harloze = Uurwerk

Heurtjen schieden = Marbollen of geldstukjes uit een cirkel knikkeren

Hemelluchten = Bliksemen

IJsgoat = Onderste van boom dat bij afzagen in de grond blijft

Ibberste = Zolder

Joat's = 't Is gelukt, na een paar pogingen

Kieden = Kuiten

Koas = Kaas

Keiremelk = Karnemelk

Kontekletser = Jacketvest met zwaluwstaart

Kestume = Kostuum, pak (broek en jas)

Kadukelijk = In slechte staat

Kortwoagen = Kruiwagen

Kerre = Kar

Kalle = Dwaas mens

Kesei = Steenweg

Korses = Koorts

Kerl = Kern van vrucht

Koepleide = Koeiendrek

Klobbers = Houten kloefen

Kenijn = Konijn

Klakhaat = Kruisboog

Kobegespinne = Spin

Keiremelk = Karnemelk

Krammenoaie = Karbonade (varkensvlees)

Kisse = Kaars

Kissepanne = Kaarsenpan

Keenké = Olielamp

Kerbure = Carbid

Koezeel = Geleidetouw voor koe

Kesteel = Kasteel

Krebbelijder = Zeurpiet

Koikes = Afgebakken en gesneden spek

Kleutvis = Bedrog of leugen

Kleuden = Plagen of bedriegen

Kazeleire = Kersenboom

Kammeseir = Kinderspel

Kadde = Idem

Kwets = Mogelijks
Kenijn't eden = Konijnevoer
Kletseuren = Dadels
Kedijsters = Idem
Kolenbrander = Zwarte loopkever
Kopken = Postzegel met beeltenis van Koning Albert
Kwekker = Goudvink of scheldnaam voor veel schreiend kind
Krimken = IJskreem
Koartsen = Stuk van 25 centiem
Kluit = Stuk van 10 centiem
Keuzen = Kalfje
Kreus = Intrest
Klinks = Soepel
Kaantsen = Kantwerkje
Kleemp = Klei
Kloesteren = Koesteren of verzorgen
Koaen = Een kwade
Kabaa = Boodschappentas
Koie kele = Keelontsteking
Kelieken = Buikkrampen
Kakkenestje = Jongste spruit in een gezin

Loezen = Vrouwenborsten
Loemerte = Schaduw
Leuse rebbe = Ribstuk (koe)
Lijveken = Onderhemdje
Leveuren = Glazen marbels
Lochting = Groentehofje
Lewirke = Leeuwerik
Leere = Ladder
Luikers = Luiken
Lamoen = Voorwielstel van driewielkar
Lutsen = Schudden
Lebele = Lepel
Lameere = Klappij

Moager schraminkel = Skeletachtig magere vrouw
Mestellen = Mastel (klein zacht gebakken rond broodje)
Meshoak = Mesthaak
Moddevijvere = Vlinder

Muldere = Vrouwelijke meikever

Moore = Modder

Made = Afkorting van de naam Maria

Moie = Made of worm

Mueschen = Morsen

Merlaan = Merel

Moieschijder = Bromvlieg (ook Spaanse vlieg genoemd)

Moane = Maan

Neinen = Slapen

Neinei doen = Gaan slapen

Neuzemoakere = Verwaande

Niet gedijen = Niet aarden

Neusdoek = Zakdoek

Nie slinks gevallen = Niet dom

Ne roalen = Een rare, 'n drollige

Nen dool = Een eierdooier

Nen boot = Een boterham

Nie kreiden = Niet aandringen

Nen obber = Een stromijt

Nen mangel = Verscheidene graanschoven samen in stuik gezet

Noalde = Naainaald

Nen hardie'en = Een vlugge, een bijdehandse

Naffelbreuke = Navelbreuk

Ortgat = Oprit tussen twee grachten, ook mennegat genaamd

Oledotsen = Oliekoeken

Oanschijn = Houten of metalen trekstel voor kar of wagen

Oestabbels = Oogstappeltjes (kleine vroege soort)

Pluimkes = Anjers

Pissen = Urineren

Pisser = Mannelijk geslachtsdeel

Preude = Vrouwelijk geslachtsdeel

Pruime = Idem

Peintsen = Pintje (glas bier)

Pisteles = Kleine krokant gebakken ronde broodjes

Pardesu = Overjas

Prijkeleus = Gevaarlijk

Puitsheuft = Dikkopje

Panneschijders = Duiven

Pekelteve = Stoute persoon (vrouwelijk)

Peet = Oude man of sneeuwman

Pui = Kikker

Puirekke = Kikkerdril

Pelse = Eendenkroos

Pertret = Foto

Pertret trekken = Een foto nemen

Pertang = Nochtans

Petaddegroeze = aardappelloof

Roesoesoe = Uitvoeren zonder na te denken

Resoluut = Zelfovertuigde

Ruspe = Rups

Rolink = Boom- of struikwortel

Rus = Graszode

Rutte = Stoute persoon

Rosse = Idem

Roake = Hark

Riedepetiede = Zenuwachtig worden

Rinkedden = Vernielen

Reenstik = Vergaarbak voor regenwater

Riestemelk = Melk van koe welke pas gekalfd heeft

Redekuul = Boodschappentas

Stobbels = Wat nog op het veld staat na afmaaien van het graan

Saurzen = Dekens

Schau zijn = Bang zijn

Schau man = Durver, doordrijer

Stamenee = Herberg

Sompeddere = Veldwachter

Sleeren = Baantje glijden op het ijs

Schaoverdijnen = Schaatsen op het ijs

Spekeloase = Spekuloos

Spekken = Snoepjes (harde krakers)

Stoove = Leuvense kachel met platte buis en ronde pot

Scheewij = Karnemelk gekookt zonder bindmiddel

Soebe = Soep

Scheefzekere = Niet rechtuit (met kromme sprongen omgaan)

Snotneuze = Kleine persoon, ook treiter

Schijtses leggen = Gewaagde dingen voordoen om ter best

Steekkerre = Stootkar

Seeze = Tilbury

Sedde = Breiwol

Sperre = Spar

Spau = Spade

Spauen = Overgeven

Schotelhuis = Achterkeuken

Seuze = Dwaase mens

Schubbe = Schop

Speurewoal = Sperwer

Spinze = Samengebonden hout bundel

Sleuder = Sleutel

Sletsen = Pantoffels

Stoefere = Verwaande

Schulpe = Schelp

Storse = Overgordrijn

Spoosken = Kleine portie eten

Salau = Salade

Schroep = Gulzigaard

Saase = Saus

Safaarken = Limonade

Snuidoek = Driekantige grote zwarte sjaal

Scherre = Ploeg

Schijen = Gekliefd hout voor open haard of houtvuur

Schrabouelijk = Verschrikkelijk

Schof = Schuif van kast

Schof = Schaftijd (etenstijd)

Schremen = Schreien

Slinksen = Slimme, heimelijke of ook soepele

Spellesteker = Waterjuffer, libelle

Spukken = Spuwen

Seveun = Savooien

Schoare = Schaar

Schreve = Lijn

Schabbe = Legboord in kast

Schrebielden = Sintels

Smeur = Mist

Streksken = Strikje

Stoeferken = Pochette (kleine zakdoek in bovenzakje van vest)

Tsjoezemienen = Seringen
Teuferesse = Heks, of toverkol
Traring = Trouwring
Tsik = Kleine persoon
Trekzak = Harmonika (ook gierigaard)
Tseneuver = Jenever
Tseurken = Kleine druppel jenever
Teele = Tijl of schotel
Troddels = Ingewanden of darmen
Toartsen = Taartje, gebak
Tode = Aangezicht
Teve = Stoute persoon
Troonke = Afgeknotte boom
Trommeties = Rheuma
Tremen = Houten of metalen stangen om wagen te trekken
Treidels = Spullen, vodden
Treude = Beetje achterlijke vrouw of meisje
Teek = Regen- of aardworm
Treudeleire = Trage, slenteraar
Teuferessenbreud = Paddestoelen
Taleure = Bord
Tootsen = Kus
Toesken = Idem
Temteren = Plagen, treiteren
Tsuuken = Zuigen
Trunte = Kwezelachtig (vrouwelijk)
Tsuuke = Fopspeen
Treutsen = Kleine hoeveelheid
Tes japoot = Het is gebroken
Tjeut = Varken

Veneiges = Vanzelfsprekend
Vertrek = Toilet (W.C.)
Vurke = Hooivork
Veuscheut = Schort
Verfeurkelen = Struikelen
Vernichelen = Inwendige pret
Verkoarpelen = Onderkomen, wegteren
Verdesstrueren = Vernielen

Vuste = Nok van het dak
Vizze = Vaars (jonge koe)
Vrende oolde = Petroleum
Vleuen = Vlooiën

Wiedele = Dwaze man
Werten = Wratten
Weergoanden = Zijns gelijken
Wigstekerken = Kinderspel
Wannemeulen = Molen om graan te zuiveren van pelletjes en stof

Zeeken = Urineren
Zeurzak = Oneerlijke speler
Zeevereire = Man, welke domme of vieze praat vertelt
Zielstiksken = Varkensrosbief
Zoage = Zeurpiet
Zulder = Zij (Meervoud)
Zeupken = Kleine slok
Zuipteele = Vrouw welke veel drinkt
Zantsen = Doodsbeeldeken
Zeem = Honing

ENKELE LAARNSE GEZEGDEN EN SPREUKEN

t'Es uit de node = Het is ontwricht
t'Vier in den buik = Blindedarmontsteking
Zijn een euge kijkt noar zijn andere = Een schele
'n Sproedemuile = Zomersproeten in het aangezicht
Een tonge mee'n volaantsen = Babbelaar
't Komt te peerde in't goa te voede wig = Ziek zijn komt snel maar kan lang aanslepen
Wacht nen bot = Wacht een tijdje
Op zijn peerd zidden = Zich boos maken
Ge moet da zuverre nie smijden = Niet doen alsof je niets wist
Doe ne keer au deveuren = Doe eens je best
'n Spertelkonte = Een levendige, beweeglijke baby
't Es nogal'n kroede = Een renner welke bijna nooit in de prijzen valt
Een schraupsnee = Eerste droge snede brood
Laat hem leuben mee zijn vel albuiden = Trek je niets aan van die man
Zu scheef as'n tinke = b.v. Een scheve muur van een bouwwerk

Een gedoetsen of 'n doeningsken = Een klein huisje
Van riefken noar raufken = Van her naar der
Ze kan't er in bakken en kirnen = Veel te groot kledingstuk
'n Felle scharnasse = Een flinke vrouw
Wimme vermangelen = Willen wij verwisselen
't Es ne klinsken veur zijn joaren = Hij is nog flink voor zijn leeftijd
E es gezet gelijk ne pui op ne wegel = Tevreden met het behaalde resultaat
Goe op scheude staan = Het werk is al goed opgeschoten
Geboard au van niet, want ge zoe vuil keunen vangen = Zwijg liever want het zou kunnen in uw nadeel uitvallen

t Goa gelijk 'n lierken van ne cens = Het vlot goed
Moest he ne stront zien kreuben, he zoe nog niet laaen = Een zwartkijker
Ze's veur geen gas te betraaen = Ze is onbetrouwbaar
Zijnen hoarink broat nie = Hij wordt niet geloofd
Verfoamelen = Vuil maken, beduimelen
Bij toet, of toet, toet = Zeker, jawel, het is zo
Meikt au wig = Ga uit de weg, of „wat je me nu vertelt!”
'Es'n nieschede, ze komt zij ne keer snoaren = Een nieuwsgierige welke alles komt afkijken
'k Ben piebe dada = Ik ben weg
'n Klein petoaderken = Een klein kind
'k Ben duu van den dust = Dood van den dorst
't Es were van zijn gedoen = Het gaat weer over familie van zijn kant
Bij den duvel te biechte goan = Bij de verkeerde terecht komen
'k Meendege van den duvel bij zijn been't en = Denkend een goede zaak te doen, (iemand beet hebben)
't Ligd hier amoal eider de scheider = Alles ligt hier overhoop
Kijk ne keer, 't es ne slunkepeut = Zie eens het is een linkshandige
Ezue goamer euk nog wa uit snuitn = Op die manier halen we er ook nog wat voordeel uit
Hé hem just ne keer weesten kern = Niet lang gebleven
Hé es't gat nog nie gekeerd, of ze doe alwere heur goestinge = Hij heeft zich nog niet omgedraaid, of ze doet alweer haar zin
't Sop es de keule nie weerd = Het is niet de moeite er zich boos om te maken
Ze's were bezig mee hem uit te scheiden = Ze is hem terug verwijten aan het maken
k'ij de geede = Bij het kaartspel (bieden) van elke soort 2 kaarten
In'n aae kasrolle keunde nog goeie pap moaken = Met een oudere vrouw in bed kan het ook nog meevallen!
He es t'enden zijn goe gestorven = Hij is overleden wanneer alles opgedaan was!

Enkele lapnamen

In Laarne hebben de meeste families een lapnaam. Wat ook zeer eigenaardig overkomt, is het feit dat men b.v. voor eenzelfde familienaam verschillende lapnamen aantreft, zoals de twee eerst opgesomde voorbeelden duidelijk aantonen!

VAN RIJSELBERGE: De VERGEITS
De TISTES
De KABEKES
De GEBUREN

DE WILDE: De PACHTERS
De SCHEDES
De SPRIETS
De SCHRIJVERS
De LOUZEN
De KNOLS

BAETENS: De BELZEN

VAN PETEGHEM: De FAENES

VERVAET: De KADDES

DE BRUYCKER: De POEZE GEBUREN

DE VEIRMAN: De ZWIES
De FEUTEN

Wat meer is, de lapnaam gaat over op de kinderen. Dikwijls is het ook zo, dat men naar een bepaalde naam vraagt en men u niet kan antwoorden, omdat de lapnaam zo ingeburgerd is, dat men de ware naam niet eens meer kent!

DE VERWOESTING VAN HET KASTEEL EN HET NEERHOF TE LAARNE IN 1579

Johan R.J.De Wilde

In de grote politieke en religieuze crisis die de Nederlanden teisterde op het einde van de 16de eeuw deelde ook Laarne in de brokken. In de periode 1578-1583 werden zowel de pastorie als de kerk vernield (1). Deze bijdrage wil achterhalen wat er rond het kasteel is gebeurd en op welke datum, wie een rol speelde in dit alles en welke de drijfveren waren achter de gebeurtenissen.

Een tijdsbeeld

Laarne ligt op ongeveer 10 km van Gent. Door de eeuwen heen werd de plattelandsgemeente dikwijls meegesleurd in de maalstroom van de gebeurtenissen in en rondom Gent. Voor een goed begrip volgt hier een summiere schets van de politieke en militaire handelingen in die periode.

Te Gent zette men een bijzonder drastische stap in oktober 1577. In de nacht van 28 oktober nam men op instigatie van Jan van Hembyze en François van de Kethulle, heer van Ryhove, twee bisschoppen en verschillende topambtenaren gevangen. Te Gent verweet men deze vooraanstaanden een pro-Spaanse gezindheid. Dit was het begin van een regime, dat een politiek particularisme nastreefde en een radicale Calvinistische republiek opbouwde (1577-1584). Gent maakte zich dus zowel los van de katholieke kerk als van zijn Spaanse soeverein Filips II. Het miskende tevens het gezag van de Staten-Generaal in de Nederlanden. De bouw van vestingwerken werd gestart en men bracht nieuwe en eigen milities op de been. Niet iedereen was echter tevreden met deze gang van zaken. De patriottische troepen in de Nederlanden waren misnoegd wegens het uitblijven van hun soldij. Hun Waalse leiders zagen men lede ogen de excessen van de Gentse Calvinisten aan. Deze Malcontenten bezetten op 1 oktober 1578 Menen. Van dan af vormden zij een ernstige militaire bedreiging voor Gent. Op 6 april 1579 sloten de Malcontenten zich opnieuw aan bij de Spaanse troepen o.l.v. Alexander Farnese, prins van Parma. Deze zou uiteindelijk, in september 1584, Gent tot overgave en reconciliatie dwingen. Maar ondertussen was er heel wat onheil geschied (2).

De eigenaar van het slot te Laarne

Zonder volledig de biografische toer op te gaan, dient ook de figuur van de toenmalige kasteelheer hier nadert te worden belicht. Ten tijde van de godsdiensttroebelen behoorde het slot toe aan François Schoutheete van Zuylen, heer van Erpe, Mosschre, Laarne, enz... Hij was de enige zoon van Pieter en Isabella van der Gracht, en werd geboren te Aalst op 6 februari 1532. Zijn vader was heer van Erpe, zijn moeder „vrauwe van Mosschere” (3).

Hij werd geridderd op vijftientigjarige leeftijd omwille van zijn moed op het slagveld in Spaanse dienst. Enkele jaren later werd hij hoogbaljuw van de stad en de kasselrij Kortrijk. Op 7 mei 1563 (4) begiftigde Johanna vander Wostynen „e erfachteghe vrouwe van Laerne” en zijn grootmoeder langs moederszijde, François met „*de heerlichede van Laerene met allen hoocheden preemine(n) tien baeten en(de) prouffycen en(de) generaelick al dat haer toebehoerende es binnen der zelve prochye van Laerene*” enz... Dit gebeurde met de instemming van Adriaen van Gavere, haar tweede echtgenoot (5).

Of François van Zuylen reeds in 1563 zijn intrek nam op het kasteel van Laarne is niet zo duidelijk. Het is zeker mogelijk, aangezien Adriaen van Gavere zijn laatste levensjaren doorbracht in de Gentse St.-Baafsparochie, waar hij op 25 februari 1570 overleed (6).

Volgens De Potter en Broeckaert werd ook François van Zuylen in oktober 1577 in Gent gearresteerd, waarna hij 20 maanden in gevangenschap zou hebben doorgebracht (7). Dit is onjuist. Op het ogenblik van de machtsgreep was François in Gent aanwezig. Maar hij voorzag blijkbaar moeilijkheden, en glipte op 2 november onopvallend uit de stad (8).

Enkele maanden later werd hij dan toch gevangen genomen. Na de inname van Kortrijk door de Gentenaren in maart 1578, werd hij op 15 maart als gevangene naar Gent overgebracht. Daar werd hij in het Prinsenhof opgesloten met o.m. Maximiliaen de Gand Vilain, Baron van Resseghem, heer van Kalken, Massemen, Wetteren, die in 1582 ook Graaf van Izegem werd. Ook François van Halewyn, heer van Zweveghem, behoorde tot zijn lot- en partijgenoten. Van diens hand stamt een gedetailleerd relaas over de gebeurtenissen te Gent tussen 1577 en 1579 (9). Bij hem vernemen we hoe en wanneer een hele groep voorname gevangenen wist te ontsnappen. De vlucht vond plaats in de nacht van 15 op 16 juni 1579, volgens een plan van François van Zuylen. Hij had in zijn jeugd op het Prinsenhof verbleven en kon zo een ontsnappingsweg aanduiden. Verschillende voortvluchtigen werden korte tijd nadien opnieuw

gevat; op het hoofd van de anderen werd door de Gentenaar Hembyze een prijs gezet. Toch bereikten F. van Zuylen, F. van Halewyn en de heer van Ressegen veilig Roeselare (Roullers) (10). Van daar uit stuurden zij op 18 juni een brief naar o.m. de schepenen, deken en kolonels van Gent met daarin de beweegredenen en de rechtvaardiging van hun handelwijze. Zij hadden de stille hoop op ernstige gevolgen te vermijden - tevergeefs. François van Halewyn noteerde schamper dat de Gentenaars zich allerminst onthielden van „leurs injustes et damnables entreprinses”. Redeloos en meedogenloos staken zij het vuur in de kastelen en huizen van „Audenhove, Drincham, Laerne, Erpe, Hoochmosscheren et Zweveghem” (11). Een datering geeft hij echter niet. Van Halewyn benadrukte dat de ontsnaptten zich nochtans onthielden van elke activiteit die de Gentenaars kon schaden of zelfs maar hun gramschap zou opwekken. Zo had b.v. de heer van Erpe en Laerne zich teruggetrokken te Douai.

De verwoesting

Over de brandstichting in het slot van Laerne vinden we in de verhalende bronnen weinig of niets terug (12). In 1889 herhaalden De Potter en Broeckaert dat op het einde van de 16de eeuw het slot van Laerne door brand werd verwoest (13). Ook hier geen datering. In de recentere literatuur omtrent dit onderwerp heeft men dit feit nog in twijfel getrokken (14). Volledig ten onrechte overigens.

Gelukkig geven nog enkele archiefteksten uitsluitsel.

De eerste vonden we terug in een renteboek van de heerlijkheid Laerne, aangelegd in 1573 (15). Een plaatselijke anonymus schreef op de binnenzijde van de kaft (rugzijde) de volgende sobere opmerking: „*Als men duust vyf hondert en(de) neghenentseventich las den XXIIII en dach van Julyus men hii(?) weten zoo was duer de Raet van die van ghent tvier in laeren castiel ghesteken*”.

Een tweede anonymus, ditmaal te Gent, gaat nog wat meer in detail: „*Item op den XXIIIIen July (nl. 1579) ten vier huere sloeghen trom(m)elen ende tro(m)petten tsmerghens ende ten zessen trockender de co(m)p(an)ie va(n) Sucaet ooc naer den hoop ende een co(m)panie perderuyters om heml(ieden) te assesterene want den legher v(er)trac va(n) daer na(er) o(mme) ooc tselve te gaen doene ruineren ende plunderen ende men seyde dat de kercke va(n) Sotteghem in brande stont ende van ghelycke et kassteel van Laerne en(de) van eeke tkassteel*” (16). Deze beide kastelen waren blijkbaar nog bemand. De volgende paragraaf verhaalt dat uit deze versterkingen in totaal 45 gevangenen

naar Gent werden overgebracht. Heel wat vragen vinden hier een antwoord. Het precieze tijdstip van de verwoesting van het slot, dat in de meeste eigentijdse bronnen en de latere historische werken niet is opgegeven, wordt hier zonder tegenspraak bevestigd: 24 juli 1579. Wij vernemen tevens wie de opdrachtgevers waren en de uitvoerders. De Raad van Gent - hiermee wordt de Collatie bedoeld - nam de beslissing (17). Gentse milities voerden het bevel uit. Beide bronnen vermelden de brandstichting, wellicht na een grondige plundering.

Het zou al te eenvoudig zijn om de hele actie af te doen als louter een uitbarsting van wrok en wraakzucht tegenover de heer van Laarne. Dit gegeven heeft zeker een rol gespeeld. Getuige daarvan de systematische vernietiging van alle eigendommen van François van Zuylen te Erpe, Mosscher en Laarne, alsook de vernieling van de eigendommen van zijn partijgenoten. Het relaas van F. van Halewyn is niet vrij van overdrijving, maar de kern berust op waarheid.

Er was niettemin een tweede motivatie van tactisch-militaire aard. Het anonieme Gentse handschrift verhaalt immers ook dat de drie leden van de Gentse Raad (17) hadden geordonneerd dat men „alle de kasteelen speelhove(n) bewalt zynde” in een omtrek van 3 tot 4 mijlen rond Gent moest platbranden. Dit was op 24 juli voor een groot deel uitgevoerd. De heer van Ryhove besliste bovendien dat de Gentse milities ook in het land van Dendermonde (waartoe Laarne behoorde) moesten roven en brandschatten (18). De schrik zat er diep in dat de vijand, met name de Malcontenten, deze versterkte woningen zouden gebruiken als uitvalsbasis voor hun terreuracties ten nadele van de Gentenaars!

Een derde bron tenslotte biedt stof voor enkele aanvullingen (19). Dit document beslaat één bladzijde en is in het Frans opgesteld (zie bijlage). Auteur noch datering zijn bekend. Dit laatste is geen onoverkomelijk probleem, omdat het relaas enkele aanwijzingen bevat voor een approximatieve datering ca 1585-1594 (20).

De auteur gaf in deze tekst een samenvatting van een verzoekschrift van François van Zuylen aan de geestelijke overheid. Of de originele aanvraag van de kasteelheer bewaard is gebleven, is heden niet bekend.

Welke informatie geeft dit document? Op het slot van Laarne hadden de „nobles predecesseurs” van F. van Zuylen een kapelanie (chapelrie casterale) gesticht met de last van een dagelijkse mis (21). Op het ogenblik dat François zijn verzoek opstelde - tussen 1585 en 1594 - was de uitvoering van deze mis onmogelijk geworden. „*Comme depuis quelques anneés le chasteau dudict Laerne avecque sa bassecourt aueroit esté ruyne et bruslé par les rebelles de*

Sa Ma(jeste). Scy comme ses chasteaus et Maisons Champestres dErpe et a Mosschre situeez en flandres” (r. 7-11).

De tekst bevestigt dus o.m. dat het kasteel na de brandstichting verschillende jaren in puin lag. Bovendien is dit de enige tekst die signaleert dat ook het neerhof een prooi van de vlammen werd (zie verder). De gebruikte terminologie „ruyne et brusle” wijst op plundering, niets ontziend vandalisme en brandstichting. De Gentenaars omschrijft men hier als „rebelles de Sa Ma(jeste)”. Het kasteel was dus volledig onbewoonbaar. Door de systematische vernielingen van zijn eigendommen zag F. van Zuylen zich genoodzaakt uit te wijken naar zijn huis „dEstombes” in de parochie van Verlingem (kasselrij Rijsel en diocees Doornik). Van de geestelijke overheid wou hij toen de toestemming verkrijgen om tijdelijk in dat verblijf zijn missen op te dragen. Voorlopig slechts, want „*en attendant la commodite de pouvoir redifier le chateau et chapelles dudict Laerne*” (r. 22-23). Deze passage toont aan dat de bejaarde slotheer (22) de intentie had om het kasteel herop te bouwen en opnieuw leefbaar te maken. Het is derhalve waarschijnlijk dat de herstellingswerken reeds voor 1590 werden aangevat. Hoelang zij geduurd hebben, weten we niet. Evenmin of de heropbouw in verschillende fasen met min of meer langere tussenpozen is verlopen, dan wel of men ononderbroken heeft kunnen doorwerken. De aanstelling van een nieuwe kapelaan op het kasteel te Laerne medio 1594 lijkt er op te wijzen dat bepaalde woonfuncties van het slot op dat ogenblik reeds waren hervat (23). Indien deze veronderstelling juist is, dan zou het kasteel uiterlijk 15 jaar na de verwoesting opnieuw bewoning hebben gekend. François van Zuylen overleed op 10 april 1596. Hij werd opgevolgd door zijn zoon Charles van Zuylen „gheseyt dErpe heer van Erpe, Laerne, Erondegem en Ottergem” (24). Wellicht werd het slot onder diens beheer volledig afgewerkt. In 1607-1608 werden de beklaagden van de heksenprocessen er opgesloten en verhoord. Volgens de overlijdensregisters van Laerne overleed „Carolus d’Erpe dict de Laerne” in de parochie op 10 september 1629. Van zijn vrouw Ghislaine d’Estourmel is geweten dat zij 12 jaar eerder op het kasteel overleed (25). In 1640 vond een venditie plaats van de inboedel van het slot en het neerhof (26). Wijst dit op financiële moeilijkheden of begon de familie haar belangstelling voor het slot te verliezen? Het blijft vooralsnog een open vraag. In 1656 werd het kasteel met de heerlijkheid Laerne verkocht aan Gerard van Vilsteren. Hij liet de waterburcht ombouwen in een residentie, opgevat naar de smaak en de noden van zijn tijd. Deze ingrepen vragen evenwel een aparte studie.

Het neerhof bij het kasteel

Zoals we reeds zagen, werd met het kasteel ook het neerhof („bassecourt”) verwoest. Daardoor wisten de Gentenaars de heer van Laarne opnieuw zwaar te treffen in zijn financiële belangen. Dit neerhof stond traditiegetrouw in de onmiddellijke nabijheid van het kasteel (27). Het belang van deze schadepost is niet te onderschatten. In 1466 stond bij het slot een pachthoeve waar men zich toelagde op landbouw én veeteelt (koeien en varkens). Men beschreef het als volgt: „*beneden den walle, daer de pachter up woont, es een hof behuust met eenen woonhuse, twee scuere, twee poesten, een waghenuus, een pesterie, een veerkinscot, een poorte voren ter straten int beghin van der dreve, ende een steenen poorte achter thof die men heet de coepoorte, ende voort met zulker fruyt boemen alsser up staen, toebehoren ende ancleven, welc hof, alsoet Laureins Bosschaert nuter tijt in pachte besedt, es groot onderland, mer sschen, bosschen ende gheweeden tusschen den vijftich ende den tsestich bunren, onbegrepen, lettelt min of meer, gheldende jaerlicx ter tijt van nu in pachte metter froenmersch XIX £ III s. gr.*” (28).

Naast de grootte wijst ook de indeling van het hof in de richting van een belangrijke landbouwwuitbating. Men had een apart wagenhuis voor de karren. Men gebruikte 2 schuren: een voor de zomergranen, een andere voor de wintergranen. Twee koeienstallen (poesten) herbergden in de winter een niet geringe hoeveelheid dieren. Men beschikte over een eigen bakkerij (pesterie), enz...

De aanzienlijke grootte van het kasteelgoed wordt een eeuw later bevestigd. Volgens de penningkohieren van Laarne omvatte het „pachtgoet ghenaeemt dnerhof te casteele” 60 bunder (ongeveer 80 ha) in 1571. Pachter was toen Lieven Bracke (29).

In 1574 en 1577 werd het areaal gedeeltelijk verpacht (32 bunder). Gezien de slechte economische situatie in die jaren door de toenemende belastingen, militaire operaties e.d.m. heeft de pachter wellicht zelf aangedrongen op een vermindering.

Het belang van deze hoeve mag ook blijken via een vergelijking met enkele andere pachthoeves uit de onmiddellijke omgeving in dezelfde periode:

- ten Damme in Laarne (1571): 22 bunder (30)
- ter Most op Ertbuur (1599): 37 bunder (31)
- den Belderik op Ertbuur (1570): 52 bunder (32)
- te Nieuwenhuis (Heusden, 1570): 30 bunder (33)

- te Cattenay (Heusden, nu Laarne): 21 bunder (34)
- goed ten noorden van de kapel op Beervelde (1567): 22 bunder (35)

Overzichten van de belangrijke pachtgoederen in Waarschoot (36) en Everger (37) leren ons dat de meeste uitbatingen 10 tot 40 bunder (resp. 13 tot 53 ha) omvatten.

Met een grootte van (50 tot) 60 bunder stak de kasteelhoeve derhalve ver boven de andere uit. Gegevens over de heropbouw en ingebruikname van het neerhoofd zijn voorslansnog onbekend. Men vermeldde de „stede van t'pachtgoet... a t'casteel” alleszins in het metingsregister van 1591 (38). Hoewel dit register no, her en der te Laarne „verbernde” (verbrande) boerderijen signaleert, geldt di, blijkbaar niet meer voor de kasteelhoeve. Op het einde van het Ancien Regime, meer bepaald in 1791, was het „nederhof huys met alle syn toebehoorten” nog altijd in gebruik (39).

Besluit

Op 24 juli 1579 werd het slot te Laarne het voorwerp van een brandstichting door het opstandige Gent. Vergeldingsdrang en strategische noodzaak gingen bij deze militaire operatie hand in hand. Door de vernietiging ontnamen de Gentse leiders hun vijanden een potentiële uitvalsbasis, die al te dicht bij hun stad was gelegen. In die optiek was het slot slechts één van de vele bastions die ten onder gingen in een wijd uitdeinende vernietigingsgolf. Dat men tegelijkertijd een (vermeende?) opponent persoonlijk zwaar kon treffen, was bovendien mooi meegenomen. De heer van Erpe, Laarne, enz... was als hoogbaljuw van Kortrijk een topambtenaar in Spaanse dienst. Zijn ontsnapping in juni 1579 was voor de fanatici in Gent een regelrechte kaakslag. Wie niet voor hen koos, was tegen hen - zo dachten zij. Enkele weken later gingen de statussymbolen van François van Zuylen te Erpe, Laarne en Mosscher in de vlammen op. Met het slot ging ook tijdelijk een landbouwuitbating van eerste rang verloren. Het is onwaarschijnlijk dat in deze toestand van verwoesting te Laarne enige verandering is gekomen vóór de val van Gent in 1584. De heropbouw lijkt kort nadien te zijn aangevat. Wanneer het slot opnieuw in gebruik is genomen, kan nog niet nader worden bepaald. Vermoedelijk kan dit reeds ca 1590-1595 gebeurd zijn. Het blijft evenwel uitkijken naar stevige bewijzen.

VOETNOTEN

- (1) Balthau, Schepens (1992), p. 53 en 63.
- (2) In het algemeen zie Parker (1985), p. 185-186 en 192-195. In het bijzonder voor de periode 1577-1579 raadplege men Despretz (1963), p. 119-230.
- (3) Stadsarchief Oudenaarde, Acten en Contracten, deel 52, f° 317 r°.
De Jonghe (1752), dl. 2, p. 148, voetnoot a.
- (4) En dus niet „omtrent den jare 1570” zoals in De Potter, Broeckaert (1889), p. 22.
- (5) Stadsarchief Oudenaarde, Acten en Contracten, deel 52, f° 316 r° -317 r° (7 mei 1563). Na deze datum moest deze schenking nog worden gepasseerd voor het leenhof van Dendermonde, waarvan de heerlijkheid Laarne werd gehouden.
- (6) Van Campene (ed. De Potter) (1870), p. 248-249. A. van Gavere werd begraven in de kerk der Minderbroeders te Gent.
- (7) De Potter, Broeckaert (1889), p. 23.
- (8) De Halewyn (ed. Kervyn de Volkaersbeke) (1865), p. 33.
- (9) Zie noot 8.
- (10) Idem, p. 206-212.
- (11) Idem, p. 220.
- (12) Voor een kritische evaluatie van deze bronnen zie Despretz (1963), p. 124-126. De meeste zijn opgenomen in de bibliografie.
- (13) De Potter, Broeckaert (1889), p. 23.
- (14) Van Damme, Lostrie (1987), p. 176 en p. 269 n. 32. Zij baseren zich op het ontbreken van brandsporen en de afwezigheid van een „officieel document”.
- (15) Bewaard op het kasteel van Laarne, zonder nummer.
- (16) Bibliotheek van de Rijksuniversiteit te Gent, hs. 159 (Gendsche geschiedenissen van 12 oogste 1566 tot november 1593), f° IIIIcXVIII r°. Met een hartelijk woord van dank aan Eric Balthau, die mij wees op het bestaan van dit handschrift.
- (17) De Collatie, in 1540 door Karel V afgeschaft, werd in 1577 opnieuw in werking gesteld. Zij bestond uit 3 leden: poortერი, weverijen en de kleine neringen. Noch in de Gentse stadsrekeningen 1579-1580, noch in de resoluties van de Collatie vonden wij iets terug over de militaire expeditie te Laarne. Zie resp. Stadsarchief Gent, 400, nrs. 88 en 89, SAG, 120, nr. 2 en 121 nr. 3bis.
- (18) Bibl. Rijksuniv. Gent, hs. 159, f° IIIIcXIX r°.
- (19) Rijksarchief Gent (RAG), Bisdom R 848/19c.
- (20) Zie bijlage, onder II) Datering.
- (21) Dit gebeurde waarschijnlijk reeds in de 14de eeuw. Zie hierover Balthau, Schepens (1992), p. 40.
- (22) Hij was vooraan in de vijftig. F. van Zuylen speelt zijn „anchien eaige” (r. 16) ook uit om zijn verzoek ingewilligd te zien.
- (23) RAG, Bisdom B 155 f° 33 v°, De tekst zegt niet expliciet dat de kapel op het kasteel opnieuw in gebruik is, maar de aanstelling geldt wel te Laarne; over Verlingem rept de nota niet.
- (24) Zie o.a. RAG, Bisdom R 848/19b.
- (25) Balthau, Schepens (1992), p. 135.
- (26) Rijksarchief Beveren (RAB), Laarne Oud nr. 402. Wij hopen hier later op terug te komen. Eén realistisch detail: men verkocht o.a. 2 muizevallen.
- (27) Volgens de tekening van Sanderus (1641) stond de hoeve ten noordoosten van het kasteel: men mag aannemen, dat dit ook zo was in de 15de en de 16de eeuw.
- (28) Stadsarchief Gent, 330, nr. 30, 1465-66, f° 86 r°. Uit de staat van goed van Filips de Vos, reeds gepubliceerd door D'hooghe, Balthau (1989), p. 78-80 (Bijlage XIV). De Potter Broeckaert (1889), p. 13 (noot 1) publiceerden een tekst waarin sprake was van dit hof met 50 à 60 bunder land in 1456. Die tekst berustte een eeuw geleden in het slot te Laarne, zonder nr.
- (29) Stadsarchief Gent, 28, nr. 36/150. Quohier 1571 (20v°), 1574 (22r°) en 1577 (14v°). Lieven Bracke

haalde in dat decennium een halve reggetiende op voor Michiel Vanden Berghe, de kapelaan op het kasteel.

- (30) Stadsarchief Gent, 28, nr. 36/150. Quohier 1571, f° 17 v°.
- (31) RAG, Piers de Raveschoot nr. 645.
- (32) SAG, 330, nr. 87, f° 320 v°. In latere tijden kwam er een opdeling en sprak men over de Grote en de Kleine Belderik.
- (33) Idem, f° 319 v°.
- (34) RAG, Pottelsberghe nr. 83. Begin 17de eeuw: de 16de-eeuwse pachtcontracten van Cattenay geven geen omvang aan.
- (35) RAG, St.-Pieters IA, nr. 709, f° 74 nr. 332.
- (36) De Vos (1990), deel I, p. 269-320.
- (37) De Vos-Werkgroep (1994), deel I, p. 212-236.
- (38) RAB, Laarne Oud nr. 21, 4de biljet, zijde 2. Er is ook sprake van een „wijngaerdeken”.
- (39) RAG, Bisdom R 848/19G.

Gebruikte afkortingen

RAB = Rijksarchief Beveren.

RAG = Rijksarchief Gent.

BIBLIOGRAFIE

- E. Balthau, E.L. Schepense a., *De bouwgeschiedenis van de St.-Machariuskerk van Laarne*, Laarne, 1992.
- R. Castelain, „*De Oudenaardse familie van Rokeghem en haar bezittingen te Sint-Maria-Horebeke, Kerkem, Cordes, Elsegem, Kluisbergen, Mullem en Vladslo (14de tot 16de eeuw)*” in *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde*, Deel XXIII, jan. 1986, p. 87-106.
- M. Cloet, L. Collin, R. Boudens (red.), *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1991.
- J. Decavele (red.), *Het eind van een rebelse droom*, Gent, 1984.
- F. de Halewyn „*Memoires sur les troubles de Gand 1577-1579*” *Publiés avec une introduction et des notes par M. Kervyn de Volkaersbeke*, Brussel, Gent, Leipzig, 1865.
- B. De Jonghe, *Ghendtsche geschiedenissen by forme van maendt-register*, Gent, 1746.
- B. De Jonghe, *Ghendtsche Geschiedenissen ofte Chronycke vande beroerten en ketterije binnen en omtrent de stad Ghendt sedert het jaer 1566 tot het jaer 1585*, Gent, 1752, 2 dln.

- P. De Kempenare, *Vlaemsche Kronyk of Dagregister van al hetgene gedenkweerdig voorgevallen is, binnen de stad Gent, sedert den 15 juli 1566 tot 15 juni 1585*, vertaald door P.J. Van Male, uitg. door P. Blommaert, Gent, 1839.
- F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*, 4e reeks, eerste deel, gent, 1889.
- A. Despretz, „*De instauratie der Gentse Calvinistische Republiek (1577-1579)*” in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*. Deel XVII, 1963, p. 119-230.
- A. De Vos, *Geschiedenis van Waarschoot*, Waarschoot, 1990, 2dln.
- A. De Vos - Werkgroep *Geschiedenis van Evergem*, z.p., z.d. (1994), 2 dln.
- C. D’hooghe m.m.v. E. Balthau, „*Een bijdrage tot de studie van het stads-
patriciaat in de late middeleeuwen: de Brugse familie De Vos in de 14de
15de eeuw*” in *Castellum VI* nr. 2, 1989, p. 4-81.
- G. Parker, *The Dutch revolt (revised edition)*, London, 1985.
- J. Scheerder, „*De handschriften van Gentse kronieken en memorieboeken
bewaard in de universiteitsbibliotheek te Gent*” in *Handelingen der
Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*. Deel XXX,
1976, p. 15-59.
- C. en P. Van Campene, „*Dagboek behelzende het verhaal der merkwaardigste
gebeurtenissen-voorgevallen te Gent, sedert het begin der godsdienst-
beroerten tot de 15e April 1571*”, uitg. F. De Potter, Gent, 1870.
- D. Van Damme en C. Lostrie, *Het kasteel en de meersen*, Laarne, 1987.
- Jan Van de Vivere e.a., *Chronijcke van Gendt*, ed. F. De Potter, Gent, 1885.

BIJLAGE: TEKSTUITGAVE

1. Beschrijving

Weergave, gericht aan de bisschop van Gent, van het verzoek van ridder François van Zuylen om in zijn huis te Verlingem een voorlopige kapelanij op te richten ter vervanging van deze in de kapel op het vernielde slot van Laarne.

Gent (?), z.d. (ca 1585-1594)

Rijksarchief te Gent, fonds Bisdom 848/19c

Op papier, dubbel folio zonder nummering. Hoogte: 300 mm, breedte 210 mm

(met onregelmatige randen). Eerste pagina beschreven: brede linkermarge bijna geen rechtermarge. De binnenpagina's onbeschreven. Op de vierde en laatste blz.: „Laerne. quod Cap(pelani) a Castri obligetur ad missam quotidianam ac spectet ad Collationem Ep(iscop)i p(rese)nta(ti)o(n)em vero dns(?) Temporalis”.

Geen datum, geen localisering, geen ondertekening. De Franse tekst telt 31 regels (excl. de hoofding). Onuitgegeven.

2. Datering

- a.) Terminus ante quem: medio 1594. In de tekst (r. 28) is nog sprake van kapelaan Josse Vanden Berge. Deze bleef in dienst tot ten laatste juni 1594. Op 10 juni van dat jaar benoemde de bisschop van Gent ene Du Bois tot kapelaan van het kasteel. Dit in opvolging van de overleden J. Vanden Berge (1).
- b) Terminus post quem: 1585-1587/88. De nota is gericht aan de bisschop van Gent. Diens naam noemt men niet. We weten dat na de ondergang van de Gentse Calvinistische Republiek (1584) de Gentse bisschopszetel drie jaar open bleef. Tenslotte werd W. Lindanus de nieuwe bisschop. Hij werd geïnstalleerd op 22 juli 1588, maar was reeds in Gent aanwezig in de periode november 1587 - februari 1588 (2). Niets belet echter dat François van Zuylen zijn aanvraag indiende nog voor er effectief een bisschop aanwezig was in Gent. Dit zou de afwezigheid van een familienaam in de hoofding kunnen verklaren. Het originele verzoekschrift van de ridder (niet be-waard?) zou reeds uit 1585 kunnen stammen.

3. Werkwijze

- Hoofdletters zoals in het origineel.
- Afkortingen werden in cursief opgelost.
- De interpunctie van het origineel werd behouden.
- Schrijffouten en inconsequenties van de scribent werden niet verbeterd.
- (?) betekent onzekere lezing.
- Accenten (é, è) werden niet toegevoegd.
- / wijst op nieuwe regel.

Voetnoten

- (1) Zie RAG, Bisdom B 155, f° 33 v°.
- (2) M. Cloet e.a., *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent 1991, p. 49-50.

4. Tekst

A Monseigneur

Monsieur Le Reverendissemme Evesque de Gand

Remonstre en toute reverence Messire Franchioiz Schouteete / *Chevalier* Seigneur dErpe Laerne Estombes etc. Comme en son / Chasteau et Seigneurie de Laerne pais de Dendermonde y aueroit / fondee une chapelrie casterale par ces nobles predecesseurs subjectte / a dire la messe du Jour a aultre Estant a la conference de lad. (?) / Seigneurie Reverendissemme et a la presentation des *Seigneurs* dudict Laerne/ et par consequent dudict remonstrant Comme depuis quelques / annees le chasteau dudict Laerne avecque sa bassecourt aueroit / êste ruyne et brusle par les rebelles de Sa *Majeste* Scy / comme aussy ses chasteaus et Maisons Champestres dErpe / et de Mosschre situeez en flandres Par ou ledict remonstrant / seroit este contrainct de soy retirer et prendre sa / residence en sa *Seigneurie* et Maison dEstombes paroisse de Verlinghehem Chastelenie / de Lille et Diocese de Tournay Laquelle maison est scituee / assez(?) coing de l'Eglise parochiael Partant et attendu son ancien eaige / Et que ledict benefice aueroit este fondee par ces nobles / predecesseurs *seigneurs* et Dames dudict Laerne pour leur commodite / de leur successeurs et domesticques mesmes affin d'avoir millieur / occasion de prier Dieu pour leurs ames Et affin de en ce regard / ne rendre Illusoire leurs bonne et saine Intention Supplie / humblement quil plaise a sadicte *Seigneurie* Reverendissemme permectre / en attendant la commodite de povoir redifier le chasteau et chapelles / dudict Laerne Il luy soie permis et octroye faire celebrer les messes / de la fundation dudict Laerne en sa Maison et *Seigneurie* dEstombes / en une Chapelle propre visite par Ordonnance de Monseigneur le / Reverendissemme de Tournay par son doyen de Chrestiente du mesme / quartier et par luy advoue Ensemble quil plaise ordonner au chapelain / beneficier dudict Laerne Monsieur Josse vanden berge resident en la ville de Lille/ d'y celebrer ou y faire celebrer les messes de ladicte fudation de Laerne / au lieu susdict dEstombes En quoy personne ne peult estre prejudicie / mesmes attendu la non residence du benefice au lieu de la fundation / Le tout du moings Jusques au repel de (?) *Seigneurie* Reverendissemme / Scy fera bien

BEVOEGDHEIDSOVEREENKOMST TUSSEN BALJUW EN MEIER TE LAARNE

Erik L. Scheper

In het Rijksarchief te Gent steekt in het Familiefonds een overeenkomst met betrekking tot „rechten ende usantie” of rechten en gebruiken tussen de baljuw en de meier van Laarne (1).

De baljuw was de vertegenwoordiger van de heer van een heerlijkheid of een territorium waarbinnen een persoon of een instelling in eigen naam of in naam van de vorst rechten kan uitoefenen. Hij was belast met het handhaven van de orde en vrede binnen dit goed. Hij oefende als dusdanig de prerogatieven en voorrechten uit van de heer. Voor het spreken van recht maande hij de leenmannen en soms ook de schepenen. Tevens was hij belast met de uitvoering van de uitgesproken vonnissen. Hij fungeerde ook als openbaar aanklager.

Oorspronkelijk waren de meiers pachters van het vroongebied. Het vroongebied was ook nog foncier genoemd, was het deel van de heerlijkheid dat het langst in eigen beheer uitgebaat werd. In vele gevallen was het ook het bestuurlijk en rechterlijk centrum van de heerlijkheid. Binnen het vroongebied trof men gewoonlijk aan: het kasteel van de heer, het neerhof met zijn stallen en schuren, de landen, weiden, hooilanden, boomgaarden, tuinen, vijvers, bossen e.d., die bij de uitbating van het neerhof hoorden. Dit agrarisch geheel voorzag totaal in eigen onderhoud.

De meiers waren belast met het innen van de verschuldigde renten. In latere tijden verwierven zij ook bestuurlijke en rechterlijke bevoegdheid. De meier trad ook op als maanheer van de schepenbank soms van de latenbank (2).

De rechten en de gebruiken

Deze overeenkomst, die u in extenso in bijlage zal vinden, hebben wij omgezet in begrijpelijke taal.

- De meier kan niet de minste bevoegdheid laten gelden met betrekking tot de criminele zaken, tenzij de baljuw hem de toestemming gaf of hem belastte met de uitvoering.

- Alle arresten, persoonlijke of andere, worden door de baljuw kond gedaan, tenzij hij afwezig is.
- Het nazicht of controle van kelders, herbergen e.a. wordt door de baljuw gedaan. De meier of officier kunnen het slechts doen in zijn opdracht of tijdens zijn afwezigheid.
- Alle boetes, zonder onderscheid, grote of kleine, komen de baljuw toe. Boetes van 5 lb. gr. komen de heer toe. De baljuw geniet een derde van die boetes. De meier kan geen enkel recht laten gelden op die boetes.
- Alle aanklachten moeten door de baljuw gebeuren. Hebben meier of officier iemand aangeklaagd dan moeten zij de baljuw ervan op de hoogte brengen. De meier heeft dan recht op een derde van de boete.
- De baljuw kan toestemming geven, met de eis geen schade aan te richten, om door kouter- en veldwegen te passeren. De meier kan dit eveneens mits toestemming van de baljuw (3).
- Het komt de baljuw toe de vierschaar en de wettelijke bijeenkomsten voor te zitten, rekeningen goed te keuren, de eed af te nemen van voogden of andere personen, het passeren of verlijden van akten. De meier moet zich daarvan onthouden wegens gebrek aan kennis.
- De baljuw komt het recht toe de straten en de sloten te schouwen of te controleren. Hij kan de meier samen met de schepenen belasten de schouwingen te doen. De meier kan hier geen aanspraak maken op een salaris. Wel worden de door hem en de schepenen gemaakte kosten vergoed.
- De baljuw doet alle kerkgeboden of wettelijke afkondigingen. Hier ontvangt de meier een derde van de eraan verbonden vergoeding.
- Wat het schutten of bijeenbrengen van verloren gelopen en schade aanbrennend vee betreft, is de vergoeding voor de baljuw. Meier en officier kunnen geen aanspraak maken op een vergoeding, tenzij zij het vee hebben geschut en er de baljuw van in kennis stelden: dan ontvangen zij een derde van de boete.
- Alle openbare verkopeningen geschieden door of in aanwezigheid van de baljuw. Hij kan de meier of de officier ermee belasten.
- Wie betrapt wordt op onwettig kappen van hout, maaien van gras e.a. wordt beboet en de opgelegde boete komt de baljuw toe, tenzij de meier hem van een vergrijp berichtte, dan bekommt die een derde als bonus.

Onderaan deze overeenkomst staat enkel „Ita est Niclajis Damroij” of dit is (de copie) van Nicolaas Damroij (4).

NOTEN

- (1) Rijksarchief Gent, Familiefonds, nr. 761.
- (2) J. Van Twembeke, *Inleidend overzicht van de leenroerige en/of bestuurlijke indeling van het voormalig graafschap Vlaanderen. Met een nota over het heerlijk stelsel en het begrip heerlijkheid*, De Pinte, 1979, p.15-16 en 21-22.
- (3) B.v. van troepen.
- (4) Helaas werd deze overeenkomst niet gedagtekend. Vermoedelijk was hij slechts kortstondig baljuw van Laarne. Het inventaris vermeldt 1700.

BIJLAGE

[s.d.]

Bevoegdheidsovereenkomst tussen de baljuw en de meier van Laarne

Rijksarchief Gent, Familiefonds, nr. 761.

Rechten ende usantie gheobserveert tussen den bailliu ende meijer van Laerne.

Eerst ende alvooren den meijer en heeft gheen admissie ter weerelt hoedanich die sauden moghen wesen int regarde criminele saeken ten waer dat den bailliu hem toeliet ende last ghaud

Alle arresten soo wel personnael als andersins worden ghedaen bij den bailliu ten waere dat hij apsent waere

Item int regaerde van visitatie van kelders herberghen als andersins die worden ghedaen bij den bailliu oft bij den meijer oft officier als den bailliu hemlieden last gheeft ten waere dat den bailliu apsent waere als booven

Item alle boeten gheen vutghesteken nocte ghereserveert soo groote als tcleene competeren den bailliu ten waere boete van vijf po[nd]e[n] groo[t]e die commen ten proffijt van den heer daer van den bailliu heeft een derde maer den meijer en heeft daer gheen admissie

Alle calmine moeten ende worden ghedaen bij den bailliu en al waert saeken datten meijer oft officier iemant ghecalangierdt hadde is den voors[eijde] meijer ende officier ghehauden de kennisse te bringhen aen den bailliu daer van dat den voors[eijde] meijer oft trecht een derde van de boete

Den bailliu vermach consent te gheven te gaen oft reijden deur eenighe passagie

van cauteren oft velden daer partije gheen schaede an is leijdende ende de meijer en vermacht niet te doen sonder consent van den bailliu

Item den bailliu compt alleen toe de vierschaer ende wettelijcke daeghen alle soorten van rekennijng staet van goede alle eedt aftenemen soo van wooghden oorconden als andersins alle acten van passerijng als andersins ende de meijer en heeft daer gheen kennisse ter weerelt

Den bailliu competeert alle visitatie van straeten balluijcene ende sloot ende den meijer gheen kennisse daer van, jae meer den bailliu belast den meijer den selve straete balluijcene ende sloote te gaen met schepenen ende nochtans daer van gheen salaris en is treckende dan alleenelijck de costen met schepenen

item den bailliu doet alle kerckegeboden daer van dat den meijer heeft eenen derde van de voors[eijde] kerckegeboden

Item aengaende het schutten van alle soorten van beesten schaede doende competeren den bailliu ende den meijer nocht officier en heeft gheen actie omme een stuijver te trecken ten waere dat den voors[eijde] meijer oft officier de voors[eijde] beesten int schutten ghebrocht hadde daer van sijlieden trecken voor haerlieden rechten een derde van de boete wel verstaen als sijlieden de voors[eijde] beesten ter kennisse van den bailliu ghebrochten hebben tgoene dat sij doen moeten

Item alle vercoopinghe venditie als andersins die worden ghedaen bij den bailliu oft bij sijne laste bij den meijer oft officier maer andersins niet

Item van haut te cappen garse over te maije als andersins competeert de boete aen den bailliu te waer dat den meijer het over ghebrocht hadde aen den bailliu daer van hij een derde van de boete saude den voors[eijden] meijer competeren als boonij

Ita est Niclajis Damroij

Addendum

Niclaeys Dannoy was baljuw te Laarne op het einde van de Tachtigjarige Oorlog.

Enkele documenten noemen hem in functie tussen 1637 en 1646. De bovenstaande tekst dateert dus uit die periode. (NVDR)

Bron Rijksarchief Beveren, Laarne Oud nr. 402.

De rekeningen van de *pachter van het recht van den aert*¹ op het einde van de 17de eeuw - 1ste helft van de 18de eeuw als waardemeter voor de inspanningen om de Kalkense Vaart en het handelshaventje funktioneel te houden

André Van De Sompel

Voorwoord

Over de geschiedenis van de Vaart is, behalve algemeenheden, nog maar weinig gepubliceerd. Bovendien werden deze algemeenheden uit de oudere werken² meestal klakkeloos overgenomen³ en bronnenvermelding is quasi onbestaande of zeer vaag gehouden. Diepgaand onderzoek is dus zeker nog nodig.

In deze bijdrage wordt de taak van de *pachter van het recht van den aert* en de bestemming van het pachtgeld en van het *aertgeld* op het einde van de 17de eeuw - eerste helft van de 18de eeuw belicht.

Bespreking bronnenmateriaal

In het Rijksarchief te Beveren-Waas worden onder de titel Oud Archief Kalken, nr. 54, 28 bundeltjes met rekeningen van de pachter van *het recht van den aert* bewaard. Het archiefmateriaal heeft betrekking op de periode 1671-1741, doch de reeks van jaarlijkse rekeningen is niet volledig bewaard. De vermelding 1671 heeft betrekking op de presentatie van de rekeningen voor de jaren 1667-

1. Aert = aanlegkade.

2. – Sanderus, *Flandria illustrata sive provinciae ac comitatus huius descriptio*, Amsterdam, 1641.
– De Potter F., Broeckaert J., *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, vierde reeks*, tweede deel, Kalken, Gent, 1889, p. 2-3.
– Dauwe C., *Calcken door de eeuwen heen*, Kalken, 1908, p. 333.

3. – Duquet F., *Zo was Schellebelle*, Schellebelle, 1984, p. 100-104.
– Stuyck R., *De Schelde, van bron tot monding*, Tielt, 1987, p. 121-123.
– Peleman M., *Wandelen te Kalken*, in *VTB-VAB wandelboekje nr. 81*, p. 121-123.
– Duquet F., *Zo was Kalken*, Schellebelle, 198., p. 52, 319-322.
– Kolena, *Calvine, Calckene, Calcken, Kalken*, Kalken, s.d.
– Schink J., *De Oude Kerk van Ralken of een korte bijdrage over haren oorsprong en uitbouw*, Wetteren, 1934.
– De Geest R., De Maesschalck, (e.d.), Ruys R. (red.), *Langs Schelde de Durme*, Gent, 1986, p. 57-58.
– De Sy R., *U en Ebes*, 1972/2.
– Van Damme D., Van Brussel D., *De Kalkense Meersen, biologisch inventarisatie en ecologische evaluatie*, 1984-85, p. 6.
– Van Damme D., Lostrie C., *Het kasteel en de meersen*, Laarne, 1987, p. 15, 28, 72.

1669 en de laatste rekening, nl. deze van 1735, werd pas in 1741 gepresenteerd; vandaar de vermelding 1671-1741.

Doordat de rekeningen van voor 1690 weinig of geen gerichte informatie bevatten, werden enkel de gegevens uit de rekeningen van de jaren 1690-1692, 1696-1698, 1702-1704, 1707, 1709, en 1728-1735 in deze studie verwerkt. Bovendien werden de rekeningen vanaf 1702 veel uitvoeriger opgesteld, met meer details.

Inleiding

Volgens de overlevering hebben de Kalkenaren de Vaart rond 1540-1543 aangelegd. Afgaand op kaartenmateriaal van de periode rond 1700, heeft men meer dan waarschijnlijk een bestaande beek verder uitgegraven, nl. de beek - in Kalken de Steenbeek genoemd- die het riviertje de Lede in Lochristi met de Schelde verbond (zie figuur 1).

Nicolaas Visscher tekende rond 1700 op de kaart van het oostelijk deel van het graafschap Vlaanderen *Flandriae Comitatus pars orientalis* de Steenbeek die uit de Lede ontspringt⁴.

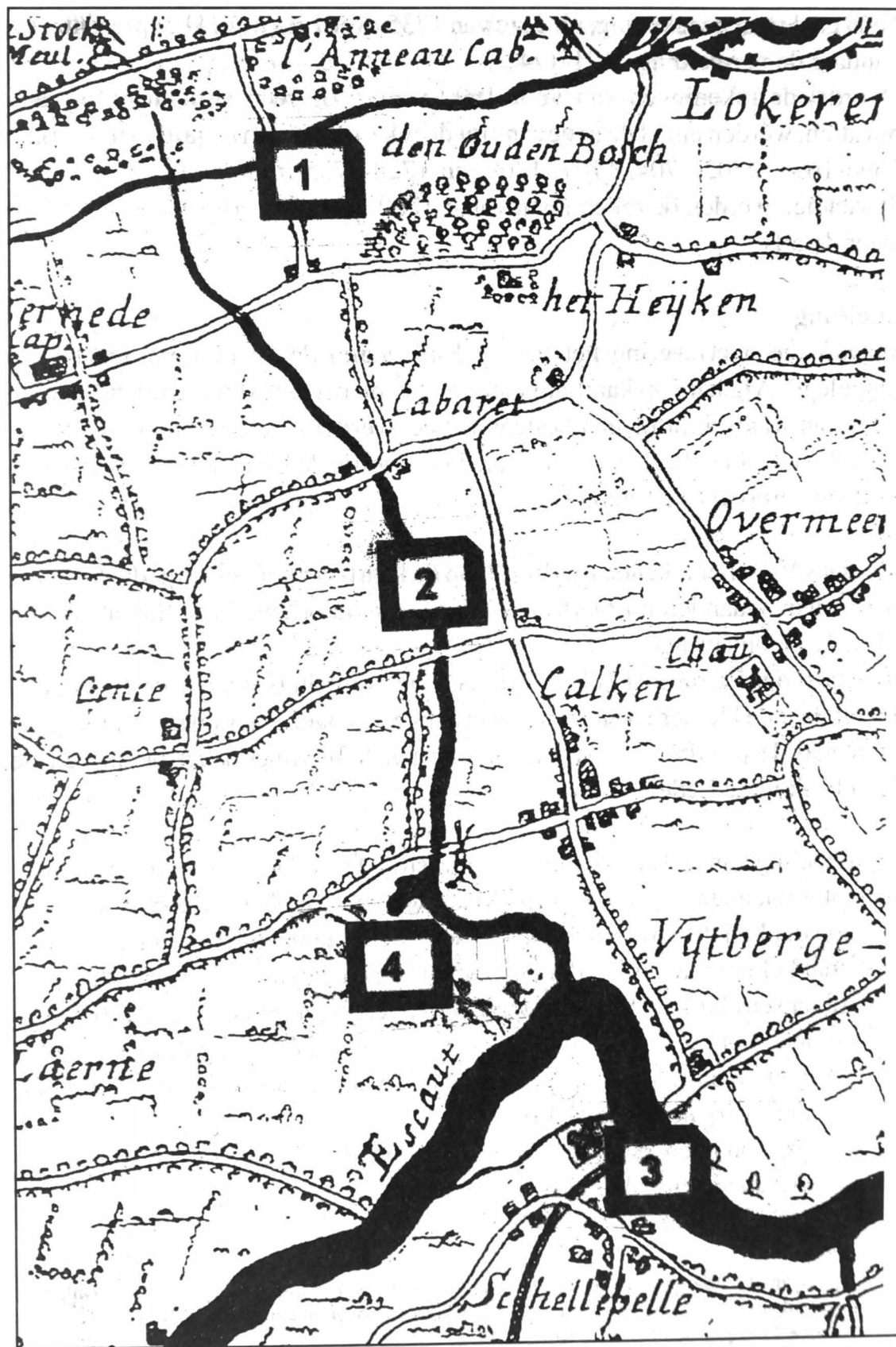
De kaart van Ferraris (1771-1778) geeft geen uitsluitsel waar de Steenbeek begint, daar de kleinere waterlopen niet aangeduid werden. Een recente wegenkaart van de provincie Oost-Vlaanderen tenslotte situeert het begin van de Steenbeek in de Lede⁵.

De bedoeling van de Kalkenaren was duidelijk. Daar veel wegen vooral tijdens de wintermaanden nagenoeg onbruikbaar waren voor het transport van goederen, kon dankzij de verbinding Kalkendorp-Scheldemeander op een goedkope en gemakkelijke manier handel gedreven worden met handelaars uit steden of marktplaatsen als Gent, Dendermonde, Aalst, Lokeren, Wetteren, Mechelen en Antwerpen. Vele scheepjes voeren eeuwenlang vooral met aal, mest, brandstoffen, bouwmaterialen en de opbrengsten van de landbouw en de textielverwerking in en uit het haventje.

Bovendien kon men de Vaart gebruiken om de waterhuishouding van de omliggende meersenvlakte beter te regelen.

4 Daelemans F., Dhondt L., Gaus H., *De nieuwe tijd van 1585 tot 1914*, in de reeks Culturele geschiedenis van Vlaanderen, deel 3, Geschiedenis, Deurne/Ommen, 1983, p. 70-71.

5 Nationaal Geografisch Instituut, Brussel, 1978.

◀ **Figuur 1.** Het riviertje de Lede en de Steenbeek volgens de „*Carte tres particuliere du Paijs de Waes, ou sont marqués les Lignes depuis Anvers jusques a Gand*”, te Brussel gemaakt door Eugene Henrij Fricx in 1706 (heruitgave door Bibliotheca Wasiana, St.-Niklaas). Dit fragment werd uitvergroot en de waterlopen werden geaccentueerd: bovenaan de Lede (1) die uitmondt in de Durme en overlans de Steenbeek (2) die via de Vaart (4) uitmondt in de Schelde (3). Deze kaart is echter een zeer onvolledige en onjuiste weergave van de werkelijke toestand: bemerk het zeer onvolledig en rechtlijnig getekende weggennet en de inplanting van de molen naast de Vaart en de kerken van Kalken en Overmere. Fricx geeft bovendien aan dat de Steenbeek ontspringt voorbij de Lede.

De toegangsweg tot het haventje was echter aan verzanding onderhevig. Konstank diende de vaarroute uitgebaggerd, de waterbouwwerken hersteld en de dijken verstevigd te worden.

Er werd een speciale belasting geheven: *het recht van den aert*. De inning van dit *recht van den aert*, ook *aertgeld* genoemd, werd verpacht en met deze pachtsom werden de relatief kleine onderhoudswerken bekostigd. Precies vanuit de gegevens rond deze kleine onderhoudswerken werd dit artikel geschreven.

De grote onderhoudswerken werden begroot en de kosten van deze werken werden verhaald op de plaatselijke bevolking.

1. De pachter van het recht van den aert⁶ sonder den dijck, de pachtsom en het aertgeld

Het *aertgeld* was dus de som die moest betaald worden bij het gebruik van *den aert* voor het lossen of laden van goederen aan de kaden of de *aerden*⁷ van het haventje. Daar de parochie zelf niet kon instaan voor de inning van deze belasting, werd het *recht vanden aert* jaarlijks verpacht aan de meest biedende. Hij was *de pachter van het recht van den aert*.

6 in de rekening van 1709-1710 werd erbij gespecificeerd: *over eenjaer pacht vanden voorschreven Aert sonder den dijck*.

7 *aerden*: het betreft hier wel degelijk de aanlegkaden dicht bij Kalkendorp en het woord *aert*, verder in dit artikel gebruikt, mag niet verward worden met de lokatie Schellebelle-aard.

1.1. De pachter van het recht van den aert

De pachter was gehoorzaamheid verschuldigd aan de baljuw, de burgemeester en de schepenen. Deze hadden het *recht van vaccatie*⁸ en gaven de opdrachten tot de werkzaamheden en de betalingen ervan.

Het was echter de pachter zelf die de onkosten in opdracht uitbetaalde. De pachtsom belandde dus nooit in de parochiekas alhoewel de griffier soms noteerde *ten laste van de prochie*.

Het was de bedoeling de rekeningen elk jaar voor te leggen, doch vooral tijdens de oorlogsjaren 1693-1697 en voor het jaar 1735 sleepte de presentatie van de rekeningen enkele jaren aan.

Had de pachter méér moeten uitgeven dan de pachtsom bedroeg, dan diende de pachter van het daaropvolgende jaar hem het tekort vanuit zijn pachtgeld bij te leggen. Had de pachter minder moeten uitgeven dan de pachtsom, dan diende hij de rest over te dragen op de pachter van het daaropvolgende jaar. Hieruit blijkt duidelijk dat enkel voor het gebruik van de pachtsom verantwoording ten opzichte van de parochie diende afgelegd te worden. Het kadegeld was integraal bestemd voor de pachter. Het enige financiële risico voor de pachter was dus dat het te innen kadegeld de op voorhand ter beschikking gestelde pachtsom niet zou overschrijden.

De pachter verdiende aan zijn taak ook nog wat hij zelf in de rekening inbracht: hij hielp bij herstellingen van de dijken, hij deed regelmatig controle van de vaart en zijn omgeving en maakte reizen om bepaalde benodigdheden aan te kopen.

De pachter woonde in de onmiddellijke omgeving van de vaart en was dus goed vertrouwd met de buurt. We bemerkten ook dat het pachterschap soms van vader op zoon (de families Van Damme en d'Haemer) of van vader op schoonzoon (Pieter de Schaepmeester en schoonzoon Jacobus Van Damme) overgenomen werd. De pachter had meestal de beschikking over een boot.

De pachter was, te oordelen naar de hoeveelheden bier uitgeschonken *ten sijnen huijsse* en verrekend in de rekeningen, waarschijnlijk ook herbergier. De vergaderingen met de baljuw, burgemeester, schepenen en aannemers van werkzaamheden gingen door in zijn woning. Ook de werklieden waren er na hun taken welkom.

In de rekening van het jaar 1698 was, zonder veel verdere uitleg, een vergade-

⁸ *recht van vaccatie* = het bevelen van prestaties, uit te voeren opdrachten.

ring vermeld waar overgegaan werd tot *het besteden van de dycken van de vaert*. We weten niet of dit betrekking had op te verrichten herstellingen dan wel op *een recht van de dijcken* (in verwijzing naar titel punt 1).

1.2. De pachtsom

De inning en de opbrengst van het recht van den aert werd jaarlijks verpacht aan de meestbiedende. De pachtperiode liep van *Sint-Jansmis* tot *Sint-Jansmis* (24 juni).

Onderstaande tabel geeft ons voor de bestudeerde periodes een overzicht van de pachters en de pachtsommen. In deze tabel werd, omwille van de overzichtelijkheid, geen rekening gehouden met het feit of er al dan niet sommen van de ene op de andere rekening werden overgedragen.

Jaar	pachter	pachtsom
1690	Adriaen Van Damme	22-0-0
1691	Adriaen Van Damme	21-0-0
1692	Adriaen Van Damme	18-0-0
1695	Adriaen Van Damme	29-1-7
1696	Adriaen Van Damme	28-0-0
1697	Jacques de veirman	24-10-0
1698	Jacques de veirman	24-0-0
1698	Adriaen Van Damme	37-17-6
1702	Lieven d'hamere	23-0-0
1703	Lieven d'hamere	11-0-0
1704	Lieven d'hamere	29-10-0
1706	Frans Van Damme*	
1707	Frans Van Damme overgenomen door zijn weduwe Catharine de Bock, fia Jacobus	22-10-0
1709	Berthelomeus Van Hecke	25-0-0
1727	Martinus d'haemer, fs Lieven*	
1728	Martinus d'haemer	19-0-0
1729	Jacobus Van Damme	13-0-0
1730	Martinus d'haemer	13-0-0
1731	Martinus d'haemer	10-5-0
1732	Pieter de Schaepmeester	18-10-0
1733	Jacobus Van Damme	18-0-0
1734	Maerten Dhamer	18-10-0
1735	Jacobus Van Damme	14-10-0

Figuur 2. Overzicht pachters, pachtsom en beschikbaar bedrag voor het uitvoeren van de herstellingen

* = afgeleid uit andere rekeningen

In figuur 2 bemerken we dat voor het jaar 1698 twee pachters vermeld staan. Na het overlijden van Jacques de veirman werd een nieuwe verpachting uitgeschreven. Het nog niet opgebruikte deel van de pachtsom van Jacques de veirman werd pas in de rekening van 1730 aan de pachtsom van dat jaar toegevoegd.

Een verklaring voor de verschillen in pachtgeld is niet direkt voorhanden. Alleen durven we stellen dat de hoge som betaald in 1698 waarschijnlijk had te maken met de heropening van de vaart na de oorlogsjaren en de grote werkzaamheden in de vaart. De pachtsom zal waarschijnlijk niet hoger dan de verwachte opbrengst van het *aertgeld* geweest zijn. De pachter zou dus verlies lijden en dit was niet de bedoeling. Wel is het mogelijk dat bij het bieden een vaste instelprijs was vooropgesteld.

Met de pachtsom werden de onderhoudswerken, het materiaal én de werkuren van de arbeiders, aan de vaart, de dijken, *den aert*, de draaibomen, de (schut)deuren, de overwelvingen-brugjes, wegen en grachten bekostigd.

Nog andere onkosten, die niks met herstellingswerkzaamheden in de omgeving van de vaart te maken hadden, werden betaald. Uit enkele van deze vermeldingen leren we wel iets over de gebeurtenissen, vooral voor de periode 1690-98, nl.:

- *over soo vele tsynen huijsse is vertheirt by den bailliu ende greffier deser prochie gheduerende het campement van graeve van horne in het aenveirden van het gars offe doen, die leverijnghe voor diere opden sesden july (1692).* De maaiers werden eveneens uit deze rekening betaald.
- *betaelt ... tot het repareren vande straete op den heirwegh omme aldaer te connen passeren het legher (juli 1697)*
- *over de leveringhe van een copel kiekens by hem aenden Colonel Compte de Messigyn (1697-98)*
- *ghelevert een tonne goet bier aende schutters te kermisse lestleden (1698)*
- *herstellingen aan het Wetters sluyseken: in het ophooghen, ende slaen van pijlen en over de leveringhe van vier eecken boomkens*
- *in voldoeninghe vande leveringhe van een paar nieuwe schoenen die gegeven sijn aen een giede van een fransche partije opden 27 mei 1710*
- *herstelling van het kerkuurwerk: betaelt aen Laureys Paelinck zeeldraeijer binnen dese prochie ... omme bij hem ten dienste van dese prochie inde maendt july (1733) ghelevert te hebben eenighe reepen gheemployeert aen de horologie deser prochie tot het opwinden der selve*
- *herstelling aan een klok in de kerk: betaelt aen joos vlaminck tot lokeren ...*

inde maendt septembre (1733) ... omme afghedaen te hebben het hooft van de cleyne clocke deser prochie ende t'selve wederom op te stellen, als mede over den arbeydt daer toe ghedaen bij pieter lammens in het gaen roepen tot lokeren den voornoemden vlaminc als anderssints, mitsgaeders over het wiel der selve clocke vast ghemaect te hebben.

- het betalen van boden voor het halen of wegbrengen van brieven van of naar een of andere stad
- het verteer bij het bezoek van een hooggeplaatste persoon, zoals b.v. *De prinsesse van Iseghem vrouwe deser prochie*, de bisschop en de hoogbaljuw
- *betaelt ...0-2-4... bij order vanden burghemeester aenden knecht vanden heere generael landesgouverneur der stede van dendermonde*

Eveneens werden de kosten gedaan door de griffier en de baljuw tot aanstelling van de pachter en het verlijden van de rekening uit deze som vergoed.

Ook de baljuw, de burgemeester en de schepenen werden vergoed voor hun controles van de vaart en omgeving.

In de periode 1690-1700 werden Denijs van Ruyttenham, Pieter de Veirman en Cornelis de Wilde betaald *in't draeyen van de drayboom van broeckmeirsch ende meulenmeirsch*.

Bovendien kreeg ook de toezichthouder op de infrastructuur (periode 1731-1736) een vaste jaarlijkse vergoeding uit de pachtsom betaald: 0-5-0 (zie punt 2.1.).

Bij tegenslag, bv. door oorlogsomstandigheden, overstromingen of grote werkzaamheden aan de vaart, werd aan de pachter een deel van zijn pachtsom kwijtgescholden.

Dit gebeurde o.a.

- voor november 1697: *alvooren brengt hy rendant alhier in vuytgheven de somme van seven ponden ses schellinghen acht grooten over den grooten endenotablen intrestendie hy gheleden heeftten respectevan dat gheduerende dese oorloghe⁹ gheene schepen liberlyck en hebben moghen vaeren ghelyck by ordre van dheeren gouverneurs vande steden van Ghendt ende Dendermonde is gheinterdiceert ende verboden waer door de schippers alhier comende in onse vaert met mesch ende beir niet en hebben vermoghen te comen.*

Naderhand werd pachter Adriaen van Damme nog eens 4-17-6 in vermin-

⁹ Tijdens de Spaans-Franse oorlog van 1689-1697 waren allerlei legers bij ons te gast ...

dering van de pachtsom toegestaan.

Maryn Clynxspoir uit Schellebelle ontving op 24 juni 1698 (bij het afsluiten van de rekening van 1697) de niet geringe som van 5 ponden grooten vlaams (5-0-0) *tot het opstoppen vande vaert*. Hoe en wanneer deze afgrendeling gebeurde werd niet vermeld, evenmin als de duur ervan.

- bij de grote graafwerken in de vaart in 1697-1698 waarbij een heleboel arbeiders waren te werkgesteld (zie punt 3).
- bij overstromingen (zie punten 1.4. en 2.6.).

1.3. De uit te voeren werken

Van hogerhand werden talrijke richtlijnen verspreid tot het onderhoud van beken, kanalen en meersen als afvloeimechanisme van het (overtollige) water om overstromingen te vermijden en het bepalen van de verantwoordelijken voor deze werken.

Het vaststellen van de uit te voeren werkzaamheden kon gebeuren na de jaarlijkse *ommeganck*. Uit een tekst met betrekking tot het onderhoud van de polder *Durmenbroeck* in de parochie Zele haalden we de tekst: *voorts zal men alle jaeren in 't beginsele van den somer naer een voorgaende sondaeghs kerkgebod den ommeganck gaen by den voorschreven meyer en schepenen*¹⁰. Tijdens deze ommegangen werd onder andere de staat van de infrastructuur gecontroleerd.

In de rekeningen van de Kalkense pachter van *het recht van den aert* wordt tweemaal naar een ommegang verwezen:

- *vertheirt 0-4-0 bij eenighe schutters vereert hebbende het heylich Sacrament des autuers opden ommeganck vanden roosenkrans.*
- *item betaelt aen meester Pieter Cannoyelle orgelist deser prochie de somme van 0-12-0 dat over het tractement vande sanghers ende speellieden opden ommeganck der meersche syner prochie alhier ghecommen omme den goddelycken dienst te verhevenen met mussique ende waervan de kercke het voorgaende jaer heeft betaelt*

1.4. Het aertgeld

Het innen van *aertgeld* was een algemeen verspreid middel om de onderhoudswerken van de installaties te bekostigen.

10 Wolters M.J. & G., *Recueil de lois, arrêtés, réglemens etc., concernant l'administration des eaux & polders de la flandre orientale*, troisième édition, tome second: *Polders en wateringues*, Gent, 1869, p.225 (jaar 1682).

Hoeveel het kadegeld in Kalken bedroeg per schip en per hoeveelheid aangevoerd materiaal werd in de bestudeerde rekeningen niet expliciet teruggevonden.

Volgens De Potter en Broeckaert werd deze berekend volgens de twintigste penning (= 5%).

Een andere aanduiding vinden we in de rekening van 1728 waarin de pachter laat noteren dat in de winter 1727-1728 *den aert is gheinundeert¹¹ gheweest t'samen beth den tijdt van vier maenden soodanigh dat vanden selven aert ghedurende den voornoemden tijdt geen en beir, mes¹² ofte eenigh ander goet en conde vervoert ofte ghebracht worden waerdoor hy werckelycke schade heeft ghesupporteert, ter causen van welckhypretendeert eenighe vergeldinghe ende bijlegh t'welck hij niet min laet in ... 2-0-0¹³.*

Deze *beir en mes* werd overgeladen in putten gelegen in de onmiddellijke omgeving van de aanlegkaden van het haventje. In de periode voor 1710 werden enkel mest en beir vermeld als verhandelde goederen. Werden er toch andere zaken aangevoerd, dan waren dit goederen die voor herstellingswerken gebruikt werden, b.v. *item noch vertheirt bij pieter de veirman ende jacques Impens ende den steenhauwere van lede als den steen tot calcken gecommen in het maecken vande buysse ende het repareren van het wetters sluijseken* (1703).

De lage vergoedingssom van 2 ponden voor een periode van 4 maanden, ten opzichte van de gemiddelde jaarlijkse pachtsom voor de jaren 1728-1736 van 15-12-0, kan er op wijzen dat de handel tijdens de wintermaanden eerder op een laag pitje stond.

In 1704 vermeldde pachter Lieven d'Hamere dat *hem toecompt over het recht van het aertgeldt van het hondert hoij de welcke opden achtsten februarij 1704 opden selven aert gelost syn vuyt het schip van Jacques Impens welck hoy ghevoert is naer het casteel van Laerne tot nouriture vande peerden van den marquis de bedmar Alsdan commandant vande nederlanden ... 0-5-4¹⁴.*

11 *geinundeert* = overstroomd

12 Het vervoer en de verhandeling van (stads)mest of beer was wijdverspreid. Ook b.v. in Zele, langs de Scheldedijk, bevonden zich beirputten. De plaatselijke landbouwers verhoogden de voedende kracht van deze stadsaal door toevoeging van oliekoeken, *Hollandse asschenen* Doornikse kalk; uit Quintyn E., *De industriële revolutie van Zele*, in jaarboek 1991 van de OHK Zele, p. 99-144, p. 80.

13 1 pond groten Vlaams = 20 schellingen = 240 groten.

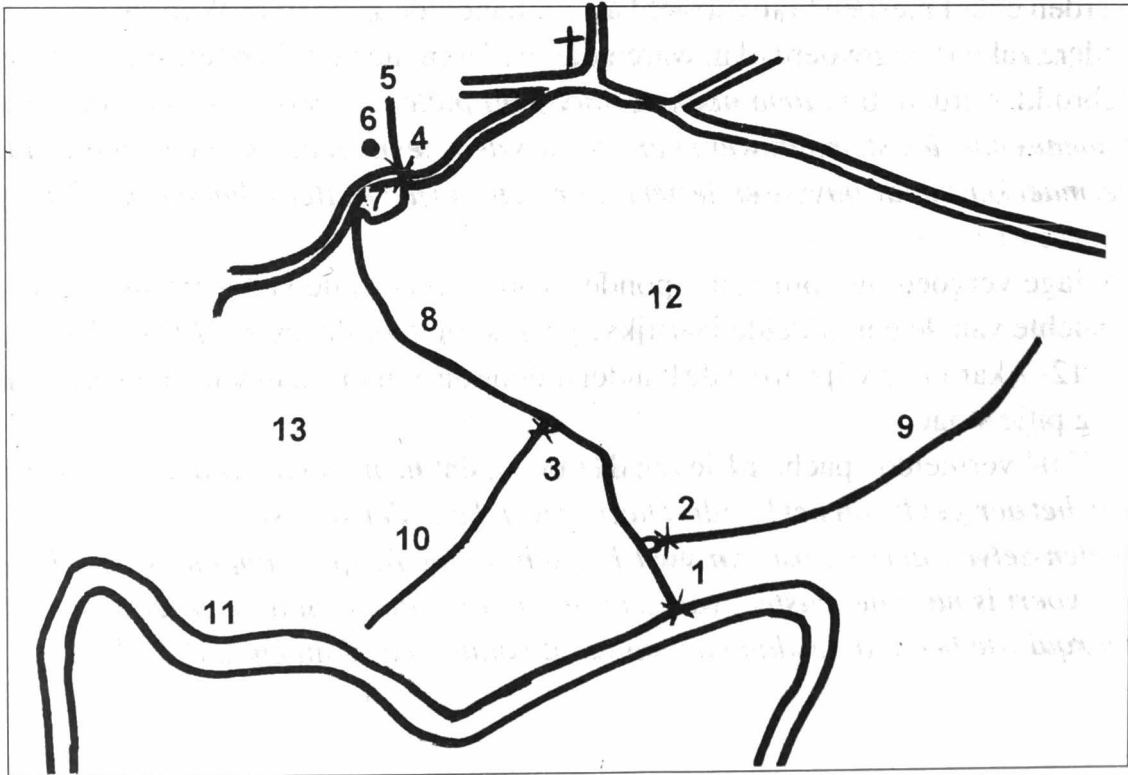
14 In geen enkele andere van de bestudeerde rekeningen werd melding gemaakt van inning van het kadegeld.

Het geboden bedrag is ook een indicatie voor de jaarlijkse opbrengst van het kadegeld.

2. De infrastructuur van de vaart en de haven en de herstellingen ervan

Vanuit de vermelding van de herstellingen aan de infrastructuur hebben we op de kaart van Ferraris vier bouwwerken, die evenveel toegangen tot de vaart en het haventje overspanden, kunnen lokaliseren (zie figuur 3), nl.

- een houten bouwwerk aan de verbinding Vaart-Schelde (zie punt 2.1.)
- een overwelling in steen, genoemd de *buisse*¹⁵ van *broeckmeirsch* (zie punt 2.2.)
- een overwelling in steen, genoemd de *buisse van Meulemeirsch* over de Vingelinckbeek (zie punt 2.3.)
- een overwelling in steen over de Steenbeek gelegen tussen de aanlegkaden en de Molen (zie punt 2.4.).

Figuur 3. Situering bouwwerken langsheen de Vaart schets gebaseerd op de kaart van Ferraris

15 *buisse* = een relatief smalle overwelling met daaraan bevestigd een systeem om een sluisdeur te laten functioneren.

Verklaringen bij fig. 3:

1. De draeyboom¹⁶ ligghende over de mondt vande vaert ontrent de Schelde
2. De buysse van meulenmeersch
3. De buysse van broeckmeirsch
4. De steene buysse ligghende over de beke leydende naer de vaert deser prochie tusschen den aert ende den meulen
5. De Steenbeek
6. De molen
7. Den aert, met de kille, het huidige vaartplein
8. De Vaart
9. De Vingelingbeek met het estuarium
10. Een (loop)sloot
11. De oude Scheldearm (in 1883-1885 werd de Schelde rechtgetrokken en in 1911-1912 werd de vaert verbonden met de nieuwe Schelde)
12. Molenmeers
13. Broekmeers

2.1. Het houten bouwwerk aan de verbinding Vaart-Schelde, de draeyboom ligghende over de mondt vande vaert ontrent de Schelde, ende maeckende de passagie over de selve vaert voor de treckers vande schepen, vaerende langhst de voorseyde schelde, had als onderdelen: *de draeyboom, het hoofd¹⁷, de prop¹⁸ vanden draeyboom, de stichels¹⁹ en het staketsel²⁰.*

Denys van Ruyttenham kocht in april 1690 eenen grooten arduynsteen gheemployeert aenden draeyboom over de vaert deser prochie.

Deze draaiboom werd in de bestudeerde periode tweemaal vervangen, nl. in 1709 en in 1733.

In december 1709 werd Cornelis de wilde betaald *over sijnen dienst van met sijne schuyte gevoert thebben den draeyboom ligghende teijnden over de vaert.* Beschadigingen aan deze draeyboom moesten in de periode 1731-1736 voorkomen worden door toezichthouder Joos De Letter door *by daeghe ende nachte*

16 draaiboom= een horizontaal draaibare afsluitboom.

17 het hoofd = het in het water uitgebouwde stuk waarop de eigenlijke brug of draaiboom rust.

18 prop = samenstel van staken die dicht tegen elkaar in een zinkstuk van rijswerk geslagen zijn. Rijswerk = bekleding van een afdamming of een waterkant met takkenbossen of rijshout, beslagwerk; het uit rijshout, zand, aarde, klei en steen samengestelde werd dat waterbouwkundigen aanleggen om werken in diepe en snelstromende rivieren uit te voeren.

19 de *stichel* = een stuk arduin of versteviging aan de basis van het bouwwerk.

20 het *staketsel* = houten constructie in het water ter bescherming van het bouwwerk en de schepen.

te vigileren ende toesicht te nemen op alle de schepen incommende ende vuytvaerende dese vaert opdat sij gheene schade en doen aen den draeyboom ligghende over de selve vaert faute by den selve nie toe en commen doen.

Het plaatsen van een nieuwe draaiboom in 1733

De toezichthouder kon echter niet beletten dat in 1733 de draaiboom brak. Joos de letter werd betaald omme by ons ordre inde maenden maert ende april vande jaere 1733, ten tijdt van vierentwinticgh daeghen met syne schuyte gheleghen te hebben 't eynden van de vaert ontrent de plaatse vanden draeyboom tot het oversetten van het volck, soo van schippers, treckers als andere aldaer hebbende hunne passagie.

Voor het herstellen van die draaiboom trok Martinus Dhamer naar Lokeren tot het coopen vanden voorschreven eecken boom.

Er werd een som betaald aan joannes van(der)linden schipper tot ghendt omme by den selven vander linden alhier met syn schip inde vaert wesende, met het selve ghevrocht te hebben langst de selve vaert tot aen de schelde den voornoemden eecken boom... daer inne begrepen is den arbeydt vande treckers bij hem daertoe gheemployeert in de maendt van april lestleden (1733).

Timmerman Joos De Cock maakte de nieuwe draaiboom en Carel Inghels werd betaald omme ... in den maendt april (1733) geleverd te hebben syn windaes²¹ ende reepe, misgrs over arbeydt bij den selven ghedaen ende ghemeriteert in het hangen vanden nieuwen draeyboom.

De oude draaiboom werd later verkocht.

Bij andere herstellingen van de draaiboom werden dertigh voeten eecken ghesaegde plaeten²² gheemployeert, twee groote bauten ende twee clampen²³ midtsgaeders tweehondertviertich groote naghelen.

Andere betalingen vermelden eenighe ghesaegt haut ghedient tot het opsluyten vanden draeyboom ligghende over den vaert, als mede over leveringhe van verkenstvet omden selven te smeiren, het binden van sacchijnen en in't helpen vaste stellen den prop vanden draeyboom, int maecken vande leene vanden draeyboom, ...

Over deze draaiboom hebben we dus heel wat informatie kunnen garen, doch er blijven enkele vragen (tot nu toe) onbeantwoord, zoals:

21 *windaes* = een as waarrond een koord of reep, bevestigd aan een zwaar voorwerp, gedraaid werd met de bedoeling dit te verplaatsen.

22 *plaeten* = planken, waarschijnlijk gebruikt voor het maken van de doorgangsruijnte op de draaiboom.

23 *clamp* = ijzeren band of houten belegstuk om planken, schroten, latten, enz... bij elkaar te houden of meerdere stevigheid te geven.

- van op welke oever werd de draaiboom bediend en langs welke kant draaide hij?
- hoe lang was de draaiboom, m.a.w. hoe breed was de vaart?
- welk systeem zorgde ervoor dat de draaiboom kon geopend en gesloten worden ?
- hoe werd men verwittigd dat de draaiboom moest geopend worden? Konden de schippers van de in- of uitvarende boten zelf de draaiboom openen en dichtdoen ?

Schetsen of tekeningen werden niet teruggevonden en we hebben aan de verleiding om zelf een poging te doen, kunnen weerstaan.

Het hoofd vanden draeyboom diende eveneens regelmatig hersteld te worden. Hiertoe werden o.a. twee opgaende eecken boomen met een eecke tronck, een hondert wilghe fassijnen ... met eenighe piquet-stocken om de selve fassijnen vast te legghen, vyftigh spinsen²⁴ met tweehondert eecken wissen om den luyck²⁵ mede te binden, met 24 elsen stocken en eene luijck²⁶ haut gebruikt. De houten staken aan het hoofd dienden vervangen te worden: tot het helpen vuijtdoen ende inslaen vande staecken.

2.2. De buysse van broeckmeirsch diende eveneens regelmatig hersteld te worden. We vonden volgende omschrijvingen: *tot het aenslaen van eenighe anckers aen het staketsel vande buijsse; leveringhe van een voeder²⁷ wilghen luyck met eenighe pijlkens; ghelevert twee eecken plancken voor het staketsel; gehelevert eenige sant, oude aerde ter reparatie van de buis en de stichel.*

Onderdelen aan en rond de buysse waren: *den draeyboom, de stichel, het staketsel rechtover de buysse, de deure.*

De bedoeling van de deur, die opgetrokken kon worden langs twee eiken palen, was de volgende: *tot het ophauden van de waeteren ende die te hauden op seker peijl ... ten effecte van de voorseyde haere meersche alsoo te bevryden van inundatie ende overvloed van de wateren²⁸.*

De draaiboom van deze buis was in 1734-35 losgeslagen: *over het visschen van den draeyboom van brouckmeersch den welcken ghevlot was in de schelde.*

24 spinsen = samengebonden takken, een takkenbos

25 luyck = een opstaande rand

26 eene luijck haut = een paneel, een plaat

27 voeder (voer) = hoeveelheid door één karrevracht vervoerd.

28 Wolters M.J. & G., o.c., deel I, p. 203, jaar 1706

2.3. Hetzelfde gold voor *de buyse van meulenmeersch*. Timmerman Joos De Cock zorgde voor *de coopende leveringhe van twee eecken gesaeghde planken tot het maeken van eene nieuwe deure aen het vinghelynck t'eynde van meulenmeersch*. Hij gebruikte hiervoor ook nog *delen ende een sparre*. Joos De Letter hielp bij het aanhangen van deze deur. Andere vermeldingen waren: *over leveringhe van eenen eiken tronck-boom geemployeert aen het staketsel van meulenmeersch en leveringhe van twaalfvoeten plaethout gheemployeert aen den stichel van meulenmeersch*

Verder werd Joos de letter ook betaald *over het open, ende toedoen vande deure van het vinghelincken* ook voor dezelfde taak aan de *buyse van broeckmeirsch*.

Uit bovenstaande beschrijvingen leiden we af dat er minstens twee beken of waterlopen uit de meersen rechtstreeks met de vaart in verbinding stonden. In deze beken vloeiden dan verder nog talrijke grachten. Langsheen de twee *buyssen* waren dus schutsluizen aangebracht om de waterstanden in de beken en de vaart te regelen. De verbinding van de Scheldedijken over de vaart was dus de draaiboom met de nodige breedte om voetgangers te laten oversteken. Van deuren en een volledige afsluiting was geen sprake. Het scheldewater kon dus de vaart bij eb en vloed vrij in- en uitstromen.

Het punt 1.2. blijkt dat ook aan de *buyssen* van broekmeers en molenmeers draaibomen bediend moesten worden. We kunnen dus niet anders dan aannemen dat de twee hoofdbeken ook bevaren werden ...

2.4. De stenen overwelving over de Steenbeek ofte de steene buyse ligghende over de beke leydende naer de vaert deser prochie tusschen den aert ende den meulen behoefde ook onderhoud. In 1735 verwerkte metser Pieter de Veirman bij de herstelling zeshonderdvijftig *grooten steen met derthien plaveysteen, ende vier sacken en ayf calck, en vyfentwintich dijcktichelen*.

2.5. De dijken langs beide zijden van de Vaart dienden regelmatig hersteld te worden.

De plaatselijke schippers, maar vooral de pachter van het kadegeld, voerden met hun schuiten aarde aan om de dijken op te hogen. Deze dijken kalfden bij zeer hoog water en bij overstromingen af. Op de dijken zelf werden in 1692-93 stichels van hout geplaatst.

Om de gaten in de dijken, o.a. *mollegaeten*, te stoppen werden allerhande

materialen gebruikt: slijk, hout, *spinsen*, *wissen ende elsen pijlen*, *fassijnen*, *piqueen en gheleijen stroy*²⁹.

Om de dijken te beschermen waren op de zwakke plaatsen staketsels³⁰ aangebracht: *over den coop ende leveringhe van derthien eeecken plancken dienstich om te employeren ende met pijlen vast te maecken recht over de buijse van broeckmeirsch tot het vallen van eenighe gaten in meulenmeirsch en van het maecken de stellynghen aen het vingelinck tegen het ham.*

Het onderhoud van de dijken in de meersen zelf was normaliter de verantwoordelijkheid van de gebruikers van die meersen. We vonden in de rekeningen van de pachter toch een som terug voor onderhoud aan de Zomerdijk (1696-97).

2.6. De grote en de kleine aert

De *cleyn aert* werd voor het eerst vermeld in de rekeningen van de jaren 1730. Uit de rekeningen kon niet opgemaakt worden waar de beide loskaden ten opzichte van elkaar te situeren zijn.

In het voorjaar van 1699 werden grote werkzaamheden aan de aard verricht: *betaelt en Jan Drieghe de somme van 12-15-8 dat over neghenenvijftig daeghen met syn peirden ende twee kerren aerde ghevoert thebben vanden acker van (schepen) Balthazar vander Swalmen tot ophooghen vanden voornoempden aert.* Een latere ophoging van de aard leverde ons volgend tekstje op: *betaelt aen de wwe Pieter Braeckman dat over soveele haer is toegestaen uit respecte sij laeten reyden heeft door haeren lochtinck de kerren aerde haelen tot het ophooghen van den Aert.*

Tot het gewoon onderhoudswerk behoorde het opvullen van putten met aarde: *o.a het vullen van eenen grooten put opden cleynen aert, daer gheene waeghens door en conden rijden met de leveringhe van luycke haut, ende stocken.*

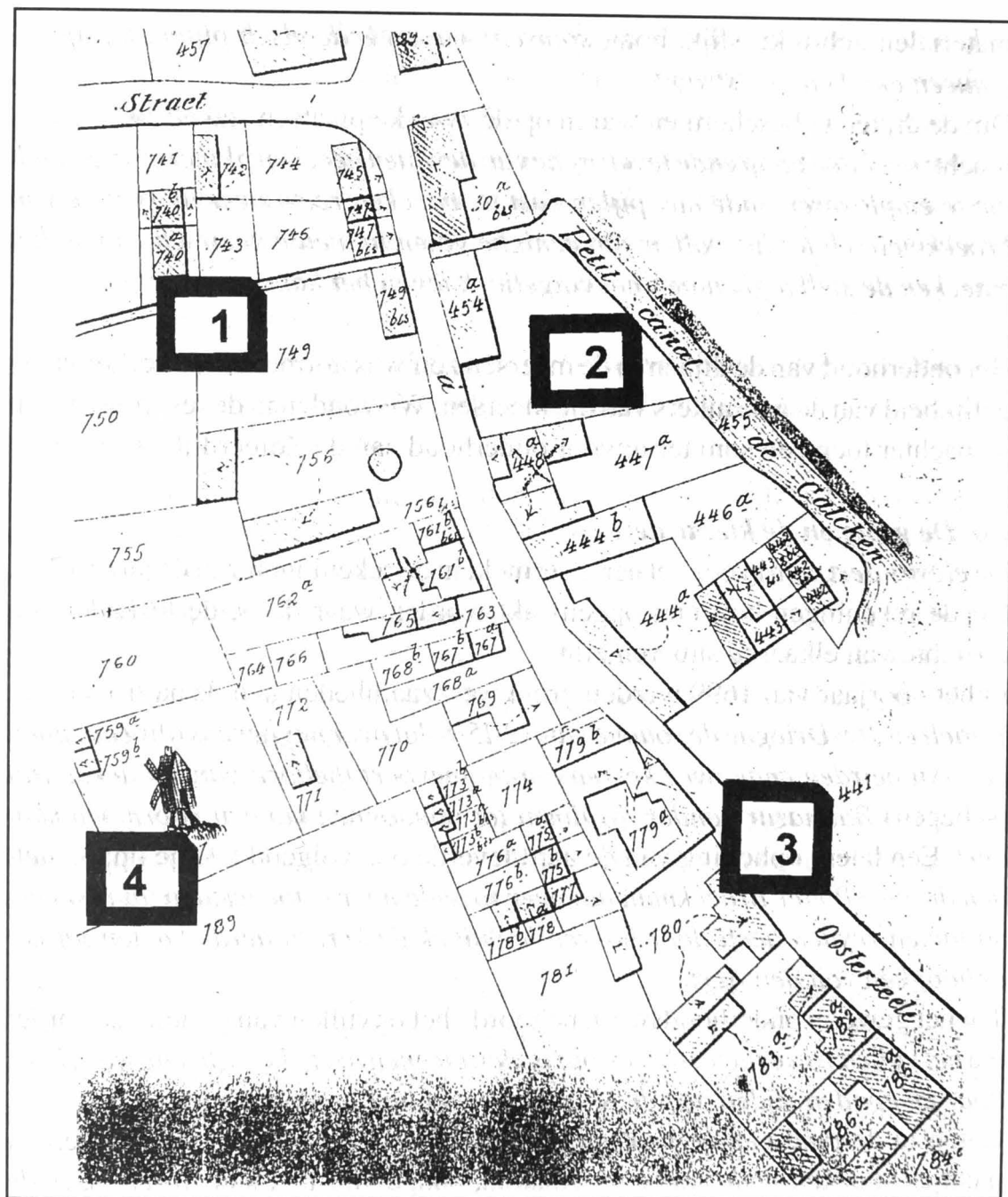
Gaten in de rand van de loskade(n) werden hersteld met houten planken en paaltjes, *stocken ende spinen* genaamd, aangevuld met stenen, gruis, *oude aerde* en zand.

In 1735 werd in de omgeving van de loskaden gedurende zeven dagen *gewerkt in het helpen vuytschieten ende delven vande riole.*

Regelmatig liepen ook de grote en kleine aard onder, in zoverre dat ook tijdens

29 *een gheleij stroy* = een pak stro, zeer gaaf van vorm, zoals o.a. gebruikt voor het bedekken van daken met stro.

30 Staketsel = samengesteld paalwerk vooral op de buitenglooiing van zeer blootgestelde dijken om deze tegen de golfslag te beschermen.

Figuur 4. De steenbeek (1), *le petit canal de Calcken* (2), de aanloop tot de *aert* (3)(kadasternummer 441) en de molen (4)³¹.

31 Fragment van kaart uit kadaster 1860.

De legger van deze kaart vermeldt als eigenaar van *le petit canal de Calcken*, groot 1,68 ha.; *Calcken, den armen* (de voorloper van het huidige O.C.M.W.).

De kade, groot 46,4 are, behoorde toe aan de gemeente Kalken zelf.

Zie ook Tibbaut J. en Van De Sompel A., *Korte kennismaking met een aantal Kalkense burgemeesters: de families Debbaut en Tibbaut*, in *Castellum*, nr. 1994/3+4, p. 33-40.

de wintermaanden oktober, november, december 1734 en januari en februari 1735 onmogelijk was *eenige mest beir ofte anderssints te lossen*.

2.7. Stichels, heckens, grachten en wegen

Ook aan deze onderdelen van de infrastructuur diende onderhoud te gebeuren. Er werd echter zeer weinig verdere informatie gegeven.

- *betaelt aen Jan de wilde fs joos, schepenen deser prochie omme in de maendt meye (1732) ghelevert te hebben een hecksken daer van ghemaect is den stichel aen meulenmeersch hecken ... als over verdienden arbijdt in het vuytdelven vander gracht liggende aen het voorseyde meulemeersch hecken.*
- *betaald in het haelen ende stellen vanden stichel aende vette weede (1732-33).*

3. De vaart als waterloop

De vaart was aan snelle verzanding onderhevig: in de stroom en in de zwaai kom aan de loskaden.

Aan het einde van de 17de eeuw vonden er grote werkzaamheden plaats *daer de vaert ten jaere 1697-1698 opghedolfven is gheweest omme de selve behoorelyck ende commodienselyck ghegraeven te connen worden*. Kleinere werkzaamheden werden omschreven als: *in't vuytschieten van de kille³² van de vaert, in het ruijmen vanden vaert en by differente aerbeyders int graeven vande vaert*.

Regelmatig moesten ook *prijen³³* uit het water gehaald worden om de stroom bevaarbaar te houden. Ook diende het gras dat in de vaart groeide regelmatig afgemaaid te worden: *maeyers ghemaeyt hebbende inde vaert (1699)*.

4. Iedereen in de weer voor het onderhoud van de infrastructuur

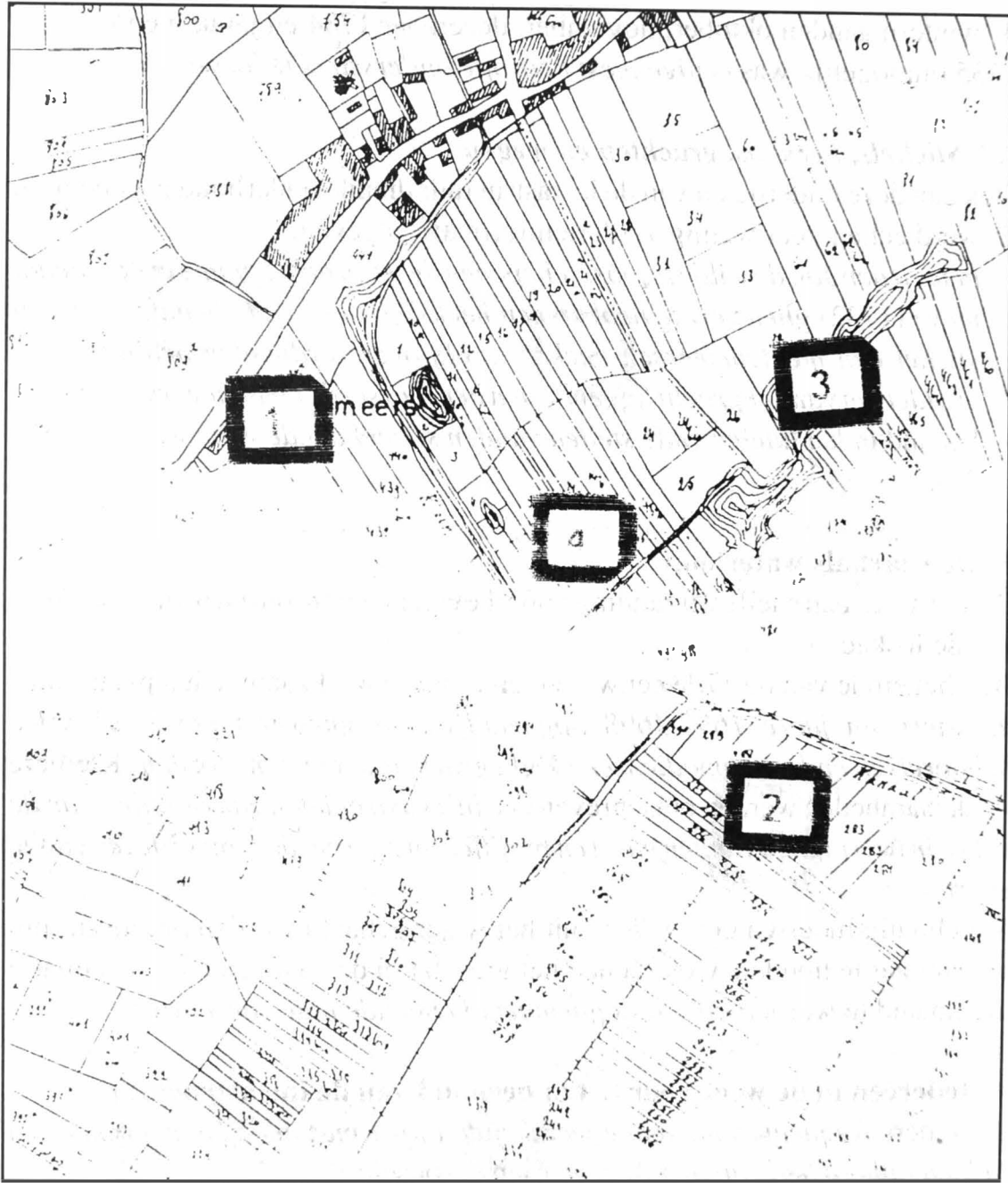
Arbeiders *frequenterende ende werckende in het mes ende beer, evenals int helpen ophooghen van den Aert* werden geronseld.

In deze studie werd geen optelling gemaakt van het aantal werkdagen die deze mensen gepresteerd zijn, dit was een onbegonnen werk.

Zowat iedereen hielp mee om de vaart gebruiksklaar te houden, zelfs de schepenen, de burgemeester en de officieren en sergeanten. De vaart was dus voor velen een bron van inkomsten.

32 *de kille* = de zwaai kom.

33 *een pry* = een hindernis van natuurlijke aard: takken, waterplanten,...

Figuur 5. Den aert (1 en nr. 441) en een deel van de Vaart (2).
Kaart Popp, midden 19de eeuw.
In de onmiddellijke omgeving van de vaart ziet men water-
plassen (3) ontstaan door het uitgraven van turf op het einde
van de 18de eeuw, met enkele afwateringskanalen (4).

Naast een heleboel gewone werklieden en de schiptrekkers die in de onmiddellijke omgeving woonden, werden volgende Kalkense ambachtslieden vermeld in de rekeningen:

- timmermannen Joos De Cock (1733, 1734), Carel Inghels (1733), Jan (1728), Hendrick (1702-1703) en Pieter van Overstraeten (1708, 1709, 1710),
- schippers Jacobus De Letter (1735, 1736), Jan De Letter, Adriaen Roelant, Cornelis De Wilde,
- metsers Pieter De Veirman (1696, 1726, 1735) en Adriaen Scheire (1696-97),
- smeden Pieter De Vogelaere (1704) en Nicolas De Broe (1708),
- zeeldraaier Laureys Paelinck (1733),
- schoenmaker Gilles Audenaerde (1710) en
- wagenmaker Lieven Van Yper (1733).

Joos De Letter was dus officieel benoemd als toezichthouder op de in- en uitvarende schepen van de vaart. Hij legde hiertoe de eed af op 12 januari 1732. Hij beschikte ook over een bootje waarmee hij zijn inspektierondes deed.

In 1732 trad Jacobus Van Damme op als bemiddelaar in een geschil tussen schipper Joannes vander Linden uit Gent en de pachter van het kadegeld. Jan Bonnarens werd in 1709-1710 betaald voor *het dachtvaerden vande wercklieden tot wercken aen de aert*. Met al dit werkvolk in de buurt kan François Van Damme, *tavernier in den Ancker*, gelegen rechtover de loskade, zeer goede zaken gedaan hebben. Hij was tijdens de periode 1707-1708 eveneens pachter van het kadegeld.

BESLUIT

De Kalkenaren werkten dag aan dag, zomer en winter, aan het onderhoud van de infrastructuur van hun vaart en hun haventje. Enkele personen werkten in min of meer vast dienstverband, nl. de pachter van *het recht van den aert*, de baljuw, de burgemeester, de schepenen en de toezichthouder die ook instond voor de waterhuishouding in de meersen.

Om de bevoorrading van de bevolking en de welvaart, dankzij het economisch leven waarbij de landbouw en de handel in aan- en afgevoerde goederen (textiel) van groot belang waren, op peil te houden, hielp iedereen mee: de ambachtslieden, de schippers, de scheepstrekkers en de arbeiders. Voor het uitvoeren van deze taken werden ze dan ook vergoed. De cirkel was dus rond.

We kunnen dus stellen dat de activiteiten op en rond de vaart en het haventje van levensbelang waren voor de Kalkense bevolking.

Bronnen:

- RAG, OAK, nr. 54.
- Kaart van Ferraris, Wetteren, kaart nr. 4712.
- *Carte très particulière du Pays de Waes ...*, door Fricx, Brussel, 1706, heruitgave Bibliotheca Wasiana, St.-Niklaas.
- Kadasterplan 1860 + legger.
- Kaart Popp.

Bibliografie

- Daelemans F., Dhondt L., Gaus H., *De nieuwe tijden van 1585 tot 1914*, in reeks *Culturele Geschiedenis van Vlaanderen*, deel 3, Deurne/Ommen, 1983.
- Wolters M.J. & G., *Receuil de lois, arrêtés, réglements etc., concernant l'administration des eaux & polders de la flandre orientale*, troisième édition, tome I, *Rivières et canaux*, Gent, 1874 en, tome II, *Polders et wateringues*, Gent, 1869.
- de werken vermeld in voetnoten 2 en 3.

CULTUURSPIEGEL

Op zondag 23 april 1995 t.g.v. Molekenskermis nodigt de Stichting Sint-Pietersfeest Kalken iedereen uit om van 10 tot 20 uur een kijkje te komen nemen op hun tiende tentoonstelling, nl. Koffie in de Koffiestraat. Deze tentoonstelling is vooral opgebouwd rond een vroeger algemeen gebruiksvoorwerp: de koffiemolen. Een verrassende verscheidenheid aan modellen zal te bekijken zijn.

De tentoonstelling werd mogelijk gemaakt door de medewerking van de Provinciale Uitleendienst, de heer Lucien De Swaef, de heer Gerard De Bock en Koffies De Groof.

Bij de tentoonstelling hoort een relatief uitgebreide catalogus. De tentoonstelling gaat door van 10 tot 20 uur in zaal Koninklijke Harmonie, Koffiestraat 72 te Kalken. De toegang is gratis. Bezoekers krijgen de gelegenheid een achttal koffiespecialiteiten uit te proberen.

Castellum

Driemaandelijks tijdschrift van de
Geschied- en Heemkundige Kring voor Kalken en Laarne

Dienst wettelijk Depot nr. B.D. 40.652

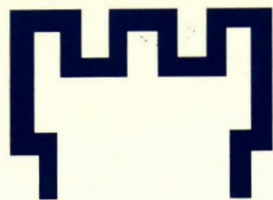
Oplage: 475 exemplaren

Omslagfoto: Kalken, de zwaai kom aan de aard, ± 1900
(Verzameling Eugene Bogaert)

INHOUD

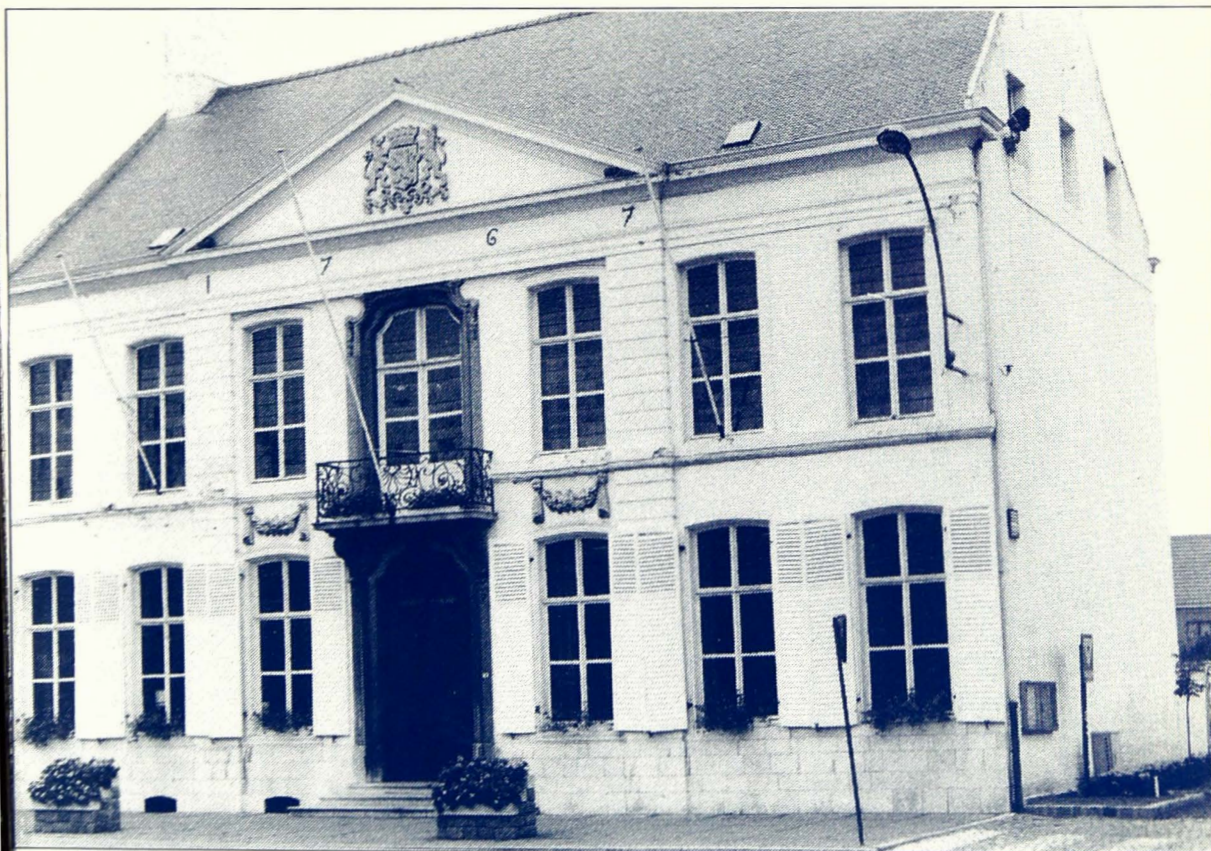
Kleine verzameling dialectwoorden uit de gemeente Laarne <i>Roger De Bondt</i>	3
De verwoesting van het kasteel en het neerhof te Laarne in 1579 <i>Johan De Wilde</i>	14
Bevoegdheidsovereenkomst tussen baljuw en meier te Laarne <i>Erik Schepens</i>	26
De rekeningen van de pachter van het recht van den aert te Kalken <i>André Van De Sompel</i>	30
Cultuurspiegel	51

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdrage.
Teksten mogen worden overgenomen mits vermelding van de bron en van de auteur,
en het toezenden van een exemplaar.

castellum

**VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS
VAN KALKEN EN LAARNE**

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
JAARGANG XII — NR. 2 — JUNI 1995**

Afgiftekantoor: 9270 Laarne 1

castellum

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE**

BESTUUR

- Ere-voorzitter: **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries,**
Slot van Laarne, 9270 Laarne
- Voorzitter: **Marcel Meijs,**
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken, tel. (09) 367 55 06
- Ledenbeheer: **Wim Van de Voorde,**
Holdaal 51, 9000 Gent
- Penningmeester: **Lieven Hanselaer,**
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Redactiesecr.: **Johan R.J. De Wilde,**
Varensbos 29, 9920 Lovendegem
- Secretaris: **André Van De Sompel,**
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. (09) 367 83 54
- Leden: **Anne Thibau,**
Kasteeldreef 50, 9270 Laarne
Geert Afschrift,
Bochtenstraat 51, 9270 Laarne
Eric Balthau,
Termstraat 80, 9270 Laarne
Dirk Clerick,
Nerenweg 72, 9270 Kalken
Roger De Bondt,
Maalderijstraat 16, 9040 Sint-Amandsberg

Verantwoordelijke uitgever: Johan R.J. De Wilde,
Varensbos 29, 9920 Lovendegem

**AFGEVAARDIGDE bij het Verbond van de Kringen voor
Heemkunde in Oost-Vlaanderen:** Johan De Wilde
Varensbos 29
9920 Lovendegem

ADRESWIJZIGINGEN en NIEUWE ABONNEMENTEN
Wim Van de Voorde, Holdaal 51, 9000 Gent

CONTACTADRES en RUILEXEMPLAREN:
André Van De Sompel, Kruisenstraat 70, 9270 Kalken

LIDMAATSCHAP CASTELLUM

Gewoon lid: 350,-

Steunend lid: 650,-

Erelid: 1.000,-

Beschermend lid 2.000,-

Rekening: 393-0430850-65 Castellum:

Lieven Hanselaer, Koffiestraat 61, 9270 Kalken

De lijst van de beschermheren of -vrouwen, van de ereleden en de steunende leden zal jaarlijks in het laatste Castellumnummer verschijnen.

Buitenstedelijk grondbezit ten oosten van Gent op het einde van de 13de eeuw: de goederen van Maria van Wetteren, echtgenote van Boudewijn de Pape.

Eric Balthau

Het verschijnsel, dat stedelijke patriciërs tijdens de Late Middeleeuwen de winsten die ze in de handel hadden gemaakt, investeerden in gronden op het platteland, werd reeds lang geleden onderkend. Reeds H. Pirenne wees er op dat deze stedelijke klasse, die tot in de 13de eeuw vooral op het industrieel-commerciële vlak actief was, o.a. in de textielnijverheid, in de 14de eeuw nog bijna uitsluitend leefde van inkomsten uit haar grondbezit¹. Deze evolutie begon kort na het midden van de 13de eeuw maar deed zich vooral voor vanaf het laatste kwart van de 13de eeuw.

In 1938 werden deze algemene vaststellingen door F. Blockmans verder uitgewerkt voor het graafschap Vlaanderen. Zo stelde hij een lijst op van het buitenstedelijk grondbezit van de Gentenaren vanaf 1073 tot ongeveer 1300². Daaruit bleek dat het buitenstedelijk grondbezit van de Gentenaren zeer gering was tot het begin van de 13de eeuw maar sterk toenam vanaf ongeveer 1260, met een piek in de laatste decennia van de 13de eeuw.

Hoewel de registers van de Gentse schepenen van de Keure slechts bewaard zijn vanaf 1339 stelde D. Nicholas in zijn studie over de verhouding van stad en platteland in het laatmiddeleeuwse graafschap Vlaanderen vast dat het buitenstedelijk grondbezit van Gentenaren verder toenam in de periode 1280-1325 en verder tijdens de ganse 14de eeuw³. Volgens hem trachtte de adel zijn financiële problemen op te lossen door berenting en verkoop van gronden, waardoor zowel het aanbod van gronden op het platteland als de vraag naar gronden in

¹ H. PIRENNE, *Early Democracies in the Low Countries. Urban Society and Political Conflict in the Middle Ages and the Renaissance*, New York, 1963, p. 111.

² F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat tot omstreeks 1302*, Rijksuniversiteit te Gent. Werken uitgegeven door de Faculteit van de Wijsbegeerte en Letteren, 85, Antwerpen/'s Gravenhage, 1938, p. 400-419. Zie ook R. MÄRTINS, *Wertorientierungen und wirtschaftsliches Erfolgsstreben mittelalterlicher Grosskaufleute. Das Beispiel Gent im 13. Jahrhundert*, Keulen/Wenen, 1976, en W. PREVENIER, *La bourgeoisie en Flandre au XIIIe siècle*, in: *Revue de l'Université de Bruxelles*, 1978, nr. 4, p. 407-428 (= *Studia Historica Gandensia*, nr. 231).

³ D. NICHOLAS, *Town and Countryside: Social, Economic, and Political Tensions in Fourteenth-Century Flanders*, Rijksuniversiteit te Gent. Werken uitgegeven door de Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte, nr. 152, Brugge, 1971, p. 267-330.

stedelijke middens toenamen. Hoewel ook ambachtslui reeds op het einde van de 13de eeuw gronden buiten de stad bezaten, was het aankopen van gronden vooral het werk van individuele, rijke patriciërs en deze trend zette zich voort tijdens de 14de eeuw. Naast integraal opgekochte hoeven werden echter vooral kleinere stukken aangekocht, die in sommige gevallen werden verenigd tot één groot bedrijf. Vooral in de onmiddellijke omgeving van de stad bezaten sommige patriciërs soms zeer grote bedrijven. Naast akkerland werden echter ook bos, molens, weiden en onontgonnen gronden aangekocht.

In 1973 verscheen van L. Wynant een artikel over de vermogensstructuur te Gent op basis van de staten van goed, geregistreerd door de Gentse schepenen van Gedele tussen 1380 en 1389⁴. Uit de door haar opgestelde kaart van buitenstedelijk grondbezit van Gentse burgers blijkt de zeer grote en gelijkmatige verspreiding ervan in het oostelijk deel van het graafschap Vlaanderen op het einde van de 14de eeuw.

Meer recent behandelde ook E. Thoen in zijn studie over de landbouweconomie en de bevolking in de kasselrijen Oudenaarde en Aalst in de Late Middeleeuwen het verschijnsel van het buitenstedelijk grondbezit⁵. Volgens hem groeide het buitenstedelijk grondbezit van de Gentenaren in de loop van de 14de eeuw verder aan en bereikte het waarschijnlijk een hoogtepunt rond het begin van de 15de eeuw. De aangroei van dit grondbezit gebeurde waarschijnlijk in verschillende fasen. Een eerste versnellingsfase viel in het laatste kwart van de 13de eeuw, een tweede vanaf 1360-1370 tot omstreeks 1410-1420. Inderdaad vindt men in de registers van de beide Gentse schepenbanken vanaf de tweede helft van de 14de eeuw en vooral vanaf de jaren '70 van deze eeuw regelmatig vermeldingen van grote pachtbedrijven die eigendom zijn van Gentse patriciërs. Deze tweede investeringsgolf kon Thoen ook vaststellen op basis van andere bronnen. Ongetwijfeld is er een verband tussen de toename van het aantal verkopeningen en de bevolkingsevolutie, zoals trouwens ook voor andere perioden is vastgesteld. In de tweede helft van de 14de eeuw was de pest een bijna endemisch verschijnsel geworden zodat de steeds weer terugkerende perioden

⁴ L. WYNANT, *Peiling naar de vermogensstructuur te Gent op basis van de staten van goed 1380-1389*, in: *Studiën betreffende de sociale structuren te Brugge, Kortrijken Gent in de 14e en 15e eeuw. Deel III. Tabellen en register van persoonsnamen, Standen en Landen*, nr. LXIII, Heule, 1973, p. 47-137.

⁵ E. THOEN, *Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden. Testregio: de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst*, Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis, nr. 90, Gent, 1988, band I, p. 512-527.

van grote sterfte de stedelijke burgerij in staat hebben gesteld om hun bezittingen op het platteland uit te breiden.

Tussen de 13de en de 14de eeuw was er evenwel een verschuiving opgetreden in de interesse van de Gentse patriciërs. In de 13de eeuw investeerden zij blijkbaar vooral in het noordelijk deel van het graafschap Vlaanderen, waar uitgestrekte moergronden lagen, dit met het oog op de turfontginning. De kaart die door L. Wynant werd opgemaakt, toont echter een gelijkmatige spreiding van het Gentse buitenstedelijk grondbezit over gans oostelijk Vlaanderen. Daaruit kan dus worden afgeleid dat de Gentse burgerij in de 14de eeuw ook heeft geïnvesteerd in gewone landbouwgronden. Als eerste heeft Thoen ook een verband gelegd tussen het buitenstedelijk grondbezit enerzijds en de uitbatings- en perceelsstructuur van de laatmiddeleeuwse landbouwbedrijven anderzijds. Zo maakt hij een onderscheid tussen twee categorieën pachthoeven. Een eerste categorie wordt in de kern gevormd door een aantal grote blokpercelen; zeer waarschijnlijk gaat het om integraal opgekochte hoeven van oude oorsprong, die te vergelijken zijn met de *novae curiae*, zoals we die kennen uit het grondbezit van abdijen en andere kerkelijke instellingen. De tweede categorie kent echter een relatieve versnippering van het bedrijfsareaal in kleinere percelen, die blijkbaar geleidelijk zijn samengekocht om tot één groot bedrijf te worden ingericht. Hun bedrijfsoppervlakte zou ook kleiner zijn dan die van de eerste categorie. Niettemin moesten dergelijke grote pachthoven het sociale aanzien van de bezitter weerspiegelen zodat ze niet zelden werden omgeven door een brede gracht. In sommige gevallen werd het woonhuis op een motte of aarden ophoging geplaatst en kon men het erf pas bereiken door een poortgebouw of via een stenen brug. Tenslotte heeft Thoen er ook op gewezen dat de belangrijke uitbreiding van de beleggingen van Gentse patriciërs op het einde van de 13de eeuw ook samenviel met de uitbreiding van de pacht en de perceelspacht in het bijzonder. De verspreiding van deze rationele vorm van gronduitgifte hield ongetwijfeld verband met de infiltratie van stedelijk kapitaal op het platteland.

In de lijst van Gentenaren als buitenstedse grondbezitters, die F. Blockmans als bijlage liet verschijnen in zijn studie over het Gentse stadspatriciaat voor 1300, vonden we een verwijzing naar een interessant document dat een licht werpt op dit verschijnsel ten oosten van Gent⁶. Het origineel archiefstuk bevindt

⁶ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 418-419, nr. 103.

zich in het Rijksarchief van Gent, fonds Tresorie van de Graven van Vlaanderen, Chronologisch Supplement Wijffels, nr. 276⁷. Het werd door M. Gysseling niet opgenomen in zijn corpus van middelnederlandse teksten tot en met het jaar 1300⁸.

In het document wordt een overzicht gegeven van de goederen die *der Heinryc van Wettere* en zijn echtgenote *ver Achte* na hun dood hadden nagelaten aan hun dochter joncvr. Maria van Wetteren, die gehuwd was met Boudin de Pape. De goederen waren zowel van vaders zijde als van moeders zijde afkomstig. Ten eerste bezat Maria van Wetteren het huis Ten Pauwe in de *Sceltstrate* te Gent. Vervolgens bezat ze nog drie hofsteden in de *Munte*, eveneens te Gent. Op de eerste hofstede woonde *Hughe de Kersemakere*, op de tweede *Bette van Audenarde*, en op de derde hofstede stond een huis van *ver Marie van Ordenghem*. In Kalken, *dat men heet inde Suttert*, bezat ze enkele gronden *onder den heere van Larne*. Vervolgens had ze nog enkele gronden te Heusden, *die men heet in Hoeseldonc*, die in leen werden gehouden van de burggraaf van Gent. Al deze goederen bezat Maria van Wetteren, precies omdat ze haar toekwamen van zowel vaders zijde als moeders zijde. Daarna volgen nog enige interessante gegevens over *het goed van Sprendonc*. Dit goed was door Marie van Wetteren en haar echtgenoot Boudin de Pape tijdens hun huwelijk gekocht en had op het ogenblik van de aankoop een opbrengst van 15 pond per jaar. Na de dood van haar vader en haar moeder had Marie van Wetteren bepaalde delen van haar onroerende erfenis in Gent verkocht. Met de opbrengst van deze verkochte goederen werden dan, waarschijnlijk in de omgeving van het goed van Sprendonc, gronden aangekocht die bij het areaal van deze hoeve werden gevoegd, waardoor de opbrengst nu op maar liefst 37,5 pond per jaar was gebracht. Precies omdat de uitbreiding van het areaal van Sprendonc was gekocht met geld, afkomstig van haar erfenis, beschouwde Maria van Wetteren deze gronden als haar persoonlijk bezit. Tenslotte wijst ze er nog op dat zij de helft bezit van alle goederen, zowel roerende als onroerende, die zij bij haar huwelijk in de gemeenschappelijke goederen heeft ingebracht en vraagt zij aan de graaf van Vlaanderen *als minen gherechten heere* haar rechten op deze goederen te vrijwaren.

⁷ Voor de inventarisatie door Wijffels bevond het stuk zich in het fonds Tresorie van de Graven van Vlaanderen, Dozen met letters, L 58 (zie voetnoot 6).

⁸ M. GYSSELING (ed.), *Corpus van middelnederlandse teksten tot en met het jaar 1300. Reeks I: Ambtelijke bescheiden*, Bouwstoffen voor een woordarchief van de Nederlandse taal, 's Gravenhage 1977.

Voor een juiste datering van het stuk beschikken we over weinig gegevens. F. Blockmans dateert de tekst op het einde van de 13de eeuw, misschien op paleografische basis. Ook de identificatie van de in de tekst vermelde personen draagt slechts weinig bij tot een betere datering.

De familie van Wetteren (van Wettre, van Wettère), waarschijnlijk oorspronkelijk afkomstig van deze gemeente, was vanaf het begin van de 13de eeuw reeds ingeburgerd in Gent. Onder de gijzelaars die de stad Gent in mei-juni 1213 aan koning Filips II August van Frankrijk moest leveren als waarborg voor haar trouw, bevond zich een Seherius de Wetre, opgesloten te Hesdin, die de plaats van zijn vader had ingenomen⁹. Een zekere Jan van Wetteren was een leenman van de Gentse Sint-Pietersabdij en trad in december 1227 op als getuige in een oorkonde waarin Boudin de Pape, burger van Gent, de inkomsten voor de kapelanie, die hij voor zijn zieleheil in de Gentse Sint-Janskerk had gesticht, bezette op 52 gemeten grond die hij in Axel bezat doch die hij aan de Sint-Pietersabdij afstond¹⁰. Een andere Jan van Wetteren was kort na 1 juni 1281 schepen van Gent¹¹. Nog op het einde van de 13de eeuw bezette het echtpaar Zeger en Margareta van Wetteren een rente aan de Bijlokeabdij voor het doen van hun jaargetijde in de Gentse Sint-Jacobskerk¹². In de 14de en de 15de eeuw vindt men heel wat leden van de familie van Wetteren in de registers van de Gentse schepenen van de Keure en de schepenen van Gedele. Een Willem van Wetteren wordt in 1349 vermeld als bakker¹³. In 1372 had Clais van Wetteren grote financiële problemen wegens de enorme schulden die zijn vrouw had gemaakt¹⁴. De zadelmaker Jan van Wetteren aanvaardde in 1377 de bastaard van Jan van der Cameren als leerjongen¹⁵. In het eerste kwart van de 15de eeuw was ene Michiel van Wetteren priester van de Gentse Sint-Jansparochie; hij overleed kort voor 16 mei 1427¹⁶. Over de in onze tekst vermelde Hendrik van

⁹ G. DEPT, *Les influences anglaise et française dans le comté de Flandre au début du XIIIe siècle*, Universiteit te Gent. Werken uitgegeven door de Faculteit der Wijsbegeerte en Letteren, nr. 59, Gent/Paris, 1928, p. 187.

¹⁰ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 498.

¹¹ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 459 en p. 511-512.

¹² F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 311, noot 6.

¹³ D. NICHOLAS, *The metamorphosis of a medieval city. Ghent in the age of the Artevelde*, Leiden, 1987, p. 252.

¹⁴ D. NICHOLAS, *The domestic Life of a Medieval City: Women, Children, and the Family in Fourteenth Century Ghent*, Lincoln/London, 1985, p. 81.

¹⁵ D. NICHOLAS, *The metamorphosis...*, p. 339, noot 47.

¹⁶ M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384- ca. 1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*, Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, jaargang 52, nr. 133, Brussel, 1990, p. 94, noot 176.

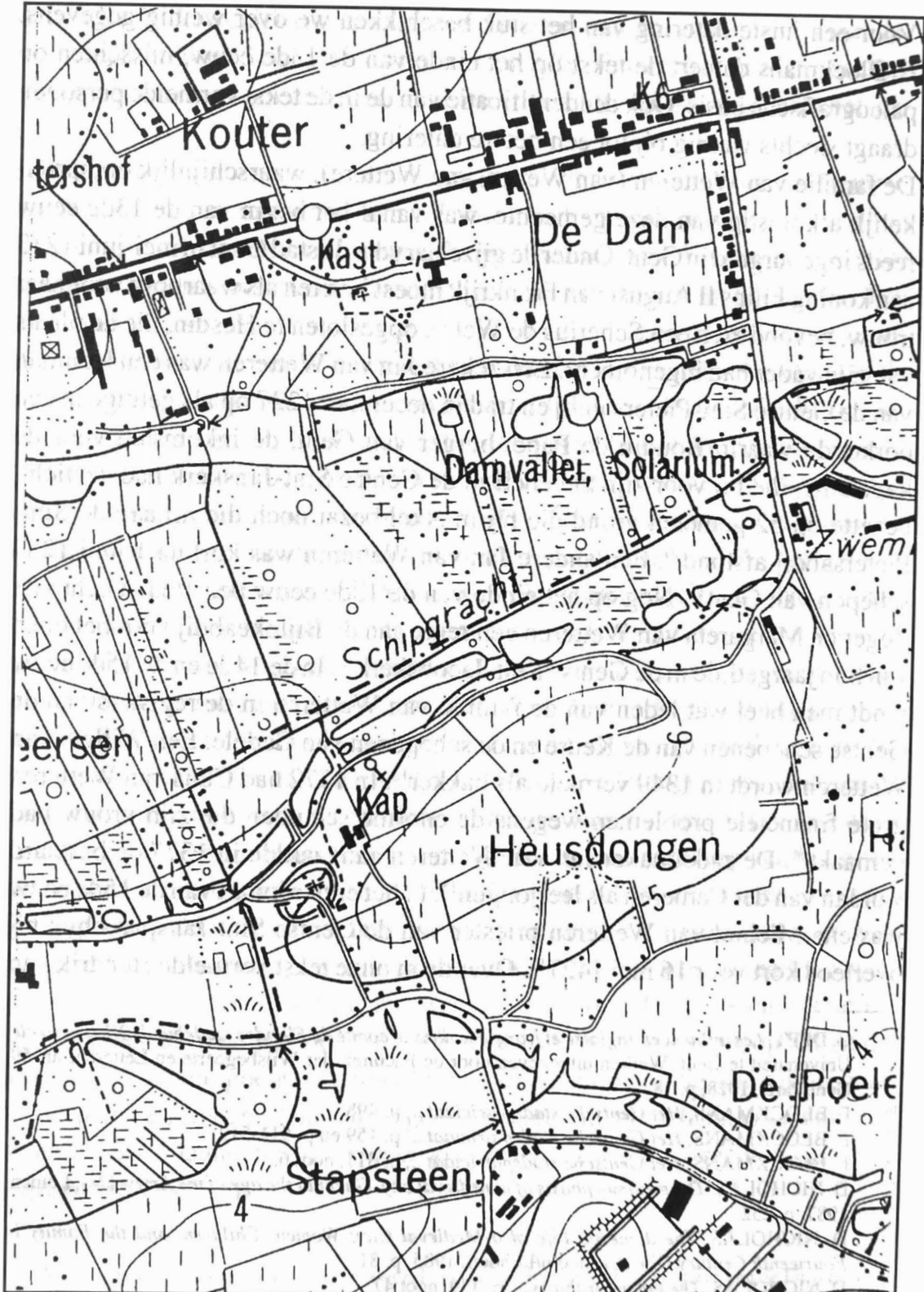

Fig. 1: De ligging van Hoeseldonc te Heusden (Nationaal Geografisch Instituut, schaal 1/10 000).

Wetteren en zijn echtgenote Aechte of Agathe, noch over hun dochter Maria, hebben we echter geen verdere gegevens teruggevonden.

De familie de Pape behoorde tot de meest vooraanstaande patriciërsfamilies van Gent. Een Willem de Pape wordt reeds vermeld in 1154¹⁷. In mei-juni 1213 was een Henricus Pape in de plaats van zijn broer gevangen te Arras als gijzelaar om de trouw van Gent aan koning Filips II August van Frankrijk af te dwingen¹⁸. In dezelfde periode bevond een Gochuinus Pape zich in de plaats van zijn vader als gijzelaar te Hesdin¹⁹. Een Willem de Pape wordt verder nog vermeld op 1 februari 1222, en een Jan de Pape in 1227²⁰.

Boudewijn I de Pape bezette in december 1227 de inkomsten voor de kapelanie, die hij voor zijn zieleheil in de Gentse Sint-Janskerk had gesticht, op 52 gemeten grond die hij in Axel bezat maar aan de Gentse Sint-Pietersabdij had afgestaan. Zolang zijn zoon Gerard, die priester was, leefde, zou dit geld echter jaarlijks aan hem moeten uitgekeerd worden²¹. Naast zijn zoon Gerard had Boudewijn I de Pape ook nog een dochter Margareta, die zich in november 1245 horige van de Gentse Sint-Veerlekerk stelde²².

Sommige leden van de familie de Pape waren in de 13de eeuw actief in de wolhandel met Engeland. Simon de Pape kreeg op 6 juli 1281 een vrijgeleide van de Engelse koning voor één jaar voor hemzelf, zijn dienaren en zijn goederen²³. Zo betaalde Hendrik de Pape te Hull 3 lb. 8 s. 10 d. als tol voor de uitvoer van 10 zakken 8,5 steen en 1 pocket van 4,5 steen wol, die zich bevonden op het schip van Niklaas Duthe van Biervliet, dat op 6 augustus 1275 vertrok te Hull met een totale lading van 77 zakken 4 pockets wol²⁴. Eind juli 1302 kocht de stad Brugge bij hem een grote hoeveelheid afgewerkt laken, bestemd voor Willem van Gulik en zijn gevolg²⁵. Hendrik de Pape trad ook op als geldschietter. Zo kocht hij tussen juli en oktober 1288 een erfelijke rente van 40 lb. par.

¹⁷ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 324, noot 7.

¹⁸ G. DEPT, *Les influences...*, p. 187; aangehaald bij F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 496, noot 2.

¹⁹ G. DEPT, *Les influences...*, p. 187; aangehaald bij F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 496, noot 2.

²⁰ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 66.

²¹ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 496-498, Bewijsstukken, nr. III.

²² F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 496, noot 2, met verwijzing naar P. C. BOEREN, *Etude sur les tributaires d'église dans le comté de Flandre du IXe au XIVe siècle*, Amsterdam, 1936, p. 160, nr. 64.

²³ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 212, noot 4.

²⁴ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 212, noot 11.

²⁵ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 267-268.

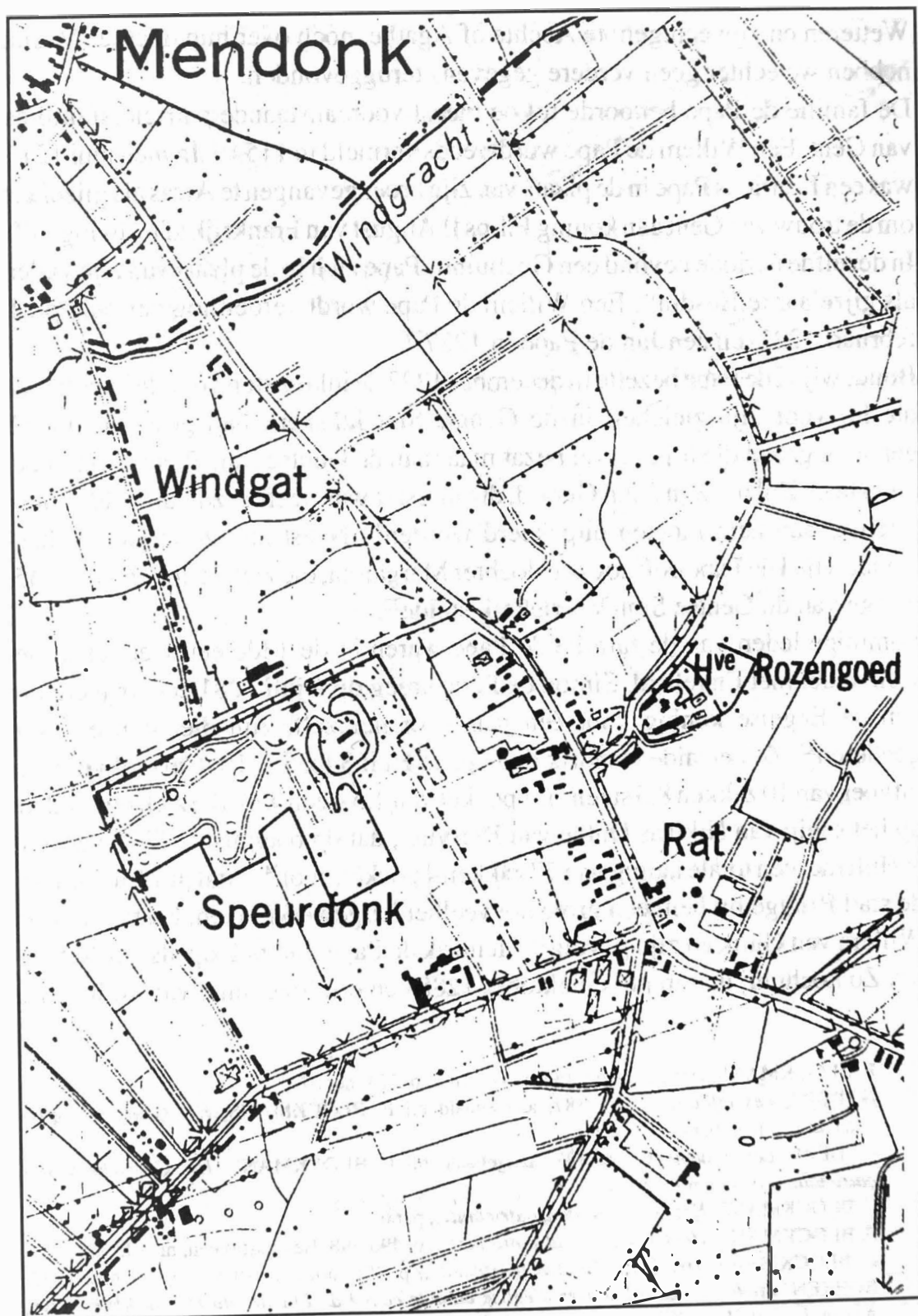

Fig. 1: De ligging van *Sprendonk* bij Mendonk (Nationaal Geografisch Instituut, schaal 1/10 000).

per jaar (met een belegd kapitaal van 400 lb.par.) die werd uitgegeven door de stad Gent; deze rente werd door de stad teruggekocht in 1316-1317²⁶.

Willem de Pape hield rond 1270 grond te Gent in leen van de Sint-Pietersabdij²⁷. Tussen 1289 en 1303 wordt hij vermeld als schuldeiser van verschillende patriciërs in de Duitse stad Braunschweig²⁸. In de politieke strijd tussen klauwaards en leliaards was hij blijkbaar een aanhanger van de Vlaamse graaf. Hij was lid van de nieuwe XXXIX, de Gentse schepenbank die op 8 april 1297 door graaf Gwijde van Dampierre werd aangesteld en die tot 1 juni 1301 aanbleef²⁹. Voor 2 april 1298 bezat hij de helft van de graantol te Kortrijk³⁰. Op die datum werd zijn bezit, samen met dit van W. van Artevelde en W. de Backere, door de Franse koning geconfisciseerd en aan een Frans partijganger toegewezen³¹. Op 25 maart 1300 kocht hij als grafelijk partijganger een rente van 40 lb. Vl. van Robbrecht van Bethune, zoon van de Vlaamse graaf en ruwaard van Vlaanderen, bezet op de brieven van het Land van Aalst³².

Tijdens de 14de eeuw bleef de familie de Pape een belangrijke rol spelen in het sociale en politieke leven van Gent. Verschillende leden van deze familie vervulden één of meerdere schepenambten en traden op als pachters van belastingen, waardoor ze tot de allerrijkste Gentse burgers moeten worden gerekend³³.

Ook over de echtgenoot van Maria van Wetteren, Boudewijn II de Pape, is heel wat gekend. Tijdens het politieke conflict tussen de Franse koning Filips IV en de Vlaamse graaf Gwijde van Dampierre behoorde hij tot de partij van de leliaards, de aanhangers van de Franse koning³⁴. Tussen 28 juni en juli 1295 wordt hij vermeld als schepen van Gent, en hij behoorde tot de oude XXXIX, de Gentse schepenbank, die vanaf 8 april 1297 door de Vlaamse graaf werd vervangen door de nieuwe, graafgezinde XXXIX³⁵. Hij komt trouwens ook

²⁶ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 444-445, nr. 76.

²⁷ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 290, noot 5.

²⁸ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 187, noot 7.

²⁹ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 464.

³⁰ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 301.

³¹ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 366, noot 3.

³² F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 432-433, nr. 89.

³³ H. VAN WERVEKE, *De Gentsche stadsfinanciën in de Middeleeuwen*, Koninklijke Belgische Academie, Afdeling Letteren, Verhandelingen, nr. XXXIV, Brussel, 1934, p. 214-215.

³⁴ W. PREVENIER, *Motieven voor leliaardsgezindheid in Vlaanderen in de periode 1297-1305*, in: *De Leiegouw*, 19, 1977, p. 282.

³⁵ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 462-463.

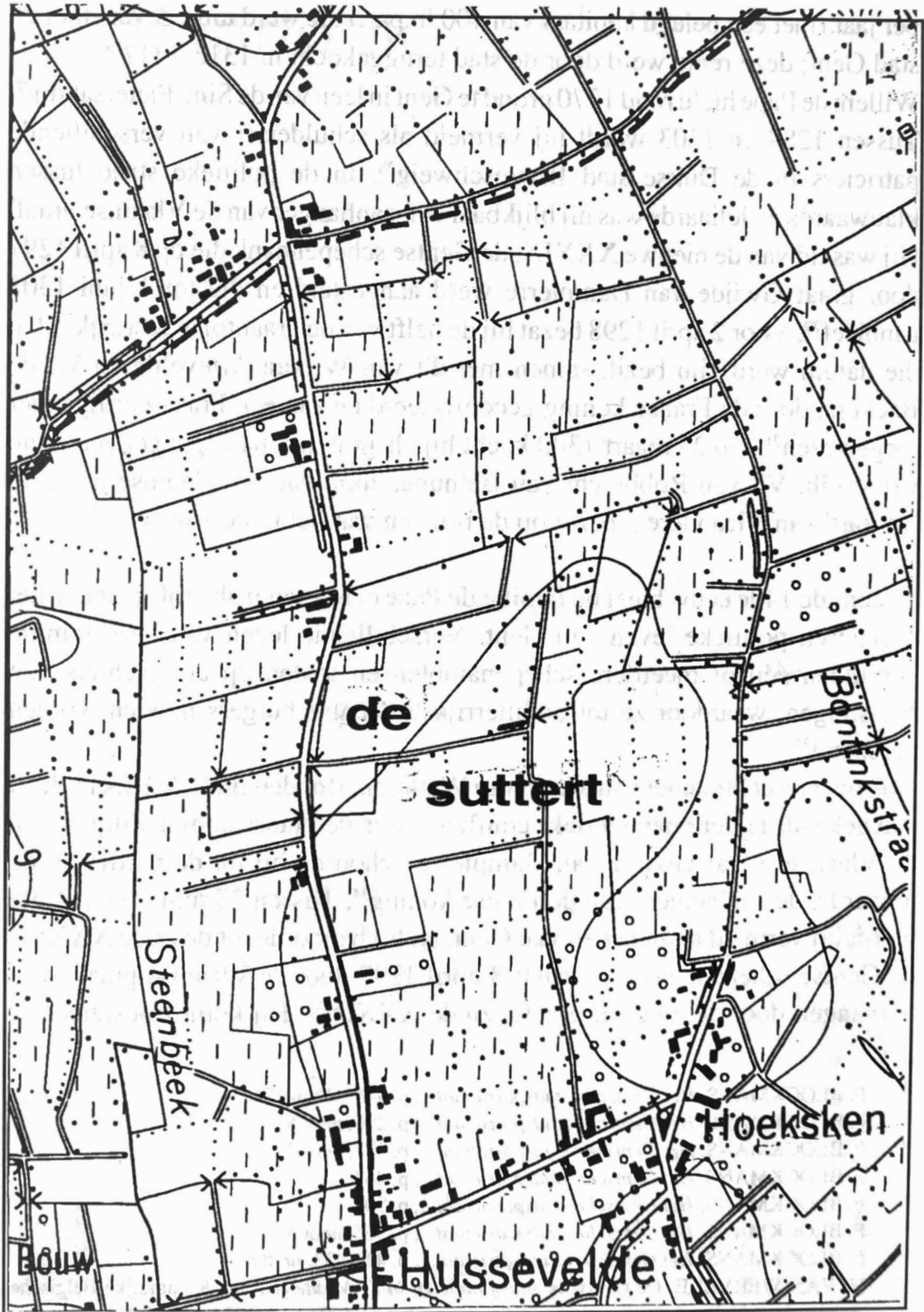

Fig. 3: De ligging van *de Suttert* in Kalken (Nationaal Geografisch Instituut, Schaal 1/10 000).

voor in een lijst van 62 Gentse leliaards, aan wie de Franse koning op 11 maart 1298 de restitutie van al hun rechten en ambten toezegde³⁶. Net als de meeste andere Gentse patriciërs moet zijn bezit aanzienlijk zijn geweest, niet alleen in Gent maar ook daarbuiten. Zo bezat hij moergronden in Calf nabij het hof van de abdij van Ninove en naast de 3 bunder 2,5 gemet 36,5 roeden moergrond die Dant Eustasse, in naam van graaf Gwijde van Dampierre op 18 maart 1286 voor 61 lb. 19 s. 7 d. verkocht aan de Gentse patriciër Jordaen verCeliënzoon³⁷. Zijn vermogen stelde hem ook in staat om op te treden als geldschieder. Zo leende hij -mogelijks reeds als schepen- op 11 juli 1294 276 lb. 12 s. 6 d. aan de Gentse schepenbank, die het bedrag op zijn verzoek zou terugbetalen³⁸.

Aan de hand van de bestaande literatuur hebben we getracht de goederen van Maria van Wetteren, die in de tekst vermeld worden, te lokaliseren.

Over het *goed ten Pauwe* in de vroegere *Sceltstrate*, de huidige Gouvernementstraat, in Gent, hebben noch historische³⁹ noch archeologische⁴⁰ gegevens teruggevonden. Gezien de omschrijving als *thues ende deerve met den gelaghe* ging het hier misschien om een van die imposante patriciërswohnungen die in Gent in deze periode gekend zijn⁴¹. Van de andere drie *hofsteden*, die Maria van Wetteren in Gent bezat, weten we niet meer dan dat ze gelegen waren *inde*

³⁶ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 370, noot 1; vermeld bij W. PREVENIER, *Motieven voor leliaardsgezindheid...*, p. 281, noot 46.

³⁷ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 412-413, nr. 85.

³⁸ F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat...*, p. 430-431, nr. 65.

³⁹ Sinds enkele jaren wordt o.a. door D. Lievois en L. Charles (Stadsarchief Gent) gewerkt aan een kadastrale reconstructie van Gent in het Ancien Regime aan de hand van de registers van de huisgelden, vertrekkend van het 19de eeuwse kadaster. Zie hiervoor D. LIEVOIS, *Bouwhistorisch onderzoek van particuliere huizen in stedelijk milieu*, in: *Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, 16, nr.2, 1992, p. 9-26; L. CHARLES, *De Gentse registers van het huisgeld als kadastrale bron: mogelijkheden en beperkingen (17de-18de eeuw)*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks, XLVI, 1992, p.151-193; L. CHARLES, R. K. DEBRUYNE, J. DECAVELE, G. EVERAERT, M.C. LALEMAN, D. LIEVOIS, R. VANDER BILOKE, *Huizenonderzoek in Gent*, Gent 1994. Voor concrete informatie behelpe men zich voorlopig met F. DE POTTER, *Gent van den oudsten tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad*, 8 delen, Gent 1883-1901.

⁴⁰ M. C. LALEMAN, P. RAVESCHOT, *Inleiding tot de studie van de woonhuizen in Gent. Periode 1100-1300. De kelders*, Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Schone Kunsten, jaargang 53, nr. 54, Brussel, 1991.

⁴¹ Voor een gevalstudie, waarin zowel de bouwhistorische aspecten van een huis als het sociaal onderzoek naar de bewoners ervan worden behandeld, zie M. BOONE, M.C. LALEMAN, D. LIEVOIS, *Van Simon sRijkensteen tot Hof van Rijnove: van erfachtige lieden tot dienaren van de centrale Bourgondische staat*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nieuwe reeks, XLIV, 1990, p. 47-85.

Munte, de huidige Geldmunt, tussen het Sint-Veerleplein en de Sleepstraat. De andere goederen van Maria van Wetteren zijn alle te situeren ten oosten van Gent, namelijk te Heusden, te Mendonk en te Kalken.

De goederen te Heusden waren gelegen te *Hoeseldonc*, dat waarschijnlijk te identificeren is met het toponiem *Hosendonc* of *Husdongen*, een zandige opduiking, omgeven door de dichtgeslibde meander van de oude Schelde, ten zuiden van het vroegere kasteel van de burggraven van Gent te Heusden⁴² en ten noorden van *Stapsteen*. De goederen in *Hoeseldonc* werden trouwens gehouden van de burggraaf van Gent, op dat ogenblik Gerard van Zottegem, heer van Zottegem, Viane en Heusden⁴³.

Meer informatie hebben we over *tgoet van Sprendonc*, dat te Mendonk kan worden gesitueerd. Het toponiem Sprendonk is van vroegmiddeleeuwse oorsprong en komt reeds voor in 966⁴⁴. In dat jaar bevestigde koning Lotharius van West-Francia de Gentse Sint-Baafsabdij in haar bezittingen, o.a. te Sprendonk⁴⁵. Volgens A. Verhulst bestond Sprendonk in de 10de eeuw waarschijnlijk uit woeste of moerassige gronden. Het grootste deel van het gehucht zou echter in handen geweest zijn van de familie der heren van Evergem, oorspronkelijk de ondervoogden van het domein van de Sint-Baafsabdij ten noordoosten van Gent, mogelijks ten gevolge van een 10de eeuwse usurpatie. In het begin van de 13de eeuw betrof de abdij slechts enkele cijnzen uit het gehucht⁴⁶. Pas in 1307 werden haar de belangrijke goederen van de voogdij te Sprendonk verkocht. Volgens M. Gysseling werden deze goederen, samen met de rechtspraak te Sprendonk, door Michius van Barbenchon en zijn echtgenote Jehenne de Bièvre in leen gehouden van de graaf van Vlaanderen⁴⁷. Volgens A. Verhulst bestonden de inkomsten van de abdij te Sprendonk in de 14de eeuw slechts uit

⁴² A. HAVENITH, *Recherches historiques sur le château et la seigneurie de Heusden, autrement dite vicomté de Gand*, Anvers, 1900.

⁴³ E. WARLOP, *De Vlaamse adel voor 1300*, Handzame, 1968, deel II, band II, p. 236, nr. 40; V. FRIS, *Sotteghem (Gérard de Gand, dit Gérard II seigneur de)*, in: *Biographie Nationale*, deel 23, Bruxelles, 1924, kol. 246-249.

⁴⁴ M. GYSSELING, *De naam Mendonk*, in: *Heemkundig nieuws. Contactblad van de Heemkundige Kring "Oost-Oudburg" en het Documentatiecentrum voor Streekgeschiedenis*, 13, nr. 5, september-oktober 1985, p. 3. Met dank aan dhr. E. Schepens voor de referentie.

⁴⁵ A. VERHULST, *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw). Bijdrage tot de kennis van de structuur en de uitbating van het grootgrondbezit in Vlaanderen tijdens de Middeleeuwen*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, nr. 30, Brussel, 1958, p. 73.

⁴⁶ A. VERHULST, *De Sint-Baafsabdij te Gent...*, p. 160.

⁴⁷ M. GYSSELING, *Uit de vroege geschiedenis van Gent en de Oost-Oudburg*, in: *Jaarboek van de Heemkundige Kring De Oost-Oudburg*, XXIII, 1986, p. 18-19 en p. 40-41.

enkele onbelangrijke cijzen⁴⁸. De verhouding tussen het Sint-Baafsbezit te Sprendonk en *tgoet van Sprendonc* uit de hier aangehaalde tekst valt noch uit de tekst, noch uit de bestaande literatuur af te leiden. Op welke manier het goed bezit geworden is van Boudin de Pape en Maria van Wetteren wordt niet expliciet vermeld. Het feit echter dat zij pretendeert de helft van het goed in eigendom -en niet in vruchtgebruik- te hebben, laat vermoeden dat *tgoet van Sprendonc* werd aangekocht tijdens hun huwelijk. Ook de preciese ligging en de grootte van het goed worden niet in de tekst vermeld. De jaarlijkse opbrengst van 15 lb., en later, na de *beteringhe*, van 37 lb. 10 s., toont echter aan dat de grootte aanzienlijk moet geweest zijn. Deze *beteringhe*, die werd gefinancierd met de verkoop van gronden in Gent, bestond uit *sonderlinghen herve*, waaruit we mogen afleiden dat het bedrijfsareaal aanzienlijk uitgebreid, zoniet verdubbeld werd. Of deze *beteringhe* gepaard was gegaan met een uitbreiding van de gebouwen, wordt niet vermeld maar lijkt niettemin aannemelijk. Hoewel we niet beschikken over de volledige lijst van de eigenaars van *tgoet van Sprendonc*, mogen we deze uitbating waarschijnlijk wel vereenzelvigen met de hoeve waarover N. Kerckhaert enige informatie heeft verzameld. Volgens een staat van goed van 1366 zou het goed toen eigendom geweest zijn van Robbrecht Briseteste en zijn zuster Margriete, die gehuwd was met Jehan Vilain⁴⁹. De familie Briseteste behoorde tot de meest vooraanstaande adellijke buitenpoorters van de stad in de 14de eeuw⁵⁰. In 1450 zou het goed toebehoord hebben aan Hendrik de Ghendt⁵¹. Op 21 november 1466 werd voor de Gentse schepenen van de keure het goed van Sprendonk, met een grootte van 36 à 38 bunder, door eigenaar meester Pieter de Waele verpacht aan Lysbette sCalins, weduwe van Roegier Uten Wulghen. De pacht was afgesloten voor 9 jaar voor 12 lb. gr. per jaar⁵². De eigenaar, meester Pieter de Waele, zoon van Willem de Waele en Barbe van Hoorebeke, was raadsheer-commissaris bij de Raad van Vlaanderen

⁴⁸ A. VERHULST, *De Sint-Baafsabdij te Gent...*, p. 160.

⁴⁹ N. KERCKHAERT, *Oude hoeven in Oost-Vlaanderen*, deel 2, Gent, 1988, p. 497, verwijzend naar Stadsarchief Gent, reeks 330, registers van de schepenen van gedele, nr. 4, f°69v°. Zie ook N. KERCKHAERT, *Oude Oostvlaamse huisnamen. Alfabetisch repertorium van namen van huizen, hoeven, herbergen en molens in Oost-Vlaanderen onder het Ancien Régime*, deel 5, Gent, 1991, p. 110-111.

⁵⁰ D. NICHOLAS, *Town and countryside...*, p. 240, noot 60.

⁵¹ N. KERCKHAERT, *Oude hoeven in Oost-Vlaanderen...*, p. 497, verwijzend naar Stadsarchief Gent, reeks 330, registers van de schepenen van gedele, nr. 40, f°34.

⁵² A. DE VOS, *Inventaris der Landbouwpachten in de Gentse Jaarregisters van de Keure*, deel 1, Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, nr. VIII, Gent, 1958, p. 150, nr. 1596.

tussen 1482 en 1498⁵³. Op 8 februari 1482 werd voor dezelfde schepenen het contract geregistreerd waarbij Pieter de Waele het goed verhuurde aan Antoon van der Banc voor 9 jaar voor 16 lb.gr en 3 steen vlas per jaar⁵⁴. De oorlog van de Vlaamse steden tegen Maximiliaan van Oostenrijk heeft waarschijnlijk ook gevolgen gehad voor het goed van Sprendonk. Het pachtcontract tussen eigenaar Pieter de Waele en pachter Jan Coppins, dat op 23 januari 1493 werd geregistreerd voor de Gentse schepenen van de keure, vermeldt immers dat voor de eerste 6 jaar van het contract slechts 8 lb. gr. per jaar moest betaald worden, en voor de laatste 3 jaar 9 lb.gr. en 3 steen vlas per jaar⁵⁵.

Tenslotte bezat Maria van Wetteren nog gronden te Kalken, gelegen *inde Suttert*. Deze lagen in de heerlijkheid van Gerard van Ressegem, heer van Massemen, Laarne en Kalken⁵⁶. Het toponiem *inde Suttert* kan gelokaliseerd worden in het noorden van Kalken, meer specifiek tussen de Heistraat, de Husseveldstraat, de Portugiezenstraat en de Bontinckstraat⁵⁷. Het toponiem komt ook voor in een aansluitend gebied van de gemeente Beervelde, namelijk direct ten noorden van de Heistraat en ten oosten van de Hanselaerstraat⁵⁸. Over de vererving van deze goederen in de 14de eeuw hebben we geen gegevens teruggevonden. Pas op het einde van de 14de eeuw vinden we in de bronnen een *goed ter Suttert* terug. Op 3 november 1389 werd immers door de schepenen van de keure van Gent een uitspraak gedaan in een geschil tussen de weduwe

⁵³ E. KARAGIANNIS, *De functionarissen bij de Raad van Vlaanderen (1477-1492). Een onderzoek naar de sociale invloeden bij de samenstelling van de Raad*, lic. verh. Universiteit Gent, 1992, p. 118-120. Voor de familie de Waele, zie ook P.P.J.L. VAN PETEGHEM, *De Raad van Vlaanderen en staatsvorming onder Karel V (1515-1555). Een p. blikrechtelijk onderzoek naar centralisatiestreven in de XVII Provinciën*, Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt Instituut, nr. 15, Nijmegen, 1990, p. 384-387.

⁵⁴ A. DE VOS, *Inventaris der Landbouwpachten...*, p. 160, nr. 1702.

⁵⁵ A. DE VOS, *Inventaris der Landbouwpachten...*, p. 169, nr. 1794.

⁵⁶ E. WARLOP, *De Vlaamse adel...*, deel II, band II, p. 618, nr. 48. Gerard van Ressegem, heer van Massemen, Laarne en Kalken, komt in de bronnen voor vanaf 1281. Hij overleed op 7 mei 1326. Een uitgebreide studie over de adellijke familie van Ressegem-van Massemen is in voorbereiding door ondergetekende.

⁵⁷ Het toponiem wordt gebruikt voor de percelen sectie A, nrs. 769, 770, 771, 818, 825, 826, 827, 828, 832, 833 (door de vorming van de gemeente Beervelde in 1921, en de fusie van de gemeenten in 1977, nu Lochristi-Beervelde, sectie C) en de percelen B, 295, 309, 310, 311, 402, 403, 407, 413, 414, 417, 418 (nu Laarne-Kalken, sectie B). Deze gegevens werden ons verstrekt door dhr. M. Meys en dhr. A. Van De Sompel op basis van een concordantietabel van 1825 tussen het 18de eeuwse landboek van Kalken en het ontwerpkadastrer, opgesteld door de Kalkense notaris Tibbaut (in het bezit van dhr. Meys), waarvoor onze dank.

⁵⁸ Pas in 1921 werd de gemeente Beervelde gevormd met delen van de gemeenten Kalken, Laarne en Destelbergen. De volledige kadastrale sectie A van Kalken werd toen overgeheveld naar Beervelde.

van Pieter Roelins als eigenares van het goed ter Suttert te Kalken en Lieven de Poorter als pachter van dit goed, waarbij o.a. de jaarlijkse pachtsom werd vastgelegd op 3 lb. 3 s. gro. torn. werd. Hoe groot de uitbating precies was wordt niet in de tekst vermeld⁵⁹. Dat dit pachtgoed op het bezit van Maria van Wetteren kan teruggaan is waarschijnlijk, maar niet zeker. Daarvoor is een grondig onderzoek naar de patrimonia van de families de Pape, van Wetteren en Roelins nodig op basis van een sluitende genealogie, wat ons binnen het bestek van dit artikel te ver zou leiden.

Tot slot willen we ingaan op de omstandigheden waarin het document kan opgesteld zijn. De tekst zelf levert daarvoor de nodige aanwijzingen. Er wordt namelijk een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de goederen die Maria van Wetteren door erfenis van haar ouders had verkregen en de goederen die zij tijdens haar huwelijk met Boudewijn de Pape in gemeenschap van goederen verwierf. Tot de eerste categorie kan men rekenen: het goed ten Pauwe in de Scheldestraat te Gent, de drie hofsteden in de Geldmunt te Gent, de gronden te Heusden en te Kalken, en de gronden die aan het goed van Sprendonk werden toegevoegd, omdat ze gekocht waren met geld uit haar erfenis. Tot de tweede categorie behoort enkel het goed te Sprendonk. In de laatste paragraaf van de tekst legt ze er nogmaals de nadruk op dat van al de goederen die zij tijdens haar huwelijk had verworven, *sijt in hervachtegheden, in husinghen oft in cateilen*, de helft aan haar toebehoort, en bovendien vraagt ze aan de graaf van Vlaanderen dat deze haar in haar eigendomsrechten zou bewaren. De inventaris van de goederen van Maria van Wetteren is ongetwijfeld te situeren in het kader van het grote politieke conflict op het einde van de 13de eeuw tussen de klauwaards, de graafgezinde partij, en de leliaards, de partij van de Franse koning. Boven wezen we er reeds op dat Boudewijn de Pape, de echtgenoot van Maria van Wetteren, behoorde tot de fransgezinde partij en lid was van de "oude" XXXIX, die Gent bestuurde tot januari 1297. Op dat ogenblik kon graaf Gwijde van Dampierre de oude XXXIX aan de kant schuiven en werd een grootscheepse confiscatiecampagne opgezet tegen leden van de fransgezinde partij. Zo stelde W. Prevenier vast dat tussen 7 januari 1297 en 8 mei 1300 talrijke goederen van Gentse leliaards werden aangeslagen, hetzij ten voordele van de graaf, hetzij ten voordele van zijn aanhangers⁶⁰. Ook de goederen van

⁵⁹ Stadsarchief Gent, reeks 301, nr. 12, f° 14r°; vermeld bij A. DE VOS, *Inventaris der landbouwpachten...*, deel 1, p. 15, nr. 74.

⁶⁰ W. PREVENIER, *Motieven voor leliaardsgezindheid...*, p. 279.

Boudewijn de Pape vielen onder deze maatregelen. Op 11 maart 1298 beloofde de Franse koning immers hem te zullen restitueren in al zijn goederen en ambten. Ongetwijfeld heeft zijn echtgenote, Maria van Wetteren, getracht een deel van het patrimonium te vrijwaren voor confiscatie door er op te wijzen dat althans van een deel van de goederen zij het volle of halve eigendomsrecht bezat. Dit laat ons toe het document te dateren in 1297 of kort erna. Of men bij de uitvoering van de confiscatiemaatregelen inderdaad ook rekening heeft gehouden met het verzoekschrift van Maria van Wetteren, weten we niet. In elk geval bleef de familie de Pape ook na de vrede van Athis-sur-Orge in 1305 behoren tot de fransgezinde partij. In de lente van 1314 liepen de spanningen tussen Vlaanderen en Frankrijk terug op, en tussen augustus-september 1314 en juni-augustus 1316 kwam het opnieuw tot een, zij het dit keer beperkt, militair conflict. Deze keer treffen we onder de geconfisceerde leliaards een Willem de Pape aan, waarvan goederen werden aangeslagen te Vlierzele en te Oordegem⁶¹. Wat zijn relatie tot Boudewijn de Pape en Maria van Wetteren is geweest, kan echter stof voor verder onderzoek zijn.

Bibliografie

- BLOCKMANS F., *Het Gentsche stadspatriciaat tot omstreeks 1302*, Rijksuniversiteit te Gent. Werken uitgegeven door de Faculteit van de Wijsbegeerte en Letteren, nr. 85, Antwerpen/ 's Gravenhage, 1938.
- BOONE M., *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384- ca. 1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces*, Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, jaargang 52, nr. 133, Brussel, 1990.
- DEPT G., *Les influences anglaise et française dans le comté de Flandre au début du XIIIe siècle*, Universiteit te Gent. Werken uitgegeven door de Faculteit der Wijsbegeerte en Letteren, nr. 59, Gent/Parijs, 1928.
- DE VOS A., *Inventaris der Landbouwpachten in de Gentse Jaarregisters van de Keure*, 2 delen, Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, nrs. VIII en IX, Gent, 1958-1960.
- FRIS V., *Sotteghem (Gérard de Gand, dit Gérard II seigneur de)*, in: *Biographie Nationale*, deel 23, Bruxelles, 1924, kol. 246-249.

⁶¹ W. PREVENIER, *Confiscatie van Gentse leliaards in 1314-1316*, in: *Liber amicorum Achiel De Vos*, Evergem, 1989, p. 157.

- GYSSELING M. (ed.), *Corpus van middelnederlandse teksten tot en met het jaar 1300. Reeks I: Ambtelijke bescheiden*, Bouwstoffen voor een woordarchief van de Nederlandse taal, 's Gravenhage, 1977.
- GYSSELING M. , *De naam Mendonk*, in: *Heemkundig Nieuws. Contactblad van de Heemkundige Kring "Oost-Oudburg" en het Documentatiecentrum voor Streekgeschiedenis*, 13, nr. 5, september-oktober 1985, p. 2-4.
- GYSSELING M. , *Uit de vroege geschiedenis van Gent en de Oost-Oudburg*, in: *Jaarboek van de Heemkundige Kring De Oost-Oudburg*, XXIII, 1986, p. 5-73.
- HAVENITH A. , *Recherches historiques sur le château et la seigneurie de Heusden, autrement dite vicomté de Gand*, Anvers, 1900.
- KARAGIANNIS E. , *De functionarissen bij de Raad van Vlaanderen (1477-1492). Een onderzoek naar de sociale invloeden bij de samenstelling van de Raad*, lic. verhand. Universiteit Gent, 1992.
- KERCKHAERT N. , *Oude hoeven in Oost-Vlaanderen*, 2 delen, Gent, 1976-1988.
- KERCKHAERT N. , *Oude Oostvlaamse huisnamen. Alfabetisch repertorium van namen van huizen, hoeven, herbergen en molens in Oost-Vlaanderen onder het Ancien Regime*, deel 5, Gent, 1991.
- MÄRTINS R. , *Weltorientierungen und wirtschaftliches Erfolgsstreben mittelalterlicher Grosskaufleute. Das Beispiel Gent im 13 Jahrhundert*, Keulen/Wenen, 1976.
- NICHOLAS D. , *Town and Countryside: Social, Economic, and Political Tensions in Fourteenth-Century Flanders*, Rijksuniversiteit te Gent. Werken uitgegeven door de Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte, nr. 152, Brugge, 1971.
- NICHOLAS D. , *The domestic Life of a Medieval City: Women, Children, and the Family in Fourteenth Century Ghent*, Lincoln/London, 1985.
- NICHOLAS D. , *The metamorphosis of a medieval city. Ghent in the age of the Artevelde*, Leiden, 1987.
- PIRENNE H. , *Early Democracies in the Low Countries. Urban Society and Political Conflict in the Middle Ages and the Renaissance*, New York, 1963.
- PREVENIER W. , *Motieven voor leliardsgezindheid in Vlaanderen in de periode 1297-1305*, in: *De Leiegouw*, 19, 1977, p. 273-288.
- PREVENIER W. , *La bourgeoisie en Flandre au XIIIe siècle*, in: *Revue de l'Université de Bruxelles*, 1978, nr. 4, p. 407-428 (= *Studia Historica Gandensia*, nr. 231).

- PREVENIER W. , *Confiscatie van Gentse leliards in 1314-1316*, in: *Liber amicorum Achiel De Vos*, Evergem, 1989, p. 155-159.
- THOEN E. , *Landbouweconomie en bevolking in Vlaanderen gedurende de late Middeleeuwen en het begin van de Moderne Tijden. Testregio: de kasselrijen van Oudenaarde en Aalst*, Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis, Publicatie nr. 90, 2 banden, Gent, 1988.
- VANPETEGHEM P. , *De Raad van Vlaanderen en staatsvorming onder Karel V (1515-1555). Een publiekrechtelijk onderzoek naar centralisatiestreven in de XVII Provinciën*, Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt Instituut, nr. 15, Nijmegen, 1990.
- VAN WERVEKE H. , *De Gentsche stadsfinanciën in de Middeleeuwen*, Koninklijke Belgische Academie, Afdeling Letteren, Verhandelingen, nr. XXXIV, Brussel, 1934.
- VERHULST A. , *De Sint-Baafsabdij te Gent en haar grondbezit (VIIe-XIVe eeuw). Bijdrage tot de kennis van de structuur en de uitbating van het grootgrondbezit in Vlaanderen tijdens de Middeleeuwen*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, nr. 30, Brussel, 1958.
- WARLOPE. , *De Vlaamse adel voor 1300*, 2 delen, 3 banden, Handzame, 1968.
- WYNANT L. , *Peiling naar de vermogensstructuur te Gent op basis van de staten van goed 1380-1389*, in: *Studiën betreffende de sociale structuren te Brugge, Kortrijk en Gent in de 14e en 15e eeuw. Deel III. Tabellen en register van persoonsnamen*, Standen en Landen, nr. LXIII, Heule, 1973, p. 47-137.

Bijlage 1.

Inventaris van de goederen van Maria van Wetteren, ca 1297-1300.

A. Rijksarchief Gent, fonds Tresorie van de Graven van Vlaanderen, Chronologisch supplement Wijffels, nr. 276.

*Dit es de goedinghe die der Heinryc van Wettre ende ver Achte sijn wijf lieten joncvr. Marien harre dochter Boudins Papen wijf doe sij voeren van live te doede ende die hare toe commen es van vaedere ende van moedere.
Thues ende deerve dat men heet ten Pauwe in de Sceltstrate met alden ghela8he datter toe behort.*

Item drie hofsteden inde Munte, deene daer Hughe de Kersemakere up woent, dandere daer Bette van Audenarde up woent, ende de derde daer ver Marie van Ordenghem een hues up heft staende.

Item de goedinghe die legghet onder den here van Larne inde prochie van Calkine dat men heet inde Sutttert in alsulken ghelaghe alsoe legghet.

Item de goedinghe die legghet inde prochie van Heusdine die men heet in Hoeseldonc de welke men hout vanden borchgrave van Ghent, ende dese vorseide goedinghe die trec soe an hare om dat soe hare toe quamen van vaedere ende van moedere.

Vort ghiheren soe toghet de vorseide joncvr. Marie dat tgoet van Sprendonc dat soe behuede met haren man ne galt ne waer XV lb. siaer up den tijt dat soet behuede, ende dat soe sident vercocht hevet heerve binnen Ghent die hare verstarf van vaedere ende van moedere andere dan de ghene die hier vorseit es, metterwelker dit vorseide goet van Sprendonc soe ghebetert es met sonderlinghen herve dier toe ghecocht was met haren goede, dat nu ghelt XXXVII S lb., de wewelke (sic) beteringhe soe draghet an hare om dat soe ghecocht was metten ghelde dat quam van harre heerven die hare verstarf van vaedere ende van moedere.

Vort ghiheren soe betoghet soe v. van al den goede dat soe behuede sijt in hervachtegheden in husinghen oft in cateilen waer soet gheleghen es dat deene heleft vandien goede hare es ende dat hare toe behort. Ende biddu alse minen gherechten heere dat ghi daer in min recht behout alse vort alse ghi sculdech sijt te doene.

Bijlage 2.

Uitspraak van de schepenen van de keure van Gent in een geschil tussen de weduwe van Pieter Roelins, eigenares, en Lievin de Poorter, pachter, over de pacht van het goed ter Sutttert te Kalken, 3 november 1389.

A. Stadsarchief Gent, reeks 330, registers van de schepenen van de keure, nr. 12, 1389-1390, f° 14 r°.

Kenlic zij etc. dat van alsulken handlinghen ende ghescillen als gheweest zijn tusschen der wedewen Pieter Roelins an eene zijde ende Lievine den Poertre an

dander zijde sprutende ende toecommende van alsulken pachten ende voerwaerden als de vors. Lievin jeghen hare maecte ende in pachte nam, te wetene es van haren goede ter Suttert in de prochie van Calkine ende van dat daer ancleven ende ute spruten mochte, van welken ghescille ghecoren waren vriendelike vindren ende effeneeren, dats te wetene Jacop vander Oersele ende Willem de Coninc, manne ende vindren over de weduwe Roelins vors., ende Jan Buekel ende Hellin Keuster, manne ende vindren over Lievine vorn., de welke vors. manne ende vindren niet so eens en consten ghewerden, sij en brochten haerlieder ghescil metten goetdynkene ende met al dats voer hemlieden commen was te scepenen waert twelke ghescil ende goetdynken scepenen oversien hebben met al dien datter ancleeft, ende termineerden daer up ende wijsen dat Lievin de Portre vors. der vorn. wedewen Roelins betalen sal vanden pachte vanden jare LXXXIX drie ponde drie scele gro. tor., ende voert als vander besaetheden ende dat de vors. Lievin de Portre tvors. goed sculdich was te latene also hijt vant te sijnen ancommene also de brieve vander voerwaerden der up ghemaect inhouden ende verclaren, so termineren scepenen ende wijsen dat Lievin vors. der vorn. wedewen vernoughen sal vanden lantwinninghen, van plouchrechte ende vanden sade, beede van coerne, van evenen ende van lijnsade, ende al dies ghelike vander braken ende weeden ende van haren ghedeele vander evenen die buten den vors. goede ghetaft was, de somme van drien ponden ende twee sceelen gro. torn., ende dese vorn. somme draghende sesse ponde ende vijf scele gro. torn. te gheldene ende te betaelne ter trien termijnen ende paymenten binnen eenen jare nu eerst commende, dats te wetene telken seventien weken deen derdendeel vander vors. sommen ende, voert als vanden catheylen dats te wetene een bedde, eene lys, eene docke ende andre clueteringhe die de vors. wedewe den vorn. Lievine eesschende was, so wijsen scepenen Lievine quite ende ontslegghen, behouden dien dat hij hare deliveren sal hare docke die onder hem es, ende hier mede partijen in beeden sijden van al tal vereffent van mallinc andren elken gheldende de coste die hij omme des stixwille ute gheleyt heeft int vervolghen. Actum tercia die novembris anno LXXXIX.

DE LAARNSE TELLING VAN 1709

Johan R.J. De Wilde

De Spaanse Successie-oorlog (1701-1713) bracht 2 naties bijeen die elkaar gedurende de 17de eeuw herhaaldelijk hadden bevochten. Spanje, heer en meester in onze gewesten, schaarde zich aan de zijde van Frankrijk. Zij kwamen in het strijdperk tegen de Geallieerden: Engeland, Oostenrijk en de Verenigde Provinciën.

Het ging de Frans-Spaanse coalitie niet voor de wind. Na enkele Franse nederlagen bezetten de Geallieerden Vlaanderen tussen 1706 en 1713. Dit weerhield de Fransen niet om een doorbraak te forceren richting Gent. Zij bezetten de stad van 5 juli tot 9 december 1708. Voor de omgeving van de stad bracht dat heel wat moeilijkheden mee. Op 12 december 1708 trok een grote legercolonne door Laarne, Melle en Heusden; hetgeen te Laarne met enkele ongeregeldeheden gepaard ging ¹. Tot overmaat van ramp bracht de winter van 1709 een afwisseling van koude en hevige regens. Harde vorst en al te waterrijke bodemlagen bedierven het gezaaide graan. De oogst mislukte. De voedselprijzen stegen pijlsnel en een massale hongersnood dreigde. De overheid zag zich genoodzaakt om in te grijpen. Om te komen tot een organisatie van de bevoorrading voor de bevolking op grote schaal kreeg elke parochie de opdracht om te registreren:

- 1) hoeveel inwoners er waren
- 2) hoeveel graan er per huisgezin aanwezig was.

Dit waren de omstandigheden waarin de bevolkingstellingen ontstonden.

Het tellingsexemplaar van Laarne oogt qua vormgeving vrij verzorgd ². Klaarblijkelijk heeft men aan de hand van uitvoerige kladnotities ³ een samenvattend overzicht gemaakt. Helaas noteerde men geen enkele wijk- of straatnaam. Het is dus moeilijk om een bepaalde volgorde terug te vinden in de ronde die de tellers hebben afgelegd. Vermoedelijk liep die ronde in het spoor van die welke men jaarlijks volgde bij de bepaling van de ommestelling en de prijsij. Grofweg geschetst verliep die ronde als volgt. Men begon in het westen van Laarne ter hoogte van Wesendey. Langs de Broekstraat en het kasteel trok men

¹ RAG, Raad van Vlaanderen nr. 20263.

² RAB Laarne Oud nr. 195.

³ Niet bewaard.

zuidwaarts. Via de Termstraat ging men naar de dorpskom. Vervolgens liep men de straten ten oosten en ten noorden van de dorpskom af. Daarna stak men de Heirweg over om o.a. de Rivierstraat en het Mageret op te nemen. Men eindigde steeds in de Breestraat.

Het document telt 40 niet genummerde bladzijden. Het vermeldt de namen der gezinshoofden en alleenstaanden. Bijna steeds lezen we namen van mannelijke gezinshoofden; ook bij weduwen wordt de naam van de overleden echtgenoot opgegeven. Kinderen worden helemaal niet bij name vernoemd.

Het tellingsformulier geeft enkele beroepen op (andere dan landbouwer) en signaleert tevens de armen en de gebrekkigen. Overal waar er graanvoorraden aanwezig zijn, worden die opgesomd. De lijst heeft dus niet alleen op genealogisch, maar ook op sociaal-economisch vlak belang. Zij wordt volledig in bijlage gepubliceerd.

Bij een grondige studie springen wel enkele details in het oog waarop wij hier kort willen ingaan.

A. Het aantal inwoners en het totaal der gezinseenheden

Het gros van de aantekeningen is opgebouwd volgens dit stramien:

“Jan de wilde met vr(auwe) kinderen cnecht tsamen 10 personen 6 sacken cooren”

In totaal werden 344 gezinseenheden geteld, met in totaal minstens 1650 inwoners ⁴. Wij spreken bewust van een minimum, want in 33 gevallen (bijna 10 %!) werd het aantal personen niet aangegeven. Hier en daar sloop ook een fout in de telling; meer bepaald waar de gezinsbeschrijving niet overeenstemt met het opgegeven gezinstotaal. Aan de hand van de beschrijving in elke paragraaf werd in deze gevallen een hypothetisch gezinscijfer berekend. Uiteraard gaat het in dergelijke gevallen om minima; in werkelijkheid kunnen enkele gezinnen dus groter zijn geweest dan de getallen laten vermoeden.

Door deze tekortkomingen vist men natuurlijk in troebel water om het totale inwonersaantal te achterhalen. Op de koop toe zijn in andere bronnen enkele cijfergegevens bewaard die de oplossing van het vraagstuk zeker niet eenvoudiger maken.

⁴ Nota's die later werden geschrapt wijzen op een tijdelijk verblijf van het gezin in kwestie op de parochie. Bij de telling werden zij niet meegerekend. Men vindt ze wel terug in de bijlage. De heren van Laarne, de adellijke familie van Vilsteren, werd helemaal niet geregistreerd in het document: verbleven zij tijdelijk elders ?

Zo schreef Joannes van Leaucourt, pastoor van Laarne en deken, op 9 februari 1709:

“Numerus Communicantium predicti Pastoratus ascendit ad 1200. Numerus vero animarum ascendit ad 2000”. (Het aantal communicantes ... bedraagt 1200. Het aantal zielen echter 2000)⁵. Een schriftelijke getuigenis van P.E. van der Noot, bisschop van Gent, bevestigt op 29 november 1709 deze verklaringen. De opgegeven getallen zijn de bisschop voldoende duidelijk gebleken tijdens zijn bezoeken, alsook uit de Status Animarum en uit de wettelijke en authentieke documenten⁶. Maar de Status Animarum is niet bewaard en van de andere documenten viel al evenmin iets terug te vinden ! De opgegeven getallen zijn echter onwaarschijnlijk hoog. Een onoverbrugbare kloof scheidt ze bovendien van het totaal van de volkstelling verricht door de Laarnse administratie. Blijkbaar gaf de geestelijkheid hier afgeronde en overdreven cijfers op. Wat zij hiermee wilden bereiken blijft vooralsnog een open vraag.

Trouwens, hun tijdgenoot J.B. de Castillon (1681 - 1753) brengt een heel ander cijfer naar voor. In zijn alfabetisch overzicht van de parochies in het bisdom Gent (1712) schrijft hij voor Laarne het getal van 1 050 communicantes in⁷. Grosso modo bedraagt de verhouding communicantes t.g.o. de totale bevolking ongeveer 2/3. Maar ook een verhouding van 40% jeugd tot 60% paasplichtigen/volwassenen is niet onmogelijk. In absolute cijfers uitgedrukt komt dit op 1 575 à 1750 inwoners voor Laarne in 1712. Het eerste getal is, gezien de lijst van 1709, te laag, maar het tweede getal is zeker realistisch. Voor het jaar 1709 durven we dan ook een cijfer van ruim 1700 inwoners vooropstellen. Verdeeld over 344 gezinseenheden, brengt dat ons op een gemiddelde van 4,94 personen per gezin. Dit sluit nauw aan bij het gemiddelde 5 dat men doorgaans hanteert.

B. Samenstelling van de huisgezinnen

Onze bron vermeldt bijna altijd in welke gezinnen er ouderlingen, dienstbodes, knechten, meiden enz... inwonen. Anderzijds kleeft het document geen getallen op die groep. Het is derhalve onmogelijk om een consequent onderscheid te

⁵ RAG, Bisdom R848/18. Met de communicantes wordt de bevolkingsgroep vanaf 16 jaar bedoeld, die jaarlijks zijn paasplicht volbrengt.

⁶ RAG, bisdom B 2057/16. Een tweede tekst van 28 juni 1709 spreekt zelfs over “bis mille quingenta animæ”, dus 2050 inwoners !

⁷ J.B. de Castillon, “*Ordo alphabeticus Parochialium Ecclesiarum Episcopatus Gandavensis*”, z. p., z.d.

Bewaard in BRUG, handschrift 570, p. 66.

Gezinnen van	Aantal eenheden	Aantal personen	
1 persoon	13	13	0.78 %
2 personen	35	70	4.24 %
3 personen	50	150	9.10 %
4 personen	64	256	15.51 %
5 personen	57	285	17.27 %
6 personen	58	348	21.10 %
7 personen	41	287	17.40 %
8 personen	9	72	4.36 %
9 personen	7	63	3.81 %
10 personen	7	70	4.24 %
11 personen	0	0	0
12 personen	3	36	2.18 %
Totaal	344	1650	99.99 %

maken tussen bloedverwanten, dienstpersoneel en niet-verwanten. De volgende tabel is dan ook gebaseerd op de gezinstotalen inclusief het dienstpersoneel⁸.

Van alle inwoners van Laarne behoren er ruim 80 % tot een gezin, samengesteld met 3 tot 7 personen. Echte alleenstaanden vindt men slechts in 13 gevallen; dus zeer zelden Hieronder 2 devote (zie verder), en 2 arme of oude vrouwen. De meeste ouderen, zoals b.v. de *moeye* van Jaecques Luyckx, werden niet als een aparte eenheid beschouwd. Zij woonden bij hun kinderen of verwanten op dezelfde boerderij, en werden destijds bij dat gezin geregistreerd (zie tevens punt C). Soms woonden slechts 2 personen tesamen. In 10 gevallen vinden we dan een weduwe met één van haar kinderen. In drie gezinnen is er sprake van een "*jongh huwel(ick)*": men is "*onlanghs getrauw*", m.a.w. gezinsuitbreiding is mogelijk!⁹

Bij de andere uitersten (10 of 12 personen per gezin) springen wel enkele zaken in het oog.

– Jan Dauwe (12 personen) noemt men burgemeester.

⁸ Hier moesten wij ons baseren op het minimumaantal van 1650 inwoners. Onder voorbehoud te hanteren.

⁹ Dit is het geval bij Lieven Baetens, Jan Winnyncx en Francis De Wilde.

- Pieter Vervaet (10) was officier van de parochie.
- Charles Verstraeten (10) werkte als mulder.
- Lieven Ackerman (10) fungeerde als koster.
- Pieter Vervaet fs Christiaen (12) was hoofdman en de zoon van een voormalige schepen¹⁰.
- Charles Vanden Abbeele (9) was schepen¹⁰.
- Jan De Wilde (10) was enkele jaren ontvanger geweest en zou vanaf 1715 schepen en later burgemeester van Laarne worden ¹¹.

In sommige gevallen bestaat er dus een verband tussen ambt en status, een betere financiële positie en kinderrijkdom. Dit wordt nog onderstreept door het feit dat men meestal bij deze gezinnen een flinke graanvoorraad aantreft.

C. Verdeling der gezinnen naar gezinshoofdtype

Van de 344 gezinseenheden werden er bijna 60 te vaag en onvolledig omschreven om ze in een bepaalde categorie onder te brengen en om er conclusies aan te verbinden. Zij werden dan ook buiten beschouwing gelaten. Voor de overblijvende paragrafen is de verdeling als volgt (gezien het voorgaande gaat het hier om minima):

– echtpaar met kinderen:	183
– echtpaar zonder kinderen:	21
– weduwnaar met kinderen:	19 ¹²
– alleenstaande man of weduwnaar:	3
– weduwe met kind(eren):	42
– alleenstaande vrouw of weduwe:	5
– andere:	13 ¹³

In minstens 27 gezinnen hield men rekening met inwonende familieleden. Negentien echtparen herbergden een vader, moeder, tante of schoonzus. In 8 gevallen bleef het gezin van een kind (eventueel met kleinkinderen) inwonen bij een weduwe of weduwnaar. Eén op vijf gezinnen had één of meer hulpjes in huis (zie tevens punt G).

¹⁰ AKL, FAVV, voorlopig nr. 184.

¹¹ Over Jan De Wilde zie Johan R.J. De Wilde "De Wilde te Laarne: een familiekroniek" in Castellum VII nr. 4, dec. 1990, p. 39-46.

¹² Strikt genomen werd de term weduwnaar in 1709 niet gebruikt. Wij leidden deze situatie af uit het ontbreken van een echtgenote in de opsomming.

¹³ B.v. samenwonende volwassen broers en zussen (zonder kinderen).

D. De armen te Laarne

De parochie telde een aanzienlijk aantal behoeftigen. In 1709 leefden in totaal minstens 143 personen in totale armoede; d.i. 8 à 9 % van het bevolkingstotaal (norm: 1650). Voor hen werd een zeer gevarieerde terminologie gebruikt: *“cleen huyshauden - arm huyshauden sonder graen - pauper¹⁴ - sonder labeur te doene - cleen ende arm menaigie - pover menaigie* “.

De weduwe van Gillis Vermeere werd “ten deele onderhauden vanden Armen”, dus door de H. Geesttafel van de kerk. Eenmaal is er blijkbaar een verband met een fysieke toestand: men noemde Maryn Van Esvelde een “oude caduque (= gebrekkelijke) man”. Ook Lieven Heeckman was “caducque”.

Bij geen enkele van deze gezinnen treft men derhalve graanvoorraden aan. Het dient evenwel opgemerkt dat deze afwezigheid van granen niet beperkt blijft tot gezinnen die expliciet als arm geregistreerd staan. Waren er risicogroepen? Dit is moeilijk te achterhalen. We signaleren wel dat op de 35 arme gezinnen in 12 gevallen het gezinshoofd een weduwe was. Het wegvallen van de kostwinner had dus regelmatig nefaste gevolgen voor het gezin! En er waren heel wat meer weduwen dan weduwnaars ... In 8 andere arme gezinnen telde men 6 tot 9 mensen. Hier lijkt er sprake te zijn van kinderrijkdom in weerwil van een ellendig bestaan!

E. Ambten en beroepen

De lijst bevat vrij veel verwijzingen naar beroepsbezigheden. Dit wijst o.m. op een beginnende differentiatie en specialisatie van de arbeid op het platteland. Dit zijn de namen en beroepen die men heeft geregistreerd¹⁵.

Pastoor: (Johannes van Leaucourt)

Onderpastoor: (Guil. De Potter)

Koster: Lieven Ackerman

Geneesheer: Pieter de Veerman

Baljuw: (Danieel Poelman ?)

Griffier: (Pieter Seghers)

Kapitein: Nicolaas Turlure

Officieren: Pieter Vervaeet en Pieter Schepens

¹⁴ Pauper (Latijn) betekent “arm, behoeftig”.

¹⁵ Waar de persoonsnamen ontbraken, hebben wij de gegevens aangevuld uit andere bronnen: men vindt deze namen terug tussen haakjes.

Sergeant: Jacobus Van Rysselberghe
Burgemeesters: Jan Dauwe, Adriaen Coolman en Laurs Hoochwys "tsynen toure"
Kapelaan op het kasteel: Mr Van Boven
Portierster op het kasteel: wed. Joos Van Heynde (= Jacquemyne Imschoot)
Molenaar: Charles Verstraeten
Bakker: Jacobus Janssens
Winkeliers: Franchois Vermeere en de weduwe van Guilliaeme Claey
Kleermakers: Lieven Van Houcke, Jacobus Drieghe en Lieven Bockxstaal
Schoenmakers: Lieven Vermeere, Cornelis Lauwereis (werd later geschrapt) en Joos (blanco)
Smeden: Jan De Cleene en Jan De Cleene fs Jacques
Wagenmaker: Pieter De Stroopere
Timmerman: Lieven Tuytschavere
Herbergiers: Lieven De Grave (Sterre)
Jan Van Hecke (Croone)
Nicolas De La Fontain (Pape)
Jacques Van Rysselberghe (Cleen Ghendt)

Velen onder deze mensen woonden in het dorpscentrum. In de omgeving van de koster en de pastoor, die beroepshalve vlakbij de kerk woonden, vond men twee winkeliers, twee kleermakers, één bakker, één of twee schoenmakers, een chirurgijn, een smid en een wagenmaker. De eerste drie herbergiers uit de opsomming stonden in een gelagzaal langs de Dendermondse Steenweg, de vierde in een wijk net ten noorden ervan. Het is echter onwaarschijnlijk dat de dorpskern niet één of meer herbergen zou geteld hebben: we hebben echter geen naam teruggevonden.

Naast deze "zelfstandige beroepen" en de landbouwers, die het gros van de bevolking uitmaakten, waren er ook mensen die geen "*lantsneerynghe*" deden. Zij kwamen wellicht aan de kost als klusjesman of dagloner.

F. Devote vrouwen

Een aparte categorie vormen de devote vrouwen¹⁶. Het zijn de enige vrouwen wier namen wij te weten komen. Naar schatting zouden er te Laarne in totaal

¹⁶ E.G.R. Ossieur, "*De Status Animarum van de Gentse Sint- Niklaaskerk in 1681*" in *Vlaamse Stam* 27, 1991, p. 249 signaleerde eveneens het bestaan van devotae of geestelijke dochters in de Gentse St.-Niklaasparochie omstreeks 1681.

een twintigtal geweest zijn. Zij woonden soms alleen (Janneken Van Hecke, Joosyne Scheere, Adriaene Hanssens), maar dan uitsluitend in de dorpskom. Anderen woonden in groep: zo bij Marie Scheere een gemeenschap van in totaal 6 vrouwen. Ook bij Joosyne Bracke waren er wellicht 3. Verschillende devotae woonden in bij verwanten. Zo leefden de weduwen van Lieven Bracke en Andries Haeghens elk samen met één devote dochter. Cornelis De Wilde nam ook zijn devote schoonzuster in huis.

G. Knechten, dienstmeiden en dienstboden

In 60 huisgezinnen had men één of meer hulpjes in huis, dus ongeveer 1 op 5 gezinnen. Men spreekt over *meysen*, *meysken*, *cnecht* of dienstboden. Bij de griffier verkoos men de term *domestique*.

Zowel de molenaar als de timmerman hadden zeker 2 knechten. Ook bij weduwen treft men ze aan. Hoewel er geen leeftijden werden opgegeven, kan men er van uit gaan dat het meestal tieners waren. Een procentuele verhouding van deze groep t.o.v. het totale bevolkingsaantal kan men helaas niet berekenen.

H. Graanvoorraden

Wij vonden slechts 123 gezinnen met een grote of kleine reserve aan granen. Hoe hoger de voorraad, des te rooskleuriger was de financiële situatie van het gezin. Maar anderzijds hadden bijna 2 op 3 gezinnen niet de minste reserve ! De situatie was dus inderdaad hachelijk. De twee uitschieters inzake graanvoorraden waren de burgemeesters Laureis Hoochwys en Adriaen Coolman. De eerste had in Gent ongeveer 40 zakken tarwe en koren ondergebracht, en nog eens 10 zakken haver. Te Dendermonde lagen als toemaat 3 zakken boekweit en erwten ("herten"). Deze nota werd later geschrapt¹⁷.

De tweede bezat 8 zakken koren, 10 meuken tarwe, 5 meuken vitsenen en 3 meuken bonen plus erwten. Deze gegevens bewijzen dat men voor de lokale ambten kapitaalkrachtige personen zocht, die in moeilijke tijden de parochie financieel konden bijspringen !

Jan Bauwen fs Gillis had thuis 4 zakken koren en 1 zak haver. Te Gent en Dendermonde had hij bovendien 5 zakken tarwe, 10 zakken koren en anderhalve zak haver. Ook deze nota werd later geschrapt. Het overbrengen van

¹⁷ Niet opgenomen in het totaal.

graanvoorraden en de mooiste of beste stukken huisraad naar een versterkte stad was een wijd verspreide voorzorgsmaatregel in oorlogstijd. Men huurde in de stad ergens een kamertje of een zoldertje en bracht aldaar de waardevolste zaken in veiligheid. Zo wilden de boeren hun bezit beschermen tegen roof door de soldaten ¹⁸.

Dat men bij de mulder 30 zakken koren en nog eens 4 tarwe aantrof zal niemand verbazen. Te Laarne oogstte men dus in het begin van de 18de eeuw koren, tarwe, boekweit en haver. Hier en daar is er ook sprake van gerst, bonen, erwten en vitsenen. Over aardappelen nog geen woord: deze teelt verscheen slechts enkele jaren later in de parochie.

Als inhoudsmaat gebruikte men meestal de zakken, in minder mate ook de meuken (volgens de Gentse maat bevat 1 zak 8 meuken). Van de 512 zakken op de boerderijen te Laarne waren er 473 gevuld met koren, waarmee meteen het belang van deze graansoort voor de volksmens op het platteland is aangetoond. Meer bepaald gaat het om rogge. Tarwe, boekweit en haver waren heel wat minder nadrukkelijk aanwezig.

Het gemeentebestuur van Laarne heeft zelf in dit tellingsquohier geen totaal van de reservevoorraden opgegeven. Wel noteerden zij op de laatste bladzijde dat men in de parochie voor het levensonderhoud van de inwoners tot de oogst van 1710 nog "*den nombre van twaelf hondert sacken*" nodig had. Hoe zij destijds tot dit cijfer zijn gekomen wordt echter nergens gespecificeerd of gemotiveerd.

I. Bevolkingsaantallen in andere Oostvlaamse gemeenten

Eén volkstelling in één parochie laat natuurlijk geen besluitvorming toe. Daartoe moet het onderzoek zowel in de ruimte als in de tijd worden uitgebreid. Voor de dekenij Dendermonde zijn wel communicantencijfers uit 1712 beschikbaar. Die leren ons dat Laarne qua inwonersaantal nog overtroffen werd door de buurgemeenten Kalken en Wetteren, met resp. 1900 en 2000 communicantes ¹⁹.

Van de wereldlijke overheid van het land van Dendermonde zijn mij voor het jaar 1709 evenwel geen grondige en gedetailleerde tellingen bekend.

Dit is wel anders voor b.v. de kasselrij van de Oudburg²⁰. Van de bijna vijftig

¹⁸ Zie b.v. RAB, Laarne Oud, nr. 195 (mei 1673)

¹⁹ Zie noot 7. BRUG, handschrift 570, p. 26 en 144.

²⁰ Declercq (1981), p. 49 en 50.

parochies die onder deze administratieve eenheid thuishoorden, hadden er slechts 7 een hoger inwonersaantal dan Laarne. Met name waren dat: Lovendegem (1800), Ruiselede (2059), Oostakker met Sint-Amandsberg (2207), Drogen (2210), Waarschoot (2515), Evergem (2824) en Zomergem (3139).

Zoals we reeds zagen onder punt A, telde Laarne vermoedelijk ongeveer 1 700 inwoners verdeeld over 344 gezinnen. Dit bracht ons op een gemiddelde van 5 personen per gezin. Bij de door Declercq opgegeven cijfers²¹ berekenden we nu de gezinscoëfficiënt voor enkele parochies in de omgeving van Laarne:

Parochie	Inwoners	Gezinnen	Gemiddelde
Destelbergen (met Beervelde)	1266	243	5,2
Heusden	674	123	5,4
Oostakker met St.-Amandsberg	2545	512	4,9
Lochristi	1651	303	5,4
Zaffelare	1394	207	4,5
Zeveneken	1077	266	4,7

Aan de hand van deze cijfers mag duidelijk blijken dat Laarne één der dichtst bevolkte parochies in de regio ten oosten van Gent was. De gezinscoëfficiënt leert ons bovendien dat te Laarne de gezinssamenstelling (inclusief dienstpersoneel) nagenoeg het algemeen gemiddelde trof.

Besluit

Na het bestuderen en ontleden van het tellingsdocument blijven we met gemengde gevoelens zitten. Enerzijds is onze bron te weinig nauwkeurig om een volledig beeld te krijgen van de bevolking te Laarne in 1709. Ondanks de aanwezigheid van verschillende bronnen - eigenlijk juist daardoor - kunnen we vooralsnog geen exact bevolkingstotaal naar voor schuiven. Niettemin mag duidelijk zijn dat de parochie minstens 1650 personen telde; en naar alle waarschijnlijkheid zelfs ongeveer 1700. Verdeeld over 344 gezinseenheden komt dit op een gezinscoëfficiënt van nagenoeg 5. Zodoende behoorde de parochie Laarne in de streek ten oosten van Gent tot de groep der dicht bevolkte parochies. De meeste mensen leefden er in een huisgezin dat doorgaans 3 tot 7 personen telde.

Andere elementen van een “couleur locale” vonden we terug in de vermelding van enkele ambten en ambachten, de aanwezigheid van devote vrouwen, de

vermelding (= stigmatisering?) der armen, het schrijnend tekort aan graanvoorraden bij de meerderheid van de bevolking, enz. Voor een complete én gedetailleerde bevolkingstelling moeten we evenwel wachten tot 1788-89. De Status Animarum, die in die jaren door pastoor Peeters werd opgesteld, is gelukkig bewaard gebleven ²². Voor 1796 beschikken we opnieuw over een volkstelling, ditmaal georganiseerd door de Fransen ²³. Vanaf 1818 tenslotte zijn nog talrijke bevolkingsregisters bewaard ²⁴.

Gebruikte afkortingen

- AKL = Archief Kasteel van Laarne
BRUG = Bibliotheek van de Rijksuniversiteit te Gent
FAVV = Familiearchief van Vilsteren
RAB = Rijksarchief te Beveren
RAG = Rijksarchief te Gent

Geraadpleegde literatuur

- A. BOLLAERT, "De graan- en volkstelling te Hansbeke in 1709" in *Mensen van toen*, jg. 3, 1991, p. 2-9 en 58-73.
C. BRUNEEL en H. POUILLON, "De bevolking van Bergen in 1709" in *Het tijdschrift van het Gemeentekrediet*, nr. 179, p. 5-22.
R. DE CLERCQ, "De volkstelling van 1709 in de Oudburg van Gent" in *De Oost-Oudburg. Jaarboek XVIII*, 1981, p. 3-51.
F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*, 4e reeks, eerste deel, Gent 1889.
C. VANDENBROEKE, "Bevolkingsstructuur en gezinstypologie in Zuid-Oost-Vlaanderen op het einde van het Ancien Regiem" in *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde*. Deel XIII (2de aflevering), 1976, p. 243-307.

²¹ Declercq (1981), p. 34. Bij Oostakker ook enkele inwoners van Meulestede.

²² In tegenstelling tot de Status van 1709, die blijkbaar verloren is gegaan. De Status van 1788 is bewaard in privé-bezit; een uitgave ervan wordt overwogen.

²³ RAG, Schelvedepartement nieuw nr. 6098, bevat tevens de telling van Kalken, Overmere, Berlare, enz....

²⁴ Heden bewaard in RAB, Laarne Modern.

BIJLAGE

“Lyste vande quantiteit vande persoonen ende graenen opghenomen van weghen Burchm(eeste)re ende Schepenen der prochie ende Baronie van Laerne volghens het verclaers vande insetenen vande selve prochie ...”

Na het “mandement” van de vorst d.d. 29 mei 1709.

Actum te Laerne op 8 en 9 december 1709.

WIJZE VAN UITGEVEN

Omwille van de overzichtelijkheid werd geopteerd voor een samenvattend overzicht in 3 kolommen: – naam gezinshoofd

– aantal gezinsleden

– graanvoorraad.

Details omtrent zonen, dochters, andere verwanten en dienstpersoneel zijn niet meer opgenomen. Dit in de eerste plaats omdat de originele lijst zelf niet consequent alle details geeft. De gezinnen die slechts tijdelijk te Laerne verbleven werden behouden.

Hoofdletters werden overal ingevoerd (zij ontbreken meestal in het origineel). Ook de voornamen werden volledig geschreven. De spelling der namen bleef overal gehandhaafd.

NB: (A) betekent: arm

(2) een cijfer tussen haakjes betekent:

– een zelf aangevuld cijfer (dat in het origineel ontbreekt)

– een gecorrigeerd cijfer (waar in het origineel een discrepantie bestaat tussen de opsomming van de personen en het gezinstotaal)

NAAM	PERSONEN	GRAANVOORRAAD
Joodocus Hoochwys	5	1 zak koren
Jan Dauwe fis Jaecques	3	
Lieven Praet	5	2 meuken koren en gerst; 2 meuken tarwe
Cornelis De Lettere	7	3 zakken koren en 1 zak boeweit
Pieter De Veerman fis Bauduwijn	6	3 zakken koren
Michiel Drieghe	4	
Jacobus Walrave	5	
Lieven De Bracke (sic)	7	
Lowys Colman	7	
Adriaen De Verman	6	
Ferdinande Van Peteghem	6	
Jan Bracke fs Jans	7	4 zakken koren en 2 zakken boekweit
Adriaen Coolman	7	8 zakken koren + 10 meuken tarwe + 5 meuken vitsenen + 3 meuken bonen en erwten
Jacobus Van Leuven	7	2 zakken koren + 2 zakken boekweit + 1 zak haver
Jan Dauwe (burgemeester)	12	3 zakken koren en 3 zakken tarwe
Wed. Jan Bollaert	5	
Lieven De Wilde	(A) 5	
Matthys De Vyldere	6	
Myn heere Van Boven (kapelaan castraal)	(1)	
Wed Joos Van Heynde (portierster)	3	
Dokter Poelman	3 (later geschrapt)	
Jaecques Seghers fis Andries	4	
Guillaeme Vervae	6	
Niclaeys Walrave	7	
Jan Walrave	12	
Wed Gillis Verschraeghen	3	
Jan De Wilde fis Frans	4	
Jaecques Scheere fis Oliviers	4	
Jan Vaele fis Pieters	4	
Jacques en Heyndrick Vanden Neste	6	
Wed. Lieven Vervae en zoon	(2)	
Pauwels Seghers	6	
Lucas Van Rysselberghe	7	
Jan De Vyldere	(1)	
Lieven De Maersschalck	(A) 4	
Wed. Pieter Verhouvern	3	
Jacobus Thienpont	7	
Wed Charles De Cocq	(3)	
Wed. Adriaen Bracke	2	

Wed. Jan Vervaet	2	
Jan Kieckens	5	
Lieven Baetens	2	
Jaecques Schepens	6	
Joos Crobeel	(A) 3	
Jacobus De Vos	4	
Adriaen Matthys	7	
Wed. Pieter Luyckx	7	12 zakken koren en 1 zak boekweit
Pieter Bracke	8	
Jacobus De Verman	(A) 3	
Jaecques Luyckx	4	8 zakken koren
Lieven Cannekens	5	2 zakken koren
Pieter Schepens fs Andries	4	
Symoen Van Driessche	6	10 koren + 1 tarwe + 2 boekweit
Lieven Van Bruyssel	4	
Wed. Jan Schepens	6	3 zakken koren
Wed. Andries Dauwe	5	12 koren + 2 boekweit + 1 haver
Martinus Seghers dochters	4	
Jan Dierick	(A) 5	
Jacobus De Maerschalck	3	
Wed. Jooris De Cocq	3	
Jacobus Matthys	3	
Jan Scheere	2	
Pieter De Wilde fs Jooris	7	4 zakken koren
Jan Ackerman	4	
Denys De Baere	4	10 zakken koren
Wed. Pieter De Beer	3	
Lieven Van Impe fs Lievens	3	3 zakken koren
Bauduwijn Van Damme fs Lievens	4	
Pieter Vervaet (officier)	10	4 zakken koren en "maete tarwe"
Lieven Van Damme fs Bauduwijns	6	6 zakken koren
griffier en broers	6	2 zakken koren en 1 zak boekweit + "ontrent een vat tarwe"
Charles Verstraeten ("muldere")	10	30 zakken koren en 4 z. tarwe
Jacques Winnyncx	4	
Pieter Van Beerleere	6	
Wed. Arnaut Bracke	1	
Charles Loufs	(7)	5 zakken koren
Jan Vervaet	(A) 9	
Tanneken Vervaet	(1)	
Wed. Pieter Pieters	2	
Lievyne De Lettere, Jaacquemyne Braeckman,	((4))	1 zak koren
Janneken Van Hecke en Marin Clynckspoor		
Franchoys Vermeere "winkelier"	3	3 zakken koren en 1 meuk haver
Pieter Neckerput	7	4 meuken koren
Lieven Van Houcke "cleermaecker"	5	

Lieven Ackerman "costere"		10	
Jacobus Janssens "backere"		3	
Lieven Vermeere "hauten schoenmaeckere"		4	1 meuk tarwe
Wed. Guillaeme Claeys "winckeliertsche"		3	
Nicolas Turlure "Cap(iteyn)"		5	8 zakken koren en 2 zakken tarwe en 2 meuken haver
Pieter De Veerman "Chirugijn"		7	
Jan Seghers fs Pieters		6	
Jaecques Seghers fs Jans		(1)	4 zakken koren + 4 meuken tarwe + 1 meuk boekweit
Jaecques Vervaet	(A)	3	
Joos Van Vooresele		6	4 zakken koren en 2 meuken boekweit
Vynen Bette De Croock, Lieven De Cock, wed. Lieven De Croock met zoontje	(A)	(4)	
Jan De Cleene "smet"		6	1 meuk boekweit
Lieven Denaert	(A)	(2)	
Cornelis Lau(we)r(ei)s "schoenmaecker"(later geschrap)			
Joosyne Scheere "devote"		(1)	
Pieter De Stroopere "waeghemaeckere"	9		
Jan Vispoel		10	7 meuken tarwe, 4 meuken koren, 2 meuken boekweit en 1 meuk haver
Niclaeys Levaerd		6	2 zakken koren
Wed. Jan Levaerd		5	5 zakken koren, 4 meuken tarwe, 3 meuken haver en 1 meuk boekweit
Adriaene Hanssens "devote"		(1)	
Jan Vander Sype	(A)	2	
Jacobus Drieghe "cleermaeckere"	5		
Pastoor, onderpastoor, "moeytien meysen"		4	4 zakken tarwe
Jan Loufs		(4)	
Pieter Roosemond		3	2 1/2 zakken koren
Pieter Braeckman		6	
Jan Vlamynck		6	
Wed. Gillis Vermeere	(A)	(2)	
Laudelain Praet		8	
Wed Jan De Beer	(A)	(2)	
Guillaeme Schaepm(eestere)		7	
Lieven De Wilde fs Jaecques		3	10 meuken koren
Lieven Heeckman	(A)	7	
Lowys De Beer		7	
Lauwereis Vervliet		5	
Jacobus Scheere		6	1 zak koren
Marie Scheere e.a. "devote"		6	2 zakken koren
Jacobus Ackerman		7	
Pieter De Marsschalck (sic)	(1)		
Wed. Joris Roosemond		2	

Lieven Tuytschavere "m(eeste)r temmerman"	5	4 meuken koren
Jan De Wilde fs Jooris	(3)	
Andries Scheere	4	
Jaecques De Veerman	7	7 zakken koren + 10 meuken tarwe
Pieter Lammens	3	
Jan Winnyncx	2	
Wed. Bauwen Scheere	(A) 4	
Wed. Jan De Bock	(A) 3	
Erfgenamen Guilliaeme De Wilde	3	
Pieter Dierick	4	
Gheeraert Lammens	3	
Adriaen Van Mossevelde	9	2 zakken koren
Andries Dauwe fs Andries	7	4 zakken koren
Lieven Dauwe	4	
Wed Pieter Scheere	6	6 zakken koren
Jacobus Bracke	4	
Guilliaeme De Wilde	(A) 7	
Andries Stoppelere	(A) 6	
Pieter De Wilde fs Jooris	7	
Wed. Lieven Baeyst	3	
Erfgenamen Andries Dauwe	4	2 zakken koren
Lieven De Verman	4	3 zakken koren
Jan Coolman	6	
Wed. Jan De Bock	(A) 4	
Cornelis Vlamynck	(A) (2)	
Wed. Jan Scheere	6	
Gillis Lammens	4	
Guilliaeme Corthals en 2 devote dochters	3	4 zakken koren
Gheert Scheere	6	1 zak koren
Pieter Van Mossevelde	6	2 zakken koren
Wed. Jan Bracke	4	
Lieven Gautier	5	
Cornelis De Wilde	7	
Jacobus Dierick	10	2 zakken koren
Wed. Lieven Bracke	2	
Jaecques Vervaet	(A) 5	
Wed. Macharis De Croock	5	
Jan Impens	5	
Jaecques De Causmaecker	(6)	
Jan De Verman fs Pieters	(4)	
Joosyne Bracke "devote" e.a.	(3)	
Jan Scheere	5	3 zakken koren
Lauwereis Clauwaert	2	3 zakken koren
Denys Roels	5	1 zak koren
Gillis De Waele	2	1 zak koren
Jan Clauwaert	7	

Wed. Jaecques Impens	(A)	5	
Pieter Colman fs Andries		2	1 zak koren
Pieter De Verman fs Pieters		8	8 zakken koren en 3 zakken tarwe
Jan Lammens		6	
Wed. Charles De Cocq	(A)	5	
Lieven Baert	(A)	4	
Pieter Schepens "officier"		1	
Lieven De Mol		3	3 zakken tarwe en 4 zakken koren
Jan Scheere fs Frans		8	
Lieven Schepens fs Lievens		6	3 zakken koren en 1 maat boekweit
Jan Vermeere		4	4 zakken koren
Wed. Jaecques Loufs		3	
Guilliaeme Vermerssche	(A)	2	
Franchois Scheere		5	
Jacobus Scheere		3	
Jan De Cleene fs Jaecques "m(eeste)r smedt"		3	
Jaecques Scheere		6	4 zakken koren
Wed. Pieter Danneel		3	
Wed. Pieter Bracke		3	
Wed. Jan Van Nieuwenhuyse	(A)	3	
Jaecques Vanden Brande		(5)	
Francis De Coene		4	
Pieter Bracke fs Jans	(4)		6 zakken koren
Wed. Gheleyn Scheere	(2)		4 zakken koren en 6 meuken boekweit
Gillis De Stroopere en zus	(2)		
Lauwereis De Vos	(4)		14 zakken koren
Jan Lammens		3	
Lauwereis Hoochwys			
"tsynen toure Burchm(eestere)"		5	2 zakken koren *
Pieter De Gheest	(4)		
Jaecques De Wilde		6	4 meuken tarwe en 5 zakken koren
Lieven Ye		6	
Pieter Matthijs	(4)		
Jaecques Calle		5	1 zak koren
Adriaen De Vijldere		4	3 zakken koren
Frans De Wilde		4	
Francis De Wilde		2	
Wed. Guilliaeme Scheere		2	
Erfgenamen Lauwereis De Moerlose	(3)		
Jacobus Hanssens		6	
Pieter Scheere fs Guilliaeme		6	
Erfgenamen Adriaen Michiels		6	20 zakken koren + 3 zakken tarwe

* Bij L. Hoochwys "tot Ghendt ontrent 40 sacken tarwe ende coorn 10 sacken havere, tot Dendermonde dry sacken bocqueyt ende herten" (deze nota werd later geschrapt)

Lieven Van Rysselberghe fs Jans		4	
Cornelis Bracke		4	
Andries Michiels		(4)	
Wed. Jan Seghers		6	
Gillis De Vyldere		6	
Jaecques De Wilde fs Pieters		6	6 zakken koren
Jan Stevens		(5)	
Pieter Stevens	(A)	(4)	
Pieter Colman fs Jaecques		(4)	
Bauduwijn Van Damme fs Bauduwijn	(6)		
Wed. Gheert Verhouvern		3	2 zakken koren
Francis De Wilde fs Pieters		(5)	
Wed. Bauduwyn Schatterman		(5)	
Lieven De Verman fs Lucas		(4)	
Pieter De Lettere		3	
Wed. Lieven Calle		3	1 zak koren
Wed. Lieven Minneboot	(A)	6	
Jan Matthys		5	
Bauduwijn Vande Velde		7	
Jan Bauwens fs Gillis	(5)		4 zakken koren en 1 zak haver **
Joos Bauwens fs Jooris		3	
Jan Waeghemaekere fs Joos		5	
Jan Bracke fs Pieters		5	
Lieven De Grave "hotelier Inde Sterre"		8	
Jan Van Hecke "Baes Inde Croone"		4	
Nicolas De La Fontain		6	
Pieter Minnebot		5	
Wed. Charles De Cleene	(A)	(1)	
Lieven Colman		2	4 zakken koren
Pieter en Jan De Moerloose	(5)		
Gillis Sey		6	4 zakken koren
Wed. Joos Jacob		3	
Guilliaeme Praet		4	
Lauwereis De Wilde		3	
Jan Van Driessche		9	1 zak koren
Joos De Coene		6	12 meuken koren
Jacobus Van Rijsselberghe fs Jans		7	
Franchoy's Vanden Neste		4	
Pieter Drieghe		5	4 zakken koren
Jan Haeghens		7	
Pieter Michiels		7	7 zakken koren
Wed. Lauwereis Braeckman		7	
Jan Braeckman fs Jans		2	3 zakken koren

** Bij J. Bauwens "binnen Ghendt ende Dendermonde vyf sacken tarwe thien sacken cooren ende eenen sack ende half havere" (later geschrapt)

Lieven Colman fs Andries	5	1 zak koren
Denys Bracke	5	
Wed. Andries Haeghens	2	
Lieven Dauwe fs Macharis	5	
Pieter Haeghens	5	6 zakken koren
Lieven Van Hoisele	9	2 zakken koren
Pieter Van Damme fs Bauduwijns	7	
Jan Tolliers	5	6 zakken koren
Joos Lammens	5	2 zakken koren
Wed. Jacques Vanden Bossche	4	
Gheeraert De Verman	5	9 meuken koren
Joos De Wilde	7	3 meuken koren
Lucas De Verman	2	
Pieter De Wilde fs Pieters	6	
Adriaen Minneboot	3	
Bauduwijn De Verman	1	
Laureys Van Laere	8	
Charles Vanden Abbeele	9	4 zakken koren
Lieven en Pieryntien Baert	2	4 zakken koren
Jan Van Kerckhove	6	
Guilliaeme Verniers	5	
Franchois De Maersschalck	2	
Christiaan Dauwe	6	
Wed. Jan De Verman	(2)	
Danieel Van Ackere	3	
Jan De Maersschalck	4	
Bauduyn Bauwens	6	
Pieter Vanden Abbeele	5	
Pieter De Maerschalck	7	
Lauwereis Scheere	5	
Wed. Arnaut De Grevele	3	
Jan Raes	3	
Lieven De Free	2	
Jan Van Bruyssele fs Jans	4	2 zakken koren
Michiel Wesemael	3	
Lauwereis Vanden Bossche	5	
Jacobus Verstraeten	7	
Jacobus De Poortere	4	
Wed. Ghysel Vermeere	4	
Marie De Cleene	2	
Jan Verschueren	4	1 zak koren
Joos Fiers	7	
Lieven Davidt	5	
Jacobus Bracke	6	
Lieven Van Driessche	8	12 zakken koren
Lieven Schijfve	4	1 zak koren

Jan De Vos	2	6	
Pieter Vervaet fs Christiaan	2	12	6 zakken koren + 2 zakken tarwe
Jan Van Bruyssele fs Jans	3	3	1 zak koren
Jan De Verman	2	4	6 zakken koren
Jacobus Van Kerckvoorde	2	8	
Wed. Lieven Dauwe	2	6	2 zakken koren
Lieven Platynck	2	6	3 zakken koren
Jan Van Rysselberghe fs Jacques	7	4	1 zak koren
Cathelyne De Vos en Marie P(hi)l(ip)s	2	2	
Pieter De Verman fs Lievens	2	6	3 zakken koren
Lieven Schepens fs Joos	4	5	5 zakken koren + 6 meuken tarwe
Pieter Vervaet fs Pieters	2	7	1 zak koren
Jacobus Verbrugghen	2	6	1 zak koren
Pieter Dauwe	2	8	5 zakken koren
Lieven Van Rysselberghe fs Jacques	2	7	5 zakken koren
Wed. Jacques Matthijs	3	4	4 zakken koren
Jacques Van Rysselberghe fs Lievens	1	9	2 zakken koren
Lieven Bockstael "cleermaeckere" (A)	1	3	
Jan Schepens	10	4	
Jacques Van Rysselberghe fs Jacques	1	5	2 zakken koren
Denys Bracke	1		(later geschrapt)
Maryn Ackerman	1	7	4 zakken koren
Jan Van Rysselberghe fs Lievens	1	7	3 zakken koren
Jacobus Van Rysselberghe "sergant"	1	7	4 zakken koren
Guilliaeme Scheere	1	6	2 zakken koren
Pieter Schatteman	1	5	1 zak koren
Adriaen Vervaet	1	4	1 zak koren
Jan Verhaeghen	1	4	2 zakken tarwe + 3 zakken koren *
Joos (blanco) "schoenmackere"	1	4	
Pieter Braeckman (A)	1	6	
Gillis Van Hecke	1	5	
Mattheus Van Hecke	1	5	
Joos Van Kerckhove (A)	1	7	
Pieter Van Kerckhove	1	2	
Jan Van Bruyssele fs Gillis	1	10	6 zakken koren + 2 zakken tarwe
Jan De Verman fs Pieters	1	5	1 zak koren
Wed. Bertholomeus Dierick	1	7	4 zakken koren
Wed. Jan Van Rysselberghe	1	6	5 zakken koren
Jacques Van Rysselberghe "cleen ghendt"	1	6	6 zakken koren
Lieven Selie	1	2	
Jan De Wilde	1	10	6 zakken koren
Pieter Van Eesvelde	1	4	1 zak koren
Wed. Adriaen Platynck	1	3	
Pieter Van Craeynest	1	4	1 zak koren
Maryn Van Eesvelde (A)	1	3	

*later geschrapt

FRANCISCUS PIENS BETRAPT OP STROPERIJ

Erik L. Schepens

Op 3 augustus 1768 betrapte Jan Schepens, officier van de parochie en baronie van Laarne, Franciscus Piens, zoon van Theodor, op stroperij.

In het verslag van J. Schepens lezen wij: „... hedent den 3en ougst den twee uren naermiddag op het gehoor van twee fusicqschooten gepatrouilleert ende in het velt gehevonden thebben Francies Piens sone van Theodor inwoonder deser prochie, gearmeert met een fusicque ende jachthondt...”.

Toen Piens Schepens zag naderen, wierp hij zijn geweer in een gracht.

Schepens nam het op en wilde Piens aanhouden. Deze trok zijn mes en in de daaropvolgende schermutseling verwondde Piens officier Schepens „aen sijn handt ende hoofd tot den loopende bloede”. Piens trachtte al „roepende ende sweirende alder duijvels helpt mij ick sal hem doodt slaen” zijn aanhouding te verhinderen.

's Anderendaags werden Franciscus, die wellicht nog minderjarig was, en zijn vader, op verzoek van Joannes Clauwaert, baljuw, door officier Joris van Acker aangemaand zich om 11 uur „voor noene” in het schepenhuis aan te melden om Franciscus' versie van de feiten te aanhoren.

Om 1 uur in de namiddag kwamen baljuw Clauwaert en de schepenen Jan Luijckx en Adriaan de Wilde in buitengewone vergadering samen om officier Jan Schepens te horen. Tevens werd nota genomen van het feit dat vader en zoon Piens hun kat stuurden.

RABeveren, Laarne, nr. 378.

Castellum

Driemaandelijks tijdschrift van de VERENIGING
VOOR LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE.

Dienst wettelijk Depot nr. B.D. 40.652

Oplage: 350 exemplaren

Omslagfoto: Het gemeentehuis van en te Laarne met bouwjaar 1767
(foto Castellum)

INHOUD

Buitenstedelijk grondbezit ten oosten van Gent op het einde
van de 13de eeuw: de goederen van Maria van Wetteren,
echtgenote van Boudewijn de Pape

Eric Balthau

3

De Laarnse telling van 1709

Johan R.J. De Wilde

23

Franciscus Piens betreft op stroperij

Erik L. Schepens

43

BERICHT

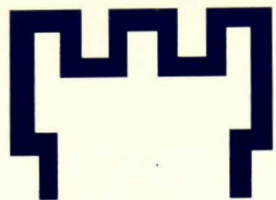
Van het werk "De bouwgeschiedenis van de Sint-Machariuskerk
van Laarne", verschenen in 1992 en verzorgd door E. Balthau, E.
Schepens, R. Berteloot en I. Holemans zijn nog enkele exempla-
ren beschikbaar.

Men kan ze aankopen bij

Z.E.H. Wim Van Avermaat
 Lepelstraat 1
 9270 Laarne

Kostprijs bij afhaling: 500 fr
 storting: 500 fr + 100 fr verzendingskosten
 Rekeningnummer: 449-0662801-77

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdrage.
Teksten mogen worden overgenomen mits vermelding van de bron en van de auteur,
en het toezenden van een exemplaar.

castellum

**VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS
VAN KALKEN EN LAARNE**

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
JAARGANG XII — NR. 3 — SEPTEMBER 1995**

Afgiftekantoor: 9270 Laarne 1

castellum

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE**

BESTUUR

- Ere-voorzitter:** **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries,**
Slot van Laarne, 9270 Laarne
- Voorzitter:** **Marcel Meijs,**
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken, tel. (09) 367 55 06
- Ledenbeheer:** **Wim Van de Voorde,**
Holdaal 51, 9000 Gent
- Penningmeester:** **Lieven Hanselaer,**
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Redactiesecr.:** **Johan R.J. De Wilde,**
Varensbos 29, 9920 Lovendegem
- Secretaris:** **André Van De Sompel,**
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. (09) 367 83 54
- Leden:** **Anne Thibau,**
Kasteeldreef 50, 9270 Laarne
Geert Afschrift,
Bochtenstraat 51, 9270 Laarne
Eric Balthau,
Termstraat 80, 9270 Laarne
Dirk Clerick,
Nerenweg 72, 9270 Kalken
Roger De Bondt,
Maalderijstraat 16, 9040 Sint-Amandsberg

Verantwoordelijke uitgever: Johan R.J. De Wilde,
Varensbos 29, 9920 Lovendegem

JAARGANG XII – Nr. 3 – september 1995

**AFGEVAARDIGDE bij het Verbond van de Kringen voor
Heemkunde in Oost-Vlaanderen:** Johan De Wilde
Varensbos 29
9920 Lovendegem

ADRESWIJZIGINGEN en NIEUWE ABONNEMENTEN
Wim Van de Voorde, Holdaal 51, 9000 Gent

CONTACTADRES en RUILEXEMPLAREN:
André Van De Sompel, Kruisenstraat 70, 9270 Kalken

LIDMAATSCHAP CASTELLUM

Gewoon lid: 350,-
Steunend lid: 650,-
Erelid: 1.000,-
Beschermend lid 2.000,-

Rekening: 393-0430850-65 Castellum:
Lieven Hanselaer, Koffiestraat 61, 9270 Kalken

De lijst van de beschermheren of -vrouwen, van de ereleden en de steunende leden zal jaarlijks in het laatste Castellumnummer verschijnen.

EEN ROMEINSE MUNT GEVONDEN TE KALKEN

Pieter De Coster

A. Vondstomstandigheden

De Romeinse munt werd op 2 oktober 1992 gevonden door dhr. Johan De Bock op een akker die deel uitmaakt van de zone gekend onder het toponiem het Rot. Deze plek behoort tot de Kalkense Meersen, een uitgestrekt valleilandschap van 475 ha, gelegen tussen de Schelde en de Kalkense dorpskom.

Het Rot zelf is een zandige opduiking in de meersen. Het onderscheidt zich van het omliggende terrein door:

- de hogere ligging (meer dan vijf meter)
- de bodemstructuur (1): matig natte lemig-zandgrond
i.p.v. kleigrond
- het bodemgebruik: akkerland.

De munt werd aangetroffen op een van die akkers, op een vijftientigtal meter van het hoogste punt van het Rot. De munt stak ongeveer vijftien centimeter diep in de grond. Het betreft hier een losse vondst.

Op het Rot zijn er reeds eerder archeologische vondsten gedaan. De archeologica die toen aangetroffen werden, stamden voornamelijk uit de Romeinse tijd en uit de middeleeuwen (2).

B. Beschrijving van de vondst

Het betreft een bronzen munt, die een bruingroen patina vertoont. De munt is vrij sterk beschadigd, vooral dan de randen en de beeltenis aan de keerzijde. De maximale diameter bedraagt 27mm. De beschadigingen bemoeilijken het ontcijferen van de opschriften en de datering van de munt aanzienlijk.

(1) Bodemkaart Wetteren 23/W.

(2) De Landtsheer, Archeologie, 1980.

Voorzijde

Het opschrift is door beschadiging en slijtage van de rand moeilijk leesbaar en deels verdwenen. Men kan lezen:

(...)O OPTIMO AUG (G)ER DAC (...)THICO(...)

De beeltenis toont een Romeins keizer, rechts gekeerd, omgeven door een stralenkrans en met drapering over de rechterschouder.

Keerzijde

Opschrift:

(...)OVIDE(...)

Hier is de beeltenis bijna volledig verdwenen. Het is een links gekeerde vrouwenfiguur, die in haar ene hand een staf of lans houdt (?), en met haar andere hand naar beneden wijst.

Opzoekingswerk leverde volgende informatie op (3): De bronzen munt dateert uit de tijd van keizer Trajanus (keizer van 98 tot 117). Het volledige opschrift luidt:

IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AUG GER
DAC PARTHICO PM TR P COS VI PP

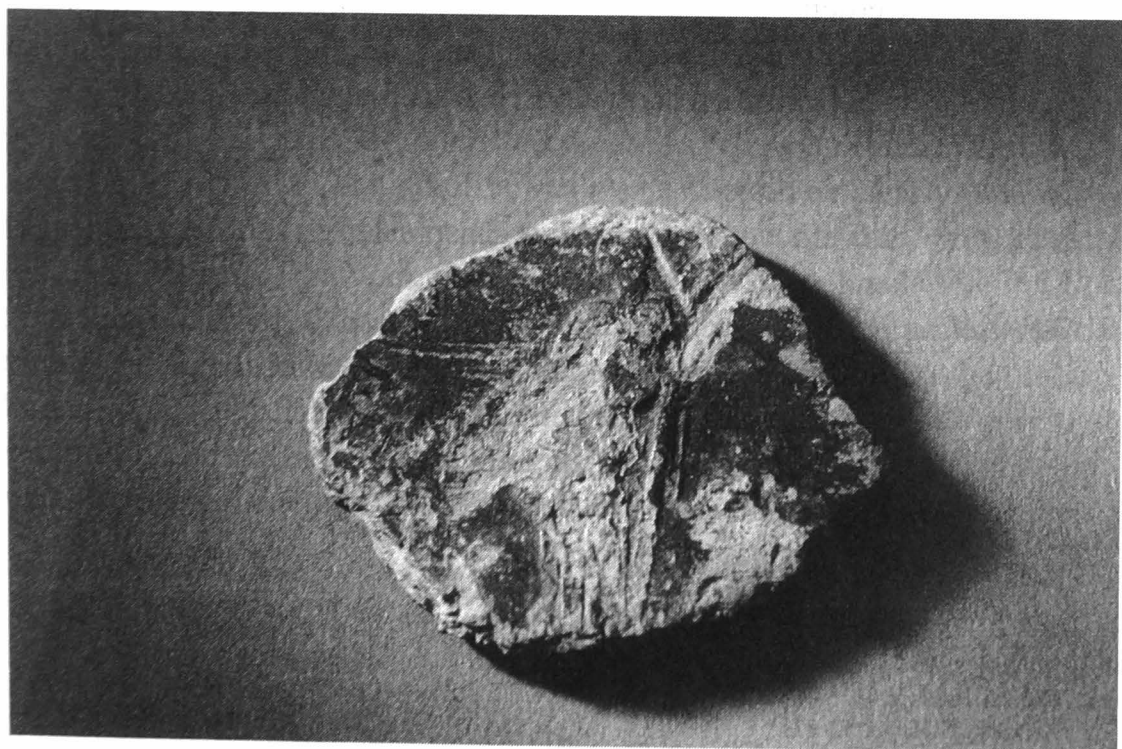
en op de keerzijde:

PROVIDENTIA AUGUSTI SPQR S C

Op de voorzijde van de munt is Trajanus afgebeeld, naar rechts gekeerd, met stralenkrans, en gedrapeerd over de rechterschouder. De beeltenis op de keerzijde is die van Providentia, haar rechterelleboog rustend op een zuil, wijzend naar een globe aan haar voeten. De beschrijving van de beeltenis op beide zijden komt overeen met de afbeeldingen die er van de munt bestaan (4).

(3) Mattingly, RIC, II, p. 291, nr. 665, 1926.

(4) Mattingly, Coins of the Roman Empire in the British Museum, III, 1936, plate 43, nr. 2.

Het gaat hierbij om een dupondius. De diameter van de gevonden munt bevestigt dit.

C. Datering

De munt zou uit de laatste regeringsjaren van Trajanus dateren, nl. 114-117 (5). Andere bronnen zijn nog nauwkeuriger en situeren ze in 116 (6).

D. Betekenis van het opschrift (7)

Opschriften van munten uit de keizertijd bevatten een aantal steeds terugkerende elementen. Behalve de naam van de keizer, geven ze ook vaak een opsomming van de (ere)ambten die in het keizerschap vervat zitten. Het opschrift op de voorzijde van de munt betekent voluit (zonder rekening te houden met de naamvallen):

Imperator Caesar Nerva Traianus Optimus Augustus Germanicus Dacicus Parthicus Pontifex Maximus Tribunicia Potestate Consul VI Pater Patriae

- *Imperator*: opperbevelhebber van het leger, een van de eerste (en belangrijkste) bevoegdheden die indertijd aan Octavianus gegeven werden.
- *Caesar*: keizer. IMP CAES werd vanaf de Flavii de gebruikelijke beginformule voor het opschrift van munten.
- *Nerva Traianus*
- *Optimus*: lett. ‘de beste’.
- *Augustus*: ‘de verhevene’. Eerbiedige aanspreektitel, voor het eerst toegekend in 27 v.C. aan Octavianus.
- *Germanicus Dacicus Parthicus*: ‘overwinnaar van Germanen, Daciërs en Parthen’. Dergelijke epitheta werden oorspronkelijk toegekend na succesvolle veldtochten tegen die volkeren. Voor numismaten zijn dergelijke aanwijzingen van groot belang bij de datering van de munt. Zo wordt het epitheton ‘Parthicus’ op munten van Trajanus pas na 116 vermeld.

(5) Mattingly, RIC, II, 1926, p. 291.

(6) Cohen, 1882, p. 51.

(7) Zadoks, 1974, pp. 52-57.

- *Pontifex Maximus*: opperpriester. Sinds 12 v.C. inherent aan het keizerschap.
- *Tribunicia Potestate*: 'bekleed met de macht van de volkstribuun' (d.w.z. vetorecht). Eretitel, sinds 23 v.C. inherent aan het keizerschap.
- *Consul VI*: Het consulaat was gedegradeerd tot een louter ereambt, zonder feitelijke bevoegdheden. Op munten staat er meestal een cijfer achter, dat aanduidt voor de hoeveelste maal de keizer het ambt bekleedde. In het jaar dat deze munt geslagen werd was Trajanus dus al voor de zesde keer consul.
- *Pater Patriae*: 'vader des vaderlands'. Augustus accepteerde deze titel in 2 v.C. Toekenning ervan werd als een grote eer beschouwd.

Het opschrift op de keerzijde luidt:

PROVIDENTIA AUGUSTI SPQR S C

De beeltenis is die van de Voorzienigheid, Providentia. Dergelijke personificaties van abstracte begrippen (zoals Concordia, Providentia, Victoria) komen veel voor op munten uit Trajanus' tijd.

E. Belang van de vondst

De vondst van deze dupondius uit Trajanus' tijd is zeker geen alleenstaand, geïsoleerd geval. Op het Rot werden er reeds in 1980 opgravingen verricht (8). Toen werden er sporen aangetroffen van twee gebouwen uit de Romeinse tijd. Op dezelfde plaats werd er in 1986 een republikeinse denarius gevonden, eveneens door dhr. De Bock (9). In de Broekmeers, ten oosten van het Rot, werden er in dat jaar een sestertius uit de tijd van Trajanus (10) en een Keltische munt (11) teruggevonden. Er zijn dus heel wat sporen van Romeinse aanwezigheid in de Kalkense Meersen. Vermoedelijk bevond er zich op het Rot eertijds een (Gallo-)Romeinse nederzetting. Systematische opgravingen zouden hierover waarschijnlijk zekerheid kunnen brengen.

(8) De Landtsheer, Archeologie, 1980.

(9) Balthau, Archeologie, 1987, 1, pp. 36-37.

(10) Balthau, Archeologie, 1986, 1, pp. 22.

(11) Balthau, Archeologie, 1986, 2, p. 103.

BIBLIOGRAFIE

- BALTHAU E.: 'Kalken (Laarne, O.-VI.). Keltische munt', *Archeologie*, Brussel, XXVIII, 1986, 2, p. 103.
- BALTHAU E.: 'Kalken (Laarne, O.-VI.): republikeinse denarius', *Archeologie*, Brussel, XXIX, 1987, 1, pp. 36-37.
- BALTHAU E.: 'Kalken (Laarne, O.-VI.): sestertius van Trajanus', *Archeologie*, Brussel, XVIII, 1986, 1, pp. 22.
- COHEN H.: *Description historique des monnaies frappés sous l'empire romain*, Paris, 1882.
- DE LANDTSHEER K., VERHAEGHE F.: 'Romeinse en middeleeuwse vondsten te Kalken (Laarne) (O.-VI.)', *Archeologie*, Brussel, XXII, 1980, 2.
- MATTINGLY H.: *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, III, London, 1936.
- MATTINGLY H., SYDENHAME.: *The Roman Imperial Coinage*, II, London, 1926.
- VAN ES W., ZADOKS A.: *Muntwijzer voor de Romeinse Tijd*, Bussum, De Haan, 1974.

(Deze tekst werd tijdens het academiejaar 1993-1994 door de auteur ingediend als Oefening Oudste Tijden bij prof. dr. H. Thoen van de RU Gent.)

VERZUCHTINGEN VAN EEN GROOTGRONDBEZITTER

(omtrent Cattenay, eind 16de eeuw)

Johan R.J. De Wilde

Van het goed te Cattenaye, heden in het noordwesten van Laarne gelegen, zijn op dit ogenblik vier pachtcontracten uit de 16de eeuw bekend. Drie ervan werden reeds gesignaleerd door A. De Vos; zij dateren uit 1529, 1534 en 1544¹. Een vierde contract, uit 1579, berust in het Rijksarchief te Gent². In afwachting van een grondige studie over dit goed³, volgen in dit overzicht de voornaamste gegevens uit de 4 contracten.

Dagtekening akte	Eigenaars	Pachter	Ingang en duur van het contract	Pachtsom
23 juli 1529 ⁴	Pieter Lanchals en Jan Vander Meere	Lievin Roels fs Andries	Kerstavond 1528 (9 jr)	14 Lb. gr./jaar
17 april 1534 ⁵	Pieter Lanchals	Pieter Roels	Kerstavond 1533 (9 jr)	15 Lb. gr./jaar
22 augustus 1544 ⁶	Joos Donaes (x Anna Lanchals)	Baudin De Scheerere fs Jans	Kerstavond 1544 (9 jr)	14 Lb.gr. + 2 stenen vlas/jaar
27 maart 1579 ⁷	Joos Donaes en Anna Lanchals	Willem De Scheerere fs Bauduins	Kerstavond 1580 (9 jr)	14 Lb. 10 s.gr. + 2 stenen vlas/jaar

Het laatste contract uit 1579 is bewaard in een kopie van 25 november 1614. Het stuk telt vier bladzijden, niet genummerd. De inktsporen zijn telkens doorgelopen op de andere zijde, en de lectuur wordt verder bemoeilijkt door enkele kleine brandgaten. De kopie werd gemaakt door Ghilein Baelde en zijn zoon Melchior. Door zijn huwelijk met Lievine Donaes was Ghilein de schoonzoon van Joos Donaes en Anna Lanchals. Hij had het beheer van Cattenay naar zich toe getrokken. Ghilein resideerde in 1614 te Keulen: de kopie heeft hij gemaakt

- 1) A. De Vos, *Inventaris der landbouwpachten in de Gentse jaarregisters van de Keure*. Tweede deel (1501-1600), Gent 1960, nrs. 2240, 2367 en 2626. Cattenay werd in die tijd onder de parochie Heusden gelocaliseerd.
- 2) RAG, Pottelsberghe nr. 83 (los folio).
- 3) Over Cattenay in de late Middeleeuwen zie reeds E. Balthau, *Laarne, Archeologische inventaris Vlaanderen*, Band III, Gent 1984, p. 240-263 (LA 71).
- 4) SAG, 301, nr. 84, f° 201 v°.
- 5) SAG, 301, nr. 88, f° 190 v°-191 r°.
- 6) SAG, 301, nr. 98, f° 74 r°.
- 7) Zie noot 2.

voor zijn verwanten die in Vlaanderen waren achtergebleven. Het afschrift beslaat de drie eerste bladzijden. De laatste bladzijde geeft een hele resem bedenkingen weer van Ghilein Baelde. Dat het diens opmerkingen zijn, wordt bewezen door het handschrift. Het is m.i. interessant om de volgende redenen:

- 1) het weerspiegelt de soms uiteenlopende belangen van eigenaar en pachter.
- 2) het roept terloops een beeld op van de onveilige toestand in onze gewesten op het einde van de 16de eeuw.
- 3) het is een authentiek relaas: Vlaamse spreektaal (dialect!), een eigen gedachtengang, en met een grote persoonlijke inbreng die wij in de meeste archivalia missen.

Om die redenen volgt hier de integrale tekst. Aan zinsbouw en stijl werd niets gewijzigd. Hoofdletters en leestekens werden - waar nodig - toegevoegd om de leesbaarheid te verhogen.

“Daer es een lansman gheweest die my(n) lant te Catte[nay] diversche Jaren gheheurt en(de) beseeten heeft alst Wullem verliet ter causen van(den), [orloghe]-Got beetert. Heeft er my groote vrientschap mede ghedaen. Wilde wel hem of syn kinders verheuren alser begraeve(?) toe(?) syn ende suffisant laetende hem ten Redelycken, [pr]yse voor yemant anders. Wullem heeft diversche stonden thof verlaeten alser sondaten passerden veel Jaeren er hyt verliet en(de)[wonde] met sy(n) huusghesin up een steenen huus by sy(n) naer maeschap ende alsdan de sondaten vinden enighe ghevlucht steeken dicmael tvier In(de) huusen. Ende ook wat Ick an hem begherde seide(?) allen een “Ick sal Ick sal “en(de) en d[ee]d et niet. De pachters willen dicmael hogher seker [..]nt, meer ofte mi(n) lant heuren. En(de) de proprietaris willen ock somtyds pachters hebben daer sy best mede accorderen. Sulx gheschiet alle daeghe. Men es niet langhe verbonden dan als de [pach]t bespryckt. Als hyt verliet was wel twee Jaeren schuldich dan of hy de ousten In ghedaen hadde. De hoirs sy(n) ons schuldich dan of te wuldoene also ander ghebeuren met de mesters ghedaen hebben Inde redelychet. Want die sy(n) schulden betaelt vermy(n)d(er)t sy(n) goet niet. Dats Gods wille en(de) rechten van(den) la(n)de). Men moet de grontrenten te kennen gheven an diet hurt en(de) Inden pachtbriefschryven ten laste en(de) coste alleene van pachter. Jaerlicx te betaelen sonder afslach mede te doene an(de) proprietaris van synen pacht.”

Het lijkt geen twijfel dat hier een autoritaire figuur aan het woord is, die niet met zich laat sollen. Enerzijds is Ghilein met dankbaarheid vervuld ten opzichte van

een anoniem gebleven landsman, die gedurende verschillende jaren het pachtgoed had overgenomen. Uit erkentelijkheid vraagt hij zijn verwanten in Vlaanderen om die persoon eventueel als eerste de mogelijkheid te geven om Cattenaye verder te pachten. Hij suggereert tevens om die persoon een billijk pachtbedrag toe te staan. Maar Willem De Scheerere, de pachter die nog in 1579 het laatste pachtcontract heeft ondertekend ⁽⁸⁾, heeft het in Ghileins ogen duidelijk verkorven. Want:

- 1) Tijdens de pachttermijn liet hij het pachtgoed in de steek; telkens wanneer hij lucht kreeg van troepenverplaatsingen. Hij liet dus de boerderij onbewaakt en onbeschermd achter met onhandelbaar soldateska in de buurt. Ghilein heeft angst gekend om zijn bezittingen. In de jaren 1580-1590 waren er heel wat militaire expedities en troepenverplaatsingen. Iedereen wist dat de soldaten op het platteland bij de boerenbevolking werden ingekwartierd. En Ghilein had gehoord dat de bandeloze soldaten uit balorigheid en baldadigheid de leegstaande woningen in brand staken wanneer ze bemerkten dat de bewoners voor hen op de loop waren gegaan ⁽⁹⁾.
- 2) Uiteindelijk gaf Willem Cattenay definitief op, nog voor het verstrijken van zijn contract.
- 3) Bij zijn vertrek moest Willem nog 2 jaar achterstallige pacht betalen. Deze tekortkoming was des te flagranter omdat hij in die 2 jaar wel zijn oogsten had kunnen binnenhalen. M.a.w.: met de inkomsten daarvan beschikte hij zeker over de geldmiddelen om zijn pacht te betalen.
- 4) Ook in de dagelijkse omgang boterde het niet. Wanneer Ghilein hem iets vroeg, beloofde Willem wel om het gevraagde uit te voeren; maar achteraf bleef hij telkens in gebreke. Tenslotte debiteert hij nog een vleugje wijsheid - ongetwijfeld met de gewraakte pachter in zijn gedachten: "*Die syn schulden betaelt vermyndert syn goet niet*"!

Van de zijde van pachter De Scheerere is ons natuurlijk geen antwoord op of weerlegging van deze aantijgingen overgeleverd. De tijdsomstandigheden in acht genomen, kan men zeker een lans breken voor de man. Zijn pachtcontract begon in 1580 en liep in theorie door tot en met 1589. De geschiedenis leert ons dat dit allerm minst rimpelloze jaren waren. De soldaten - vriend én vijand -

8) Het is onwaarschijnlijk dat Ghilein Baelde een pachtcontract uit 1579 zou kopiëren, indien er een recenter exemplaar had bestaan.

9) Dezelfde opmerking in BRUG, Handschrift 159, f° 733 r°.

vormden een constante last en bedreiging op het platteland. Dit uitte zich in plunderingen en het wegvoeren van hele partijen grootvee. Tot in 1584 dwong de Gentse Calvinistische Republiek het omringende platteland onder de knoet. In die periode vielen ook de strafexpedities van de Spaansgezinde Malcontenten vanuit het zuiden. Om Gent tot overgave te dwingen, sloten de Spanjaarden te Wetteren de Schelde af. Bovendien dreven zij in 1583 de plattelandsbewoners uit de omgeving van Gent naar de stad om de voedselvoorziening ervan te saboteren. Na 1584 volgden de invallen van de vrijbuiters uit het noorden, tuk op buit en losgeld. Indien de pachter van Cattenaye in die jaren willens nillens is opgestapt, dan was zijn houding in elk geval niet uitzonderlijk!

Of de hereboerderij Cattenaye in die woelige jaren vernield is geweest, staat niet vast. Onwaarschijnlijk is het zeker niet. In juli 1579 vernietigden Gentse milities systematisch alle versterkte woningen in een straal van enkele mijlen rond de stad. Op instigatie van Ryhove werd ook het land van Dendermonde aangepakt en gebrandschat ⁽¹⁰⁾. Vooralsnog zijn er geen gedetailleerde gegevens over deze operatie en haar gevolgen beschikbaar. We vernemen wel dat de oorlogsjaren te Cattenaye hun sporen hebben nagelaten. Want volgens een meting van de landmeter Loys Bersacques uit 1617 ⁽¹¹⁾ omvatte het leen Cattenaye ten eerste *“de bewalde mote eerstyts behuust ende alsnu vervallen het nederhof mette wallen ofte grachten den ommeloop ofte Synghele een boomgaert mette dweersdreve ... groot vier ghemeten hondert drientneghentich Roeden”* (=2 ha 6a 86 ca). Dit is de oudste tekst waaruit blijkt dat Cattenaye naast de landbouwwuitbating tevens een opperhof had. Dit fungeerde gewoonlijk als buitenverblijf voor de eigenaar: de pachter had er geen recht op. In de 16de-eeuwse pachtcontracten van het goed wordt er trouwens met geen woord over gerept. De nabijgelegen pachthoeve “ter Most” op Ertbuur bood in 1599 dezelfde aanblik. Bij de verkoop van het goed in dat jaar vermeldde men o.a. een *“vervallen casteele huyse mote walle synghele”* ⁽¹²⁾.

In beide gevallen lijken de eigenaars het zekere voor het onzekere genomen te hebben. Zij vluchtten naar veiliger oorden. Hun buitenverblijven bleven

10) Idem, f° 419r°. Zie tevens JRJ De Wilde, „De verwoesting van het kasteel en het neerhof te Laarne in 1579” in *Castellum* XII nr. 1, p. 14-25. Een meer uitvoerige studie over deze periode voor de gemeenten Kalken, Laarne en Wetteren is in voorbereiding door ondergetekende.

11) RAG Pottelsberghe nr. 83. Staat opgemaakt na het overlijden van Guislain Balde fs Guislains († Keulen, 17 januari 1634), s.f.

12) RAG, Piers de Raveschoot nr. 645. Verkoop door Jonkheer Jan Uutenhove fs Jhr. Antheunis aan Anselmus Nieulant „Raedt ende procur. gnael. van Vlaenderen”. d.d. 30 juli 1599. Kopie.

onbeheerd achter. Ten prooi aan weer en wind, maar bovenal onbeschermd tegen roof- en vernielzuchtige soldaten.

Bijzonder interessant is overigens de vermelding van de motes (=kunstmatige ophogingen) in beide gevallen. Dit zou er op kunnen wijzen dat beide kasteel- en pachthoeves een langere traditie hebben dan de overgeleverde teksten ons laten vermoeden. Immers, de oudst bekende tekst over **te Cattenay** dateert uit 1361 ⁽¹³⁾. En de vroegste vermelding van **ter Most** lezen we op 12 januari 1409 (n.s.) ⁽¹⁴⁾.

Hoeveel ouder zij in werkelijkheid zijn, blijft vooralsnog een open vraag. F. Verhaeghe omschrijft dit type van bewoning als „kasteelachtige residenties van lagere adel” en situeert ze in de late Middeleeuwen; d.w.z. 13de-15de eeuw ⁽¹⁵⁾. Een 13de-eeuwse oorsprong van **te Cattenaye**, **ter Most**, en van de nabijgelegen **Belderik** (heden verdwenen als landbouwuutbating), is zeker niet uit te sluiten.

Wellicht vonden zij stuk voor stuk hun ontstaan in de laatste grote ontginningsbeweging in het middeleeuwse graafschap Vlaanderen, door Verhulst gesitueerd tussen omstreeks 1215/20 en 1250 ⁽¹⁶⁾. De ligging van de uitbatingen lijkt dit wel te bevestigen. Zonder uitzondering liggen zij ver van de dorpskernen, waar de vruchtbaarste gronden reeds lang ontgonnen en verdeeld waren. Alleen in de periferie van de parochies kon een late landname - en ontginning zoals die in de 13de eeuw nog vage - zij het dan ook minder vruchtbare - gronden aansnijden. Dit is zeker van toepassing op uitbatingen als **ter Most** en de **Belderik**, die op heidegronden ten noorden van de Heirweg werden op- en uitgebouwd ⁽¹⁷⁾.

GEBRUIKTE AFKORTINGEN

AGN = Algemene Geschiedenis der Nederlanden

BRUG = Bibliotheek van de Rijksuniversiteit te Gent

RAG = Rijksarchief te Gent

SAG = Stadsarchief te Gent

(13) SAG, 301, nr. 1, f° 40 v°, f° 41 r° en f° 47 v°.

(14) SAG, 301, nr. 20, f° 23 r°.

(15) F. Verhaeghe, „*Archeologische sleutels op „Middeleeuws” Vlaanderen*” in *Vlaanderen* 231, jg. 39, mei-juni 1990, p. 191.

(16) A. Verhulst, „*Occupatiegeschiedenis en landbouweconomie in het Zuiden circa 1000-1300*” in AGN 2, Haarlem/Bussum 1982, p. 92.

(17) RAG, Kaarten en plans nr. 2528 situeert deze hoeves op (Ertbuur) heide.

OUDE HUISNAMEN TE LAARNE

Erik L. Schepens

Wij vinden het heden ten dage vanzelfsprekend dat elke straat een naam heeft en dat elk huis een nummer draagt.

De naamgeving van huizen, meer bepaald van herbergen door middel van uithangborden, was reeds in gebruik bij de Romeinen. In de loop van de 14de eeuw is er de doorbraak van uithangborden en gevelstenen, en van huis- en molennamen in het algemeen. Het is in de eerste plaats het gevolg van de geografische en demografische uitbreiding die steden en dorpen kennen (1).

Sommige herberg-, molen- en hoevenamen in Laarne zijn tot op heden bewaard gebleven b.v. de Mote, de Stampkotmolen en Sint-Hubertus.

De hierna volgende opsomming is ver van volledig, daar de gegevens sporadisch werden genoteerd uit de staten van goed en de wettelijke passeringen, naar aanleiding van het onderzoek naar de molens van Laarne. Wellicht zijn u andere huisnamen bekend uit eerdere of andere publicaties. Deze benamingen werden niet opgenomen.

Enkele specifieke huisnamen zoals de Mote en de Helschoot zullen afzonderlijk worden behandeld.

TEN BERRE

Berre is wellicht afgeleid van het werkwoord bernen=branden. In 1368 werd het al vernoemd als een leen dat gehouden werd van de heer van Massemen. Uit een Gentse schepenaakte van 1408 blijkt dat het goed ongeveer 10 bunder groot was.

N. Kerckhaert, *Oude Oostvlaamse Huisnamen*, Gent, 1977, dl. 1, p. 40.

(1) N. Kerkhaert, *Oude Oostvlaamse Huisnamen*, Gent, 1977, dl. 1, p. V-XVII.

1756 februari 19

Pieter Franciscus Staelens gehuwd met Joanne Colman, dochter van Lieven, deed leenverhef voor onder andere: ...*het tweede leen consisteert in ontrent een alf bunder lants gheleghen binnen de meergeseijde prochie het pachtgoet ten berre,*

zuid: *d'aelbrouckstraete*

west: *den aelbrouck van**

noord: *het walleken*

oost: ***.

* Er waren geen namen ingevuld.

RAB, Laarne, nr. 374.

1775 december 16

Joannes Lowaet, zoon van Macharius, trad op voor het leenverhef van Jan Baptiste Lowaert, zoon van Pieter, over het leen... *in het goet ten berre*, groot omtrent een bunder,

oost: Joanna Colman, echtgenote van Franciscus Staelens

zuid: *dhaelbrouckstraete*

west: de weduwe Paulus Seghers

noord: Jan Matthijs, zoon van Jacques, nu Joseph Vervaeet.

RAB, Laarne, nr. 335, f° 29 v° en 30.

DE BOURGONIE

Wellicht genoemd naar de plaats waar een Bourgondisch kruis heeft gestaan. N. Kerckhaert, *Oude Oostvlaamse Huisnamen*, Gent, 1977, dl. 1, p. 77.

1700

Uit de staat van goed van Jan Lauwaert, overleden te Laarne in februari 1700, ...*eene partije van lande... ghe-naemt den bourgongie*, 1450 roeden.

RAB, Laarne, nr. 257

In de zaak Jacqueline Staelens en Carel van Brussel, ...*eene behuijsde hofstede...*, ongeveer 45 roeden.

oost: *het pastorije goet*

zuid: de hofstede van de weduwe en erfgenamen Landelijn Praet

west: *de Bourgoinge* van Pieter van Damme.

RAB, Laarne, nr. 424 f° 18.

1756

... op seker huijsstede... paelende,

oost: *het pastorijs goet*

zuid: de hofstede en het land van de weduwe en erfgenamen Landelijns Praet
west: *de Bourgoine* van Pieter van Damme, nu bewoond door Carel van Brussel.

RAB, Laarne, nr. 374.

1766

Uit de staat van goed van Carel van Brussel, ... *een behuijsde hofstedeken genaemt de Bourgonie...*, ongeveer 1 gemet,

oost: *de pastorijs*

west: Judocus de Schaepmeester

west: de weduwe Pieter van Damme

noord: Joosijne de Beir

RAB, Laarne, nr. 282.

1771 juli 31

Joannes Vispoel gehuwd met Marie Praet, dochter van Landelijns, ontleende 100 lb. gr. *sterk permissie wisselgelt* (1 s. = 6 stuivers) en gaf in pand ... *hunne behuijsde hofstede alsoo de selve met den huijse, scheure, stallijnghe ende andere...*, door henzelf bewoond, *genaemt de bourgoine...*, 400 roeden,
oost en west: de straat

zuid: griffier Van der Moere

oost: de comparanten met hun hofstede gekocht van Pieter van Peteghem

noord: de erfgenamen van Pieter van Damme

RAB, Laarne, nr. 380.

TEN BROECKE

Broek of oorspronkelijk moeras. Nadien werd het de aanduiding van terreinen, die doorgaans in de nabijheid van een rivier of grote beek gelegen, geregeld onder water liepen en daardoor veelal tot weiden werden omgevormd.

N. Kerckhaert, *Oude Oostvlaamse Huisnamen*, Gent, 1977, dl. 1, p. 87.

1688

Hofstede *ten broecke* was in 1688 eigendom van Jacquientien Schepens.

RAB, Laarne, nr. 25 (*quote ofte landtbouck*), p. 17.

1706 augustus

In de staat van goed van Pieter van Leuven, zoon van Jan en Catharina Dauwe, overleden te Laarne op 11 augustus 1706, en in huwelijk met Elisabeth Scheire staat... *item eene onbehuijsde hofstede... inde Termstraet ghe-naempt d'hofstede*

ten Broecke met het land, groot 800 roeden,

noord: Jacques van Neste met het *hoeckackerken*

west en noord: de straat

oost: Jan de Vijlder

RAB, Laarne, nr. 259.

1714 februari 10

Heindrick van den Neste, zoon van Jacques, ontleende 210 lb. gr. van meester Judocus Turschap, zoon van meester Judocus. Hij gaf o.a. als borg: ... *sijne behuijsde hofstede... ten broucke inde casteelhout*,

zuid: de weduwe Pieter Vervaet

west: Jacques van den Neste

noord: Jan Walrave

oost: Niclaus Walrave.

De hofstede werd door hem bewoond. Hij erfde ze van Jan Malschaert.

RAB, Laarne, nr. 362.

1721 februari 6

Jacquemijntien van Leuven, weduwe van Adriaen Colman, schenkt aan de armen van Laarne een rente van 4 lb. 10 s. gr. *tstaene crooserende den pennijgh achthiene wesende eenentachtentich ponden grooten capiteale wisselgelt*. Nicolaus Walrave en Marie Scheire, dochter van Pieter, hadden deze rentebrief reeds op 16 februari 1699 laten registreren. Op 22 maart 1703 werd deze rentebrief nogmaals bevestigd. Als onderpand ervan diende de hofstede *ten broucke*,

west: de straat

noord: de heer baron.

RAB, Laarne, nr. 364.

1777 juni 14

Marie Schepens, weduwe van Joannes Matthijs, zoon van Jacques in tweede huwelijk, en in eerste huwelijk van Jan Scheire, zoon van Jan en Pieternelle Vervaet, deed leenverhef voor haar dochter Marie Scheire.

Een leen groot 426 roeden ...*wesende den gront van haere hofstede ten broucken,*

zuid en west: *sheerenstraete*

noord: *Smeijers stede*

oost: *d'hofstedeken nu van Jan Thienpont.*

Marie Scheire bekwam het leen van haar grootmoeder Pieternelle Vervaet.

RAB, Laarne, nr. 386 en 335, f° 35 v° en 36.

1780 juni 17

Jacobus Franciscus van Leuven, zoon van Pieter en Catharine Seghers, uit Kalken deden leenverhef voor de helft van een leen, dat de grond is van een *behuijsde hofstede... ten Broucke,*

oost: de andere helft van de hofstede in eigendom van Lieven de Groote

zuid: de *meirschbocht*

west: het *lanckackerken* van Pieter Luijck

noord: *sheerenstraete.*

RAB, Laarne, nr. 335, f° 44 v°.

1789 juni 6

Joannes Vervaet, zoon van Joannes, deed leenverhef over Livinus Luijckx zoon van Pieter en Pieternelle Schepens, voor de grond van de hofstede *ten Broucke,*

zuid en west: *s'heerenstraete*

noord: *smeijersstede*

oost: *d'hofstedeken* van Pieter van Rijsselberghe *nu* Pieter Thienpondt.

RAB, Laarne, nr. 335, f° 73 v° en 74.

CANISSTEDE

Houdt mogelijk verband met een familienaam. Of is het canis = hond?

1780 juli 15

Zie onder „*d'haude stede aen de linde*”.

COPPENHOLLENHOFSTEDE

Hier is duidelijk sprake van de hofstede van de familie van Coppenholle.

1791 september

Gegeven uit de staat van goed van Joosine Rottiers, dochter van Gillis, overleden op de wijk Beervelde op 2 september 1791, zesenzestig jaar oud. Zij was gehuwd met Joannes Bracke, zoon van Livinus en Pashalia Verschraegen. Een partij land genaamd *Coppenhollenhofstede* op de wijk Beervelde, opp. 388 roeden,

west: voorgaande partij

oost: een dreefje

zuid: Joannes de Meijer en kind

noord: de staat met de uitplant

RAB, Laarne, nr. 294.

1761 oktober 14

Joannes Bracke, zoon van Lieven, ontving uit handen van Lieven Meulenwaeter, zoon van Pieter, *audt borghemeester der prochie van Destelberghe* 237 lb. 10 s. gr. voor zijn koop in de erven Marie Verschraeghen en consoorten. Hij gaf onder andere in pand:

een partij zaailand *ghenaempt Coppennolensstede*, groot 500 roeden:

oost: de hofstede en de voorgaande partij zaailand

zuid: Cornelis Raes

west: een *landstraetje*

noord: *sheeren straete*.

RAB, Laarne, nr. 376.

CONIXSTEDE

De naamgeving werd wellicht afgeleid van de familie De Coninck.

1790 maart

Zie onder *Doodstekershofstede*, 1790.

DOODTSTEKERSHOFSTEDE

De benaming verwijst vermoedelijk naar een begane misdaad op een hofstede: het neersteken of dood steken van iemand.

1784 september 18

Jacobus Dauwe, zoon van Lieven, verhuft een leen: de grond van een *behuijsde hofstede* (...) *van audts genaemt doodstekers hofstede*

zuid: de straat

west: de weduwe Jacobus Haeghens

noord: Joannes Tollenaere causa uxoris Joanne Dauwe

oost: Jan de Wilde.

RAB, Laarne, nr. 335 f° 58 r° en v°.

1790 maart

Gegeven uit de staat van goed van Lieven de Wilde, zoon van Jan en Joanne Lammens, overleden in maart 1790. Hij was gehuwd geweest met Joanne Jacobs, dochter van Thomas en Joanne Dauwe.

Een van de eigendommen was de *Lintacker*

oost: de straat

zuid: de straat

west: de *doodsteckershofstede* van de kinderen van Lieven Dauwe

noord: de *conixstede* van dezelfde kinderen.

RAB, Laarne, nr. 293.

HET HAMMEKEN

Hofstede gelegen in de nabijheid van een bocht of inham van een rivier of beek. Of betreft het een verschrijving van „lammeken”?

N. Kerckhaert, *Oude Oostvlaamse Huisnamen*, Gent, 1981, p. 92-93.

1771 maart 13

Frans Erffelijncck, zoon van Judocus, ontleende 100 lb. gr. Vlaams courant geld van Gillis van Rijsselberghe, zoon van Pieter, ongehuwd. Erffelijncck gaf in pand een *behuijst hofsteden... ontrent het Sant genaemt het hammeken....*

ongeveer 1 gemet,

oost: de weduwe van Thomas Jacobs

zuid: Jacobus de Wilde

west: Lieven van Damme, zoon van Boudewijn

noord: het rot.

RAB, Laarne, nr. 380.

OP LAERENGOEDT

Een goed of uitbating gelegen aan de Preekherenstraat.

1723 november

Uit de staat van goed van Adriaen Matthijs, zoon van Lieven, ... *alvooren eene behuijsde hofstede also de selve met den huijse schuere stallen... op laerengoedt binnen de prochie van Laerne,*

oost: *de preeckheren binnen Gent*

zuid en west: de straat

noord: Pieter van Doorslaere.

RAB, Laarne, nr. 266.

TER LEIJDEN

Ter lede. Een „leede” is in het middelnederlands een smal, doorgaans kunstmatig aangelegd kanaaltje of een grote gracht. De „leede” zorgde niet alleen voor transport, maar werd ook benut voor het regelen van de waterhuishouding.

N. Kerckhaert, *Oude Oostvlaamse Huisnamen*, Gent, 1983, dl. 3, p. 137.

1723 april

Staat van goed van Jan Dauwe, zoon van Andries, overleden te Laarne op 22 april 1723, en gehuwd met Tanneken de Geest, dochter van Pieter.

Alvooren is den overledenen erfachtig gestorven uit eene behuijsde hofstede... genaempt ter Lijden,

oost: de erfgenamen van Lieven de Wilde

zuid: de straat

west: de erfgenamen van B. van Driessche

noord: dit sterfhuys.

RAB, Laarne, nr. 265.

1787 juli

Staat van goed van Dionisius Haegens, zoon van Jacobus en Marie de Veerman, gehuwd met Adriaene de Fauw, dochter van Pieter: ...*behuijsde hofstede en leen genaemt ter Leijden groot 200 roeden*,

noord: de erfgenamen van Lieven Dauwe

oost: de erfgenamen van Lieven Dauwe

zuid en west: de straat en het hoofdleen van Frans van der Vennet.

RAB, Laarne, nr. 292.

TER LIJNDE

Ter linde duidt op de aanwezigheid van een linde. Linden voor de woning of herberg of aan het ingangshekken of poort wezen op een zekere standing, die niet zelden verband hield met het heerlijkheidskarakter dat aan het eigendom toegekend was.

N. Kerkchaert, *Oude Oostvlaamse Huisnamen*, Gent, 1983, dl. 3, p. 159.

1724 januari 9

Joos van Driessche en consoorten verkochten aan Jacobus Haghens een *behuijsde hofstede*... ghe-naemt *ter Lijnde*, ongeveer 200 roeden,

noord en oost: de kinderen van Jan Dauwe

zuid: de straat

west: het leen Jan Walrave.

RAB, Laarne, nr. 365.

D'HAUDE STEDE AEN DE LINDE

De oude verdwenen hofstede aan de linde.

1780 juli 15

Lieven de Wilde, zoon van Jan van Lieven, verhiel twee lenen:

– de grond van zijn hofstede in de *maes- ofte brandemanstraete*,

– 400 roeden *genaemt d'haude stede aen de linde*,

oost: de hofstede van Jan Dauwe, zoon van Jan

noord: de *Canisstede*

oost en zuid: de *straete tusschen beede de herweghen*.

RAB, Laarne, nr. 335, f° 45v° en 46.

LUYCKXSTEDE

Het betreft hier de hofstede van de familie Luijckx.

1772 november 27

Catharina Seghers, dochter van Jan, verkocht aan Jonker Georges Philippe Emanuel Odemaer de Volckaersbeke een partij land *genaempt Luyckxstede*

oost: de straat

zuid: *den rogier vanden heere baron*

west: Joannes de Bruyckere causa uxoris

noord: een ander *straetien*

RAB, Laarne, Wettelijke passeringen, nr. 382.

TER MEEREN/TER MEIREN

Het is een terrein gelegen in de nabijheid van een waterplas of van een moerassig of waterrijk gebied.

N. Kerkchaert, *Oude Oostvlaamse Huisnamen*, Gent, 1983, dl. 3, p. 199-200.

1676

Jan van Leuven sijnen hofstede ter Meren noort ende oost den straete suiijt dhofstede van Laureijns van Damme, zoon van Lieven.

RAB, Laarne, nr. 25.

1706 augustus

Staat van goed van Pieter van Leuven († Laarne 11 augustus 1706), zoon van Jan († Laarne 11 juni 1676) en Catharine Dauwe, gehuwd met Elisabeth Scheire: *den bockmeulen* staende op dhofstede ter Meren*.

* Wij komen uitvoerig terug op deze hofstede met molen bij de geschiedenis van de molens in Laarne.

RAB, Laarne, nr. 360.

1708 juni 6

Denijs de Baere, zoon van Jan, ontleende bij Lieven Colman, zoon van Lieven,

30 lb. gr. en gaf als borg een partij land *gheleghen binnen Laerne ter Meere ghenaeamt den waterijnckacker*,

oost: de vervallen hofstede van de erfgenamen van Abraham van Heeckhaute

zuid: de straat

west: *den achterlochtijnck* van de weduwe Jan Levardt

noord: Sijmoen van Driessche.

RAB, Laarne, nr. 361.

1709 september 30

...bekent dheer ende meester Jan Baptiste van Houwen, advocaet vande Raede in Vlaanderen ende greffier der stede en lande van Sotteghem tsijnen huwelyck hebbende Jouffrauwe Joanne Marie van Eeckhaute... verkocht te hebben aan Gillis Vervaet, zoon van Pieter, *eene onbehuijsde hofstede...*,

noord: Simoen van Driessche

oost: de weduwe Jan Lauwaert

zuid: de straat

west: Denijs de Baere.

RAB, Laarne, nr. 361.

1741 maart 27

Andries Vervaet, zoon van Gillis, deed leenverhef van een leen *ghenaemt d'hofstede ter meire wesende de westseijde van een meerder stuck*,

noordoost: *den ketelput ofte meire*

zuidoost: de hofstede van Andries Vervaet

zuidwest: het straatje *ande briel* van Joannes de Veirman.

RAB, Laarne, nr. 370.

1784 juli 14

Franciscus Vervaet, zoon van Jozef, verhief een leen *genaemt d'hofstede ter Meire*,

noordoost: *den ketelput ofte meire*

oost: de andere helft van het leen

zuidwest: de weduwe Jacobus de Baere *nu* Lieven Seghers

west: *den briel* van Catharina de Veerman.

RAB, Laarne, nr. 335, f° 57v° en 58.

TEN OPSTALE

Hier is sprake van „opstal” in de betekenis van „onbewoond erf”, „onbebouwd terrein”, een plaats waarop later gebouwd is. Nadien is de benaming overgegaan op het gebouw zelf.

E. Verwijs, J. Verdam, *Middelnederlandsch Woordenboek*, 's-Gravenhage, 1903, p. 1874-1876.

1707 augustus 14

Lieven Scheere, zoon van Gislain, *ghesont van lichaeme van goeden memorie ende verstant*, ging een schenking tussen levenden aan ten gunste van Jenne Marie, Joosijntien en Marie van Rijsselberghe, alle dochters van Jan en Marie de Cleene, zijn tweede echtgenote.

De schenking betrof zijn *behuijsde hofstede* met de droge en de groene katelen en de gebouwen ...*in de kerckstraete ghenaeemt ten opstale*:

oost: de straat

zuid: Laureijns Clauwaert

west: de erfgenamen van Pieter Schepens

noord: mijnheer Bauwens en anderen.

RAB, Laarne, nr. 361.

1733 april 13

Jan Schoenmacker en Marie de Cleene, dochter van Jan, beleenden hun helft van een *behuijsde hofstede* ...*aen de kerckstraete ten opstaele*,

zuid en oost: de Kerkstraat

west: Pieter de Ridder causa uxoris Marie Scheire met de wederhelft van de hofstede

noord: de kinderen Lieven Scheire, zoon van Jan.

RAB, Laarne, nr. 367.

HET PAPELIERENHUIJS

*Papeliere*n, een vervorming van populieren. Een huis of hofstede gelegen bij een populierenbos, dus genaamd naar een toenmalige lokale toestand.

N. Kerckhaert, *Oude Oostvlaamse Huisnamen*, Gent, 1990, dl. 4, p. 122.

1710 maart 15

Geeraert Drieghe, zoon van Crijstiaan, en Laureijns van Laere gehuwd met Janneken Drieghe verkochten aan Andries Minneboe, zoon van Jan, *eene behuijsde hofstedeken ghenaeft het papelierehuys,*

oost: Lieven Schepens causa uxoris

zuid: de *severstraete*

west: de *schippers van ghendt*

noord: Pieter Dauwe.

RAB, Laarne, nr. 362.

1724 mei 3

Bij het opmaken van de staat van goed van Andries Minnebo, overleden te Laarne op 3 mei 1724, noteerde men: *een behuijsde hofstede... ghenaeft het papeliirshuijs,*

oost: Elisabeth Collemans

zuid: de *severstraete*

west: *het bisdom van Ghent*

noord: Pieter Dauwe.

RAB, Laarne, nr. 275.

1738 december 19

Joodocus Minnebodt, zoon van Adriaen, verkocht aan Jacobus van de Velde, zoon van Jan, *een behuijsde hofstede... van audts ghenaeft het paepelierehuys,*

oost: de erfgenamen van Elisabeth Colman

zuid: de straat

west: het bisdom van Gent

noord: Jan Dauwe.

RAB, Laarne, nr. 369.

POORTERSSTEDE

Het betreft hier wellicht de hofstede van de familie De Poorter.

1714 november 24

Jan Walrave, zoon van Adriaan, verkocht een partij zaailand aan Jacques Seghers, baljuw, gelegen op de wijk *Termstraete genaemt Poortersstede*

zuid: de straat

west: Jan Kieckens
noord: de wezen van Andries van Ackere
oost: Pieter van Damme.
RAB, Laarne, Wettelijke passeringen, nr. 362.

TER POTEN

Ter Poten is afgeleid van *poten*, in de grond steken van stekken of loten.
J. Verwys, J. Verdam, *Middelnederlandsch Woordenboek*, dl. 6, 's-Gravenhage, 1907, p. 618-619.

1698

Uit de staat van goed van Purijnthen van Leuven, dochter van Jan, en gehuwd met Lieven Bracke noteerden wij:

...Alvooren eene behuijsde hofstede alsoo de selve metten huijse schueren stallen ende duijvekeete brauwerije metten waterputtijnghen in de wal van den heeren van Laerne, hovenbuer, coolochtijnghe ende andere cattheijlen van boomen... ter poten,

noord en west: *sheeren straete*

zuid: een wal van de heer van Laarne

west: *den rogier.*

*...
Alvooren is vercocht an Denijs de Wilde, filius Lievens, de behuijsde hofstede ter poten metten appendentien ende dependentien van den brauwerie...*

RAB, Laarne, nr. 515.

1762

Genoteerd uit de verzoekschriften van Carel de Vijlder (†) en Marie Theresia Clauwaert zijn echtgenote, die hertrouwde met Andries Seghers: *ter poten*,

zuid: de wal van het kasteel

west: *den rogieracker*

noord en west: de straat

RAB, Laarne, nr. 419.

1773 februari 3

Uit het testament van Joannes Clauwaert, baljuw, en zijn echtgenote Joanne Marie Reijniers noteerden wij: ... een leen ... *wesende den gront vande huijse*

ende stede waarinne sij comparanten sijn woonende ... ter poten...,
oost en noord: de straat
zuid: de wal van het kasteel van Laarne
west: *den rogieracker* van de heer baron.
RAB, Laarne, nr. 335 f° 21.

1777 mei

Staat van goed van Joannes Clauwaert, zoon van Pieter en Anna Catharina de Backer, en gehuwd met Joanne Marie Reijniers:...
behuijsde hofstede... daer men 't noemt ter poten met de schuere, stallingen, fruijt ende andere boomen...,
zuid: de wal van het kasteel van Laarne
west: *de rogieracker* van de baron van Laarne
noord en oost: de straat.
RAB, Laarne, nr. 288.

1778 oktober 24

Leenverhef door de erfgenamen van Joannes Clauwaert: ...*wesende de grond van hunne hofstede ter poten...,*
noord en oost: de straat
zuid: de wallen van de heer baron van Laarne *inde welcke wallen de selve hofstede met de brauwerije haere waeterputtinge heeft met het verhef van den schootcant*
west: *de rogierakker.*
RAB, Laarne, nr. 387.

1778 december 24

Leenverhef door Livina Joanna Clauwaert, voor zichzelf en haar zuster Maria Anne en haar broer Pieter Andries Clauwaert *bailliu tot Wijngen ...hunne hofstede ter poten.*
RAB, Laarne, nr. 335, f° 31 v° en 32.

1789 maart 18

Jacobus van der Vennet, zoon van Pieter, deed leenverhef voor de grond van *eene hofstede ter poten,*
noord en oost: de straat
zuid: de wallen van de heer van Laarne *in welcke wallen de selve hofstede met*

de brauwerij haere waetterputtinge heeft met het verhef van den schootcant

west: de rogierakker.

RAB, Laarne, nr. 335, f° 72 r° en v°.

TER POTTER OF 'T GOET VAN POTTER

Het betref hier wellicht een benaming afgeleid van de eigenaar van het goed: de familie De Potter.

1722 november 11

Pieter Seghers, zoon van Jacques, ontleende 36 lb. gr. van Judocus Hooghwij, zoon van Laureijns. Er werd hypotheek genomen op zijn hofstede *ter Potter*

zuid: de straat

oost: de brouwerij

west: *den crommenacker*.

RAB, Laarne, Wettelijke passeringen, nr. 364.

1784 september 18

Jacobus Dauwe, zoon van Lieven, verhief meerdere lenen. Het eerste was de helft van 400 roeden, waarvan de andere helft eigendom was van Dominicus de Poorter causa uxoris Maria Cornelia Velleman,

oost: *den winckel* van Franciscus Staelens

noord: *den bocht* van Bertholomeus Velleman die aan de *Meerstraete* raakt

zuid: *'t goet van Potter nu mijnheer Baut*

west: Pieter Vervaet

RAB, Laarne, nr. 335 f° 58 r° en v°.

ROLLINGSHOFSTEDE

Vermoedelijk is hier sprake van de hofstede van de familie Rolling.

1791 september

Gegeven uit de staat van goed van Joosine Rottiers. Zie ook *Coppenhollenhofstede*.

Een partij land genaamd *Rollingshofstede* op de wijk Beervelde, groot 515 roeden,

west: een straatje
oost en zuid: de volgende partij
noord: de straat.
RAB, Laarne, nr. 294.

GHELEIJS SCHEIRRENSSTEDE

Hier wordt klaar en duidelijk bedoeld dat het de hofstede is van Geleen (Gislain) Scheirre.

1724 april 24

Gegeven uit de staat van goed van Lieven Scheire, zoon van Jan, overleden op 24 april 1724, een partij land *ghenaempt Gheleijs Scheirrensstede*
oost: in dezelfde partij land Livijne Scheire
zuid: Fransoij van Rijsselberghe
west: in dezelfde partij Marie Scheire.
RAB, Laarne, nr. 265.

SMEIJERSSTEDE

Het kan zijn de hofstede van de meier, d.i. een ambtenaar van de plaatselijk heer, of de hofstede van de familie De Meijer.
Zie onder *Ten Broecke*, 1777 en 1789.

Ten STEENE

Deze benaming wijst op een patriciërshuis of versterkte woning, of woonhuis van een landbouwuitleiding in steen opgetrokken.
N. Kerckhaert, *Oude Oostvlaamse Huisnamen*, Gent 1991, dl. 5, p. 116.

Gegeven uit de wettelijke passering waarin Gillis de Vijlder, zoon van Adriaen, optrad als voogd over de wezen van Lieven van Rijsselberghe, zoon van Jan, uit zijn huwelijk met Lievijne van Damme, dochter van Jan, en nu in huwelijk met Jan Baeijst, zoon van Pieter. De Vijlder ontleende 50 lb. groten en gaf onder andere als borg de hofstede *ten Steene*
noord en oost: de hofstede van de erfgenamen Adriaen Michiels
zuid en west: de straat.

Een andere borgstelling geeft ons meer omtrent de naam van de straat.

Item op t'ackerken voor thof,

oost: de *meulestraete*

west: de hofstede van Jacques Calle causa uxoris

noord: de *astacker*

oost: weduwe Jan Seghers.

RAB, Laarne, nr. 362.

STROODECKERSSTEDE

Deze naamgeving spreekt voor zichzelf, het is de hofstede van de strodekker.

1711 november 7

Pieter van Damme verkocht aan Jacques Luycx, zoon van Jacques, een partij land

zuid: de *Termpstraete*

west: *stroodeckersstede* van Pieter van Damme

noord: de kapel castraal van Laarne

oost: de hofstede van Jacques Schepens.

RAB, Laarne, Wettelijke passeringen, nr. 362.

1753 maart

Francies Temmerman verkocht aan Gillis de Waele *eene behuijsde hofstede* met huis en schuur

zuid: de Termstraat

west: *stroodeckersstede*

noord: ...

oost: de hofstede van de erfgenamen Boudewijn Baetens

RAB, Laarne, Wettelijke passeringen, nr. 374.

'T GOET VAN DE VELDE

Het goed of de uitbating dat toebehoort aan de familie Van de Velde.

1766 januari 27

Nicolaijs Vispoel, zoon van Lieven, woonachtig te Beervelde op de parochie van Destelbergen, verkocht aan Bernardus Augustinus Van Verdegem een

partij zaailand gelegen op de wijk Beervelde, parochie Laarne, genaamd *den heijacker*:

oost: Laureijns Hooghewijs causa uxoris

zuid: het *calangieackerken van 't goet van de velde*

west: de dreef van hetzelfde goed

noord: Jacobus Stevens.

RAB, Laarne, nr. 378.

Bovenstaande gegevens gaven ons de mogelijkheid het goed van de Velde te situeren en beter te omschrijven aan de hand van onderstaande verkoop.

1769 september 12

Pieter Vervae, zoon van Gijselbrecht († 18 mei 1764), verkocht aan Joannes Demeijere, zoon van Jan, *...eene behuijsde hofstede soo de selve met het woonhuijs, schuere, hoven, hecken, wallen ende dreven gestaen ende gelegen is binnen de prochie ende baronnie van Laerne groot in erfven een halfbundere onbegrepen oost de volgende partije de roede suijt den langenacker west het hovenackerken ende noort de dreve leedende ter straeten achter de cappelle van Beirvelde met de fruijt ende andere boomen daarmedegaende, item eene partije lant genaemt het wortelackerken groot tweehondert roeden onbegrepen oost de dreve van desen goede suijt de voorgaende hofstede west ende noort dhoirs Joos Verschraegen, item eene partije lants genaemt het castainieackerken groot twee hondert eenentsestigh roeden onbegrepen oost dhoirs Joos Verschraegen suijt de partije de roede west de dreve noort Jan Vervae, item noch eene partije landts genaemt den langen acker groot sevenhondert roeden onbegrepen oost de roede suijt den aermen van Laerne west het beurstratien tot d'helpst hiermedegaende soo verre den gront van desen goede is streckende noort de bewalde hofstede, item een partije lant genaemt het hovenackerken groot tweehondert roeden onbegrepen oost de voorgeseijde hofstede, suijt den voornoemden langenacker west het beurstaetien totter helpst hiermede gaende als vooren noort dhoirs Joos Verschraegen ende ten lesten eene partije saijlant ghenamt de roede groot in erven ses hondert roeden beth oost... west de voorseijde hofstede ende den langenacker ende noort het castainnieackerken de voorschreven goederen den vercoper toecommende bij mangelijnge gedaen (7 maart 1768) jegens sijnen broeder Judocus Vervae...*

RAB, Laarne, nr. 378.

N. Kerckhaert vermeldt het goed eveneens: 1489, „*tselve leen behuust met eenen upperhove ronsomme bewatert met eender walgracht ende met eenen nederhove ooc behuust met eenen woonhuuse, schuere ende stallen daerup staende, tzelve leen groet een alf bundere metter dreve ghenamt thof ter Velde*” (SAG., 330/38 f. 280).

N. Kerckhaert, *Oude Oostvlaamse Huisnamen*, Gent, 1991, dl. 5, p. 170.

VEIRMANSHOFSTEDE

Het betreft hier de hofstede van de familie De Veirman.

1761 oktober 14

Joannes Bracke, zoon van Lieven, geeft in pand (zie ook onder *Coppenhollenhofstede*) een partij land naast de hofstede *van audts ghenampt Veirmanshofstede*, groot 500 roeden,

oost: de erfgenamen Pieter De Smet

zuid: idem

west: de volgende partij, *den acker achter het huijs*

noord: de hofstede.

RAB, Laarne, nr. 376.

DE VERBRANDESTEDE

Deze benaming duidt uiteraard op een uitgebrande hofstede.

1771 mei

Joannes Seghers, zoon van Jacques en Catharina van Leuven, dochter van Pieter, wonende te Wetteren, verhief twee lenen... *bij velmeersch...*, waarvan een partij land *genaemt het walleken*, oost en zuid: de *verbrandeede*, nu eigendom van de kinderen van Pieter van Leuven

west: *het walleken*, nu eigendom van Jacobus de Wilde, zoon van Pieter

noord: de *lintacker* en de *coppensbocht* van Lieven van Damme.

RAB, Laarne, nr. 335, f° 18 v°.

HET WALLEKEN

Deze benaming verwijst naar een kleine omwalde hoeve.

N. Kerckhaert, *Oude Oostvlaamse Huisnamen*, Gent, 1993, dl. 6, p. 7 en 10.

1724 december 1

Pieter Claeijs verkocht aan Jacobus van Rijsselberghe, zoon van Jan, ...*sijne behuijsde hofstede... ghenaeamt het walleken*,

noord en oost: de erfgenamen van Lieven van Rijsselberghe

zuid: Jan Dauwe, zoon van Laureijns

west: de *magheretstraete*, groot in erfve met den utplandt ende wallen daeraen ghelegghen ontrent des zeshondert roeden...

RAB, Laarne, nr. 365.

1746 september

Volgens de staat van goed van Pieter van Rijsselberghe, zoon van Jan, overleden te Laarne op 21 september 1746, en gehuwd met Monica Eeckman, bezat hij de helft van *eene behuijsde hofstede... genaemt het walleken*,

oost: *den quaedenacker*

zuid: de andere helft van de hofstede

west: *maegretstraet*

noord: Lieven van Rijsselberghe.

RAB, Laarne, nr. 273.

1771 februari 27

Jan van Laere en zijn echtgenote Joosijne van Rijsselberghe, dochter van Pieter, beleenden hun helft van een *behuijsde hofstede wesende het noorteijnde van de huijse ende gront... van audts genaemt het walleken groot over desen helft met den dobbelen uijtplant ter straeten ontrent een gemeth*,

oost: *den quaedenacker*

zuid: Joannes Verschraegen met de andere helft

west: de *mageretstraete*

noord: Lieven van Rijsselberghe.

RAB, Laarne, nr. 380.

1773 augustus

Genoteerd uit de staat van goed van Theresia Verlinden: een partij zaailand *genaemt quaedenacker*,

oost: Lieven van Rijsselberghe

zuid: *de severstraete*

noord: *dhofstede genaemt het walleken.*

RAB, Laarne, nr. 286.

1787

Uit de staat van goed van Adriaen van Rijsselberghe: ... letter A een partij land
genaempt quaedenacker,

oost: van Rijsselberghe

zuid: *Severstraete*

noord: *d'hofstede het Walleken.*

RAB, Laarne, nr. 290.

1791 augustus

Wij noteerden uit de staat van goed van Joosijne van Rijsselberghe, dochter van
Pieter en Monica Eeckman, die huwde met Joannes Meireson en later met
Joannes van Laere, zoon van Joos en Elisabeth Hillaert: ... *eene alve behuijsde
hofstede... het walleken...*

west: de straat met de dubbele uitplant

noord: Lieven van Rijsselberghe

oost: *den quaedenacker*

zuid: Jan van (der) Slijcke.

RAB, Laarne, nr. 293.

CULTUURSPIEGEL

1. DE OPEN MOMUMENTENDAG 1995

Open monumentendag 1994, terugblik

In het kader van het thema „Monumenten van Vervoe-ring” werkten vorig jaar vier comités Open Monumentendag, nl. Gent, Destelbergen, Wetteren en Laarne-Kalken (Castellum), en de Lijn een buscarroussel uit die de vier bovengenoemde gemeenten met elkaar verbond.

Startplaats was het Sint-Michielsplein te Gent en eindpunt was de stelplaats van Kalken. Er werd zoveel mogelijk rekening gehouden met het oorspronkelijk tracé van de tramlijn Gent-Kalken-Hamme (1891).

Onderweg konden de reizigers meerdere monumenten bezoeken: de stelplaats van Destelbergen, het Posthotel van Wetteren en de loods van de Lijn te Kalken. Een wandeling rond de Vaart van Kalken maakte de dag ook voor natuurliefhebbers aantrekkelijk (1).

Open monumentendag zondag 10 september 1995 van 10 tot 18 uur

Thema: *BURGERLIJKE OPENBARE GEBOUWEN*

1. Het begrip Burgerlijke Openbare Gebouwen

Met het thema „Burgerlijke Openbare Gebouwen” zijn het meest direct verbonden de monumenten die te maken hebben met de Wetgevende, de Uitvoerende en de Gerechtelijke Macht, zoals bijvoorbeeld: regeringsgebouwen en ministeries, gemeentehuizen, politiekantoren, vrederegerechten, kazernes, rechtbanken, (voormalige) gevangenen, enz...

Ook monumenten daterend uit het Ancien Régime behoren tot deze klasse: burchten, paleizen, baljuwhuizen, schepenbanken, schandpalen, enz...

Bij gebrek aan voldoende aanbod van bovenstaand niveau kunnen Lokale Comités het thema uitbreiden naar gebouwen die de organisatie en de begeleiding van het maatschappelijk leven belichamen: ziekenhuizen, schoolgebouwen, bibliotheken, archieven, stations, douanegebouwen, gemeentelijke begraafplaatsen,... (2).

2. Open Monumentendag te Laarne

De gemeentelijke Raad voor Toerisme stelt het kasteel en het gemeentehuis

(1) Dienst Monumentenzorg stad Gent, „Op avontuur met architectuur, 3 circuits”, Gent, 1994.

(2) Uit „VCM-contact” jg. 2, nr. 4, Januari 1995, p. 16-17.

voor het publiek open. Zowel in het kasteel als in het gemeentehuis verzorgen gidsen rondleidingen.

In de onthaalruimten van beide monumenten zullen video- en diareportages en een fototentoonstelling de gemeente promoten. Tenslotte worden in de tent in de Kasteeldreef plaatselijke specialiteiten aangeboden.

Medewerkers aan dit initiatief zijn: Koninklijke Vereniging der Historische Woonsteden van België vzw, Raad voor Toerisme, Cultuurraad, Dekenij Kasteel-Dorp, Stichting Sint-Pietersfeest Kalken, Vereniging voor lokale geschiedenis van Kalken en Laarne, Fotogroep Trefpunt en Walter De Mulder (3).

2. VOORDRACHT „LAARNE ONDER DUITSE BEZETTING”

Gezien in het licht van de vijftigste verjaardag van het einde van Wereldoorlog Twee, organiseert Castellum een lezing over deze oorlog in onze gemeente. Deze voordracht, met als titel „Laarne onder Duitse bezetting”, zal doorgaan op donderdag 28 september 1995, en dat in de polyvalente zaal van de gemeentelijke bibliotheek in de Keistraat. Aanvang: 20 uur. Spreker van dienst is Geert Afschrift, licentiaat geschiedenis in de nieuwste tijden. Hij studeerde in 1994 af aan de Gentse Universiteit, met een licentiaatsverhandeling getiteld: „Laarne, Moerbeke-Waas en Zelzate in Wereldoorlog Twee. Een comparatieve studie”. In de lezing zullen thema's als de 18-daagse veldtocht, de zuivering van het Laarnse gemeentebestuur, de collaboratie, het verzet, de bevrijding en de naoorlogse repressie aan bod komen.

Mensen die geïnteresseerd zijn in het wedervaren van onze gemeente tijdens de Duitse bezetting zijn van harte welkom eind september.

Inkom: 50 fr. per persoon.

3. GENEALOGISCHE VOORDRACHTEN

Op donderdag 16 november 1995 geven 3 sprekers hun inzichten weer betreffende genealogische opzoekingen.

Plaats van het gebeuren: zaal Vrijgeweide aan Kalken Dorp.

(3) Verslag gemeentelijke raad voor toerisme van 6 juli 1995.

Inkom: 50 fr. per persoon

Aanvang: 20 uur (stipt).

A) Wie het onderzoek naar zijn voorouders wil voortzetten in de 16de eeuw en in de late Middeleeuwen, kan geen gebruik meer maken van de traditionele bronnen zoals de parochieregisters. Toch bestaan er wegen om het genealogisch onderzoek tot in de 14de eeuw door te trekken. Daartoe kan men enerzijds een beroep doen op de archieven van alle instellingen, zowel kerkelijke als wereldlijke, die bij het bestuur van het dorp of de heerlijkheid betrokken waren of er materiële belangen (b.v. grondbezit) hadden. Anderzijds was er in de late Middeleeuwen het verschijnsel van de buitenpoorters, mensen die het statuut van burger van een bepaalde stad hadden maar er niet woonden. Ook de archieven van een grootstad als Gent in de late Middeleeuwen zijn een belangrijke bron voor genealogisch onderzoek, en meer specifiek de indrukwekkende registers van de schepenen van de Keure en van Gedele, die een continue reeks vormen van het midden van de 14de eeuw tot 1795. De mogelijkheden en beperkingen van deze laatmiddeleeuwse bronnen voor het genealogisch onderzoek zullen worden behandeld door Eric Balthau.

B) Vanaf omstreeks 1600 houdt de pastoor in de meeste Vlaamse gemeenten parochieregisters bij. In deze boeken vindt men de drie belangrijkste momenten uit het leven van onze voorouders terug: geboorte, huwelijk en overlijden.

Niettemin zijn deze bronnen alleen niet zalig makend. Tot welke bronnen richt men zich indien men méér wil weten over de eigen voorouders? Johan De Wilde bespreekt de archivalia waarin men gegevens terug kan vinden inzake beroep, ambten, woonplaats, bezittingen (vnl. in onroerend goed), te betalen belastingen (op benutte gronden en oogsten) en tenslotte de boedelbeschrijvingen (de zgn. staten van goed).

Dit alles grosso modo voor de periode van 16de t.e.m. de 18de eeuw.

C) MODERNE BRONNEN VOOR FAMILIEKUNDE (vanaf 1800)

1) *Enkele officiële stukken*

Door de aanhechting van de Zuidelijke Nederlanden door Frankrijk in oktober 1795, werden de Parochieregisters niet meer erkend als officieel document en werden bijna alle gangbare registers, nuttig voor stamboom-

onderzoek afgeschaft, zoals Staten van Goed (inboedels), landboeken (kadaſter), cijns- en renteboeken (belastingen).

Reeds in juni 1796 werd de BURGERLIJKE STAND ingesteld, met aparte registers voor de geboorten, huwelijksaſkondigingen, huwelijken en overlijden is. TROUWBOEKJES verschenen slechts circa 1860.

De volkstellingen per ſtraat en per huis (1795 tot 1799, en 1815) bevatten méér gegevens dan voordien. Ze waren de voorlopers van de registers van BEVOLKING (vanaf 1847).

In 1808 werd in alle gemeenten, op Frans initiatief, geſtart met het opmeten en ſchatten van de percelen, wat uitmondde in de oprichting van het KADASTER (1856).

2) *Familiestukken*

De basis van ieder familieonderzoek is het verzamelen van doopkaartjes, huwelijksaankondigingen, rouwbrieven en bidprentjes, in het bezit van bloedverwanten of kennissen.

Voor beroep en status kunnen alle documenten waardevol zijn, zoals diploma's, werkboekjes, pensioenkaarten, eigendomspapieren en testamenten.

Voor het ſociaal leven komen o.a. in aanmerking: brieven, dagboeken, lidkaarten van ziekenkas, vakbond en allerhande ſociale, culturele en ſportverenigingen.

Tenslotte mogen de mooiste en meest „ſprekende” familiestukken niet vergeten worden, namelijk de familieportretten. Persoon en gezin werden vroeger vereeuwigd op tekening of ſchilderij. Circa 1850 ontwikkelde zich de fotografie, die zich na de Eerste Wereldoorlog ſnel verspreidde bij families van alle rang en ſtand.

(tekst: Félix WALDACK, Provinciaal ſecretaris
VLAAMSE VERENIGING VOOR FAMILIEKUNDE)

Castellum

**Driemaandelijks tijdschrift van de VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE.**

Dienst wettelijk Depot nr. B.D. 40.652

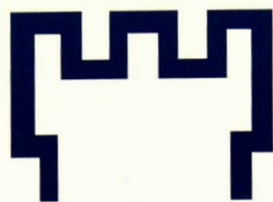
Oplage: 350 exemplaren

Omslagfoto: Romeinse bronzen munt gevonden te Kalken (Rot)

INHOUD

Een Romeinse munt gevonden te Kalken <i>Pieter De Coster</i>	3
Verzuchtingen van een grootgrondbezitter <i>Johan RJ De Wilde</i>	9
Oude huisnamen te Laarne <i>E.L. Schepens</i>	14
Cultuurspiegel	
1. De open monumentendag 1995	36
2. Voordracht „Laarne onder Duitse bezetting” (28 sept. 1995) <i>G. Afschrift</i>	37
3. Genealogische voordrachten (16 november 1995) <i>(E. Balthau - J. De Wilde - F. Waldack)</i>	37

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdrage.
Teksten mogen worden overgenomen mits vermelding van de bron en van de auteur,
en het toezenden van een exemplaar.

castellum

VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS
VAN KALKEN EN LAARNE

Arue
baso de bue
yda v^e euaro nilden
ghiscin[?] f[?] gerud[?] nachtegach[?]
ger[?] g[?] fr[?]
lib[?] beattis seouf eoz
Jehet f[?] andee de kalkene
oxi[?]g de platea
g[?]lib[?] quatuor
figer[?] litta de aloft
Joh[?] reiner
heila g[?] sear

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
JAARGANG XII — NR. 4 — DECEMBER 1995

Afgiftekantoor: 9270 Laarne 1

castellum

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE**

BESTUUR

- Ere-voorzitter: **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries,**
Slot van Laarne, 9270 Laarne
- Voorzitter: **Marcel Meijs,**
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken, tel. (09) 367 55 06
- Ledenbeheer: **Wim Van de Voorde,**
Molenstraat 23, 9270 Laarne
- Penningmeester: **Lieven Hanselaer,**
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Redactiesecr.: **Johan R.J. De Wilde,**
Varensbos 29, 9920 Lovendegem
- Secretaris: **André Van De Sompel,**
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. (09) 367 83 54
- Leden: **Anne Thibau,**
Kasteeldreef 50, 9270 Laarne
Geert Afschrift,
Bochtenstraat 51, 9270 Laarne
Eric Balthau,
Termstraat 80, 9270 Laarne
Dirk Clerick,
Nerenweg 72, 9270 Kalken
Roger De Bondt,
Maalderijstraat 16, 9040 Sint-Amandsberg

Verantwoordelijke uitgever: Johan R.J. De Wilde,
Varensbos 29, 9920 Lovendegem

**AFGEVAARDIGDE bij het Verbond van de Kringen voor
Heemkunde in Oost-Vlaanderen:**

ADRESWIJZIGINGEN en NIEUWE ABONNEMENTEN

Wim Van de Voorde, Molenstraat 23, 9270 Laarne

CONTACTADRES en RUILEXEMPLAREN:

André Van De Sompel, Kruisenstraat 70, 9270 Kalken

LIDMAATSCHAP CASTELLUM

Gewoon lid: 350,-

Steunend lid: 650,-

Erelid: 1.000,-

Beschermend lid 2.000,-

Rekening: 393-0430850-65 Castellum:

Lieven Hanselaer, Koffiestraat 61, 9270 Kalken

De lijst van de beschermheren of -vrouwen, van de ereleden en de steunende leden zal jaarlijks in het laatste Castellumnummer verschijnen.

EDITORIAAL

Het bestuur houdt eraan zijn trouwe lezers te bedanken voor het vertrouwen en hoopt dat de nieuwe lezers ook in 1996 hun gading zullen vinden in onze uitgaven.

Hierbij sluiten wij ook een overschrijvingsformulier in voor 1996. De bovenstaande tarieven blijven opnieuw ongewijzigd. Vermeld bij uw verlenging a.u.b. dat het om het lidgeld 1996 gaat. Tevens vragen wij u om de adresgegevens te controleren. Eventuele aanpassingen mag u natuurlijk steeds doorgeven aan de redactie (adreswijzigingen en nieuwe abonnementen).

Vrolijk Kerstfeest & Gelukkig Nieuwjaar !

DE FAMILIE DE WILDE TE KALKEN EN LAARNE: DE OUDSTE GETUIGENISSEN

Johan R.J. De Wilde

Enkele jaren geleden verschenen in dit tijdschrift twee bijdragen over de familie De Wilde¹. Meer bepaald gold het een stamouderkroniek van één welbepaalde tak². Bewezen werd dat deze stam aanwijsbaar is in de streek van Laarne tot in het begin van de 15de eeuw³. Verder onderzoek heeft uitgewezen dat de familie De Wilde zowel te Laarne als te Kalken op een ononderbroken en eeuwenoude traditie kan terugblikken. Met de hiernavolgende bijdrage hopen wij - zonder enige aanspraak op volledigheid - enkele belangrijke aanvullingen te brengen op het eerder gebrachte materiaal. Wij beperken ons in hoofdzaak tot de bronnen die de dragers van de familienaam boven alle twijfel situeren te Laarne en Kalken, en dit gedurende de late middeleeuwen (13de-15de eeuw).

A. De oudste documenten met de familienaam De Wilde in Kalken en Laarne zijn heden exact 7 eeuwen oud. In 1295 immers legde men in de Gentse St.-Baafsabdij voor diverse parochies lijsten aan met de namen van de hoofdcijnsplichtigen per dorp⁴.

Deze cijnsplichtigen onderscheiden zich qua statuut van de lijfeigenen of de halfvrijen, die afhankelijk zijn van de plaatselijke heer. Na de vrijmaking stelt de persoon in kwestie zich vrijwillig ten dienste van een kerk of een abdij. Vanaf dat ogenblik geniet de vrijgewijde dan ook de bescherming van die instelling. In ruil hiervoor komen deze beschermelingen wel enkele verplichtingen na. Ten eerste betalen zij jaarlijks een hoofdcijns van 2 denieren. Bij een huwelijk tellen zij 6 denieren neer. Bij een overlijden betalen de erfgenamen 12 denieren. De hoofdcijnsplicht werd verdergezet via de nakomelingen in vrouwelijke lijn⁵.

1. J.R.J. De Wilde (1990), p. 9-92 en J.R.J. De Wilde (1992), p. 3 - 52.

2. De stam(ouder)kroniek volgt de aaneensluitende generaties van vader op zoon.

3. Meer bepaald in de omgeving van de Meerskant en Ertbuur kouter, heden in het noordwesten van de gemeente Laarne.

4. RAG, Bisdom R 31 (d): Cen. Sci Bavonis In decanatu gandens. Anno dni. MCCLXXXXXV. Met een ander handschrift, Bisdom K 2556 beschikken we over een lijst van de cijnsplichtigen van de St.-Pietersabdij uit de tweede helft van de 13de eeuw.

Noch te Laarne (f° 21 v°-22 r°), noch te Kalken (f° 47 v°) droeg één ervan de familienaam De Wilde.

5. E. Balthau (1991), p. 5; L. De Groot (1953), p. 81; J. Pieters (1972-73), p. 97 - 102.

In 1295 treffen wij in de volgende gemeenten de familienaam De Wilde aan:

- 1) Wetteren : *Ely filia heile boid'wilden*; dit is: Ely (sabet) dochter van Heile van Boidin/Boudewijn Wilden⁶
- 2) Kalken: *terric(us) wilde*; dit is: Diederik/Dirk De Wilde⁷
- 3) Laarne: *Yda ux(or) ev(er)ardi wilden*: dit is :Yda echtgenote van Everard De Wilde⁸.

B. Anno 1340 vervaardigde men te Kalken een lijst van de mensen die omtrent Pasen een rente betaalden⁹. Onder de tientallen renteplichtigen treffen we één Diederic De Wilde aan, die samen met verMachtelde Van Den Broucke, Jan Van Den Kerchove, Gillis Van Den Hoeghen Driessche en Jan Vroemont jaarlijks 4 denieren moest opbrengen. Enkele toponiemen uit de lijst horen thuis in het grensgebied van Laarne en Kalken ten noorden van de Heirweg / Dendermondse Steenweg. Het is niet onmogelijk dat ofwel de hofstede ofwel een akkerperceel van Diederic De Wilde zich in dat gebied bevond.

C. Na de lijsten met hoofdcijnsplichtigen uit 1295 duurde het twee generaties vooraleer o.m. voor Kalken en Laarne dergelijke lijsten werden opgesteld¹⁰. Te Kalken leefde toen o.m. *heils(oete) ux(or) egidii swilden*; d.w z. Heilsoete, de vrouw van Gillis De Wilde. Ook hun kinderen Mar(gareta), Joh(annes), Kater(ina) en Machteldis worden geregistreerd¹¹. Te Laarne registreerde een latere hand ene Gillis De Wilde als echtgenoot van de hoofdcijnsplichtige Ely(sabeth) Colins¹².

D. In het voorjaar van 1382 vermeldt men een Jacop de Wilde te Laarne "*sculdech wesende porteren van Ghend van 1 huus, 16 scilde en 16gr., ofgeslegen terde* (= 1/3 afslag), *ghegheven denghenen diet wroechde* (= vroeg,

6. RAG, Bisdom R 31 (d), f° V v°. Het Latijn kent geen lidwoorden.

7. Idem, f° VII r°. In een vorige bijdrage wezen wij reeds op de vermoedelijke aanwezigheid van een Theodericus Wilde te Laarne in 1230: zie J.R.J. De Wilde (1992), p.37.

8. Idem, f° VII v°.

9. ARAB, Familie archief nr. A 420. Vanuit chronologisch standpunt gezien lijkt het ons onmogelijk dat de Diederik De Wilde uit 1295 dezelfde zou zijn als die van 1340.

10 RAG, Bisdom R 41. De nieuwe inventaris Bisdom van M. Gysseling dateert deze lijsten in het derde kwart van de 14de eeuw.

11 Idem, f° LXII v°. In Kalken vinden we ook de familienaam "Van De Wildernessen" terug (f° LXII r°).

12 Idem, f° LVIII r°.

opeiste), *ontfaen te Myns heeren boef* (= voordeel), *13 Lb 6 s.*"¹³. Dit gegeven werd genoteerd in een baljuwsrekening van Dendermonde, over de periode van 13 januari tot 7 mei 1382. In die tijd vochten de Gentenaars een grimmige oorlog tegen Lodewijk van Male, de graaf van Vlaanderen. Een van de maatregelen die de graaf uitvaardigde, was de inbeslagname van de goederen van de opstandige Gentenaars in Vlaanderen. Jacop de Wilde pachtte blijkbaar te Laarne een huis van enkele Gentse poorters, wier namen ons onbekend zijn. Ten gevolge van de opstand werd de verschuldigde pachtsom opgevorderd door een ambtenaar van de graaf. Waarom een vermindering van 33% werd toegestaan blijft evenwel duister. Wellicht betrof Jacop de Wilde een belangrijk pachtgoed: dit zou alleszins de hoge huurprijs verklaren. De verlaging van de huursom kan dan een zekere inkomstenderving ten gevolge van de oorlog weerspiegelen.

E. In 1387 waren Jacop de Wilde, Jacop de Gheest, Willem Pauwels en Pieter vanden Zijpe schepenen van Kalken.¹⁴

F. Een rol, aangelegd in het klooster van Nieuwenbos (1389) vernoemt te Kalken *Gillis de Wilde III LB. X sc. upden bucht tscore ende desen pacht sal hi ebben siin leven lanc*¹⁵.

Deze pachtvoorwaarde werd reeds bijna 30 jaar eerder geregeld¹⁶. Gillis' vader Jan De Wilde had nl. omtrent het gepachte perceel "den bocht te score" een meningsverschil gehad met de abdis van Nieuwenbos te Heusden. Op Jans verzoek was Gheraert van Rasseghem als bemiddelaar opgetreden. Er werd op 27 februari 1361 (n.s.) overeengekomen dat Jan, en, na hem, zijn zoon Gillis dit perceel in pacht mochten blijven houden voor 70 schellingen parisis per jaar. Jan was wellicht een leenman van Gheraert van Rasseghem. Het stuk landbouwgrond had een grootte van ongeveer 2 ha, en lag in Overmere, terwijl Jan en Gillis te Kalken woonden.

Gillis de Wilde Jans zone vinden we ook terug in een niet gedateerde renterol van de H. Geest van de kerk in Kalken¹⁷. Op zijn meers "ten molenberghe" golden 10 sch. par. Opeen van de aangrenzende meersen betaalden Jans Wilden

13 N. De Pauw. Tweede deel. Eerste aflevering (1900), p. 510.

14 M. Gysseling (1956), regestenlijst nr. 37; oorkonde nr. 235.

15 RAG, Bisdom K rol 176 (AD. 1389-1416).

16 J.R.J. De Wilde (1992), p. 36. Gebaseerd op RAG, Nieuwenbos nr. 2 (cartularium) s.f.

17 RAB, Kalken Kerk nr. 457. Wij dateren deze lijst in het laatste kwart van de 14de eeuw.

kinderen eveneens 10 sch.par. In dezelfde rol vinden we ook Jacop Wilden terug, wellicht de schepen (vermeld onder E). Nieuw is anderzijds de naam van Bouden De Wilde, die op de stede van Willem Quaetgavers belast werd met VI denieren en een “viertael coerens”.

G. Vanaf 1213 was de aalmoezenij van de St.-Baafsabdij te Gent één van de belangrijke tiende heffers te Laarne¹⁸. Uiterlijk vanaf het begin van de 15de eeuw gaf deze instelling de tiende in pacht uit¹⁹. Vanaf 1401 mocht Jan Coelins 3 jaar lang deze pacht in natura binnenhalen; meer bepaald bestond die uit 19 halsters rogge.

Deze hoeveelheid bleef onveranderd toen in 1404 “*myn hee(re) van Axele ende Jan de Wilde bailliu te Laerne*” voor drie jaar deze taak op zich namen²⁰. Met de heer van Axel wordt Jan van Massemen, heer van Axel en Laarne bedoeld²¹. De heer van Laarne en zijn belangrijkste lokale ambtenaar worden hier in één adem genoemd.

De baljuw gold ongeveer als de rechtstreekse plaatsvervanger van de heer. Hij verzorgde de rechtspraak en had administratieve en politionele bevoegdheid. Zo kan hij b.v. het plaatselijke leenhof en de schepenbank bijeenroepen, overtreders verbaliseren en delinquenten gevangen nemen. Omtrent zijn activiteiten en de geïnde rechten legde hij baljuwsrekeningen aan. Daar bracht hij ook zijn onkosten in. Hij oefende mede controle uit op rekeningen van anderen (b.v. van de H.-Geesttafel van de parochie).

Verdere gegevens over Jan De Wilde ontbreken vooralsnog volledig. Met de heer van Laarne verzamelde hij een tiende op de oogsten van 1404, 1405 en 1406. Misschien gebeurde hetzelfde in de jaren 1407 en 1408. Het eerstvolgende contract dateert immers uit 1409. Op dat ogenblik is Jan Coelins baljuw van Laarne, een ambt dat ook hij cumuleerde met de verzameling van de genoemde tiende voor de St.-Baafsabdij. Na afloop van dit contract, waarvan de termijn 6 jaar bedroeg, nam Jan Coelins fs Pauwels in 1415 de taak over²².

H. In het eerste decennium van de 15de eeuw registreerde men ook de “manne mijns heeren mer Daneels van Massemine In Calkine In Wettre ende In

18. Voor deze tiendheffers te Laarne zie E. Balthau, E.L. Schepens (1992), p. 24-30.

19. RAG, Bisdome K 498, modern f° 9 r° (voor de jaren 1404-1415), f° 20 r° (1422) en 40 r° (1428).

20. RAG, Bisdome K 498, f° 9 r°, § 2

21. C. D'hooghe m.m.v. E. Balthau (1989), p. 15 en 24.

22. RAG, Bisdome K 498, f° 9 r°, § 3.

Huutberghine” vast. Daaronder waren opgenomen:

- *Jan De Wilde fs Jans van VIII buenren lettelt min of meer dat men van hem hout in leene ende in erven ligghende in Calkine.*
- *Gillis De Wilde (dezelfde als onder F.?) van XII d(enieren) parisis die hij heeft up diveersche perssone en(de) van hem houdende sijn*²³.

I. Jan van Massemen werd te Laarne opgevolgd door Boudyn de Vos ²⁴. Uit die periode dateren de volgende gegevens over de vierschaar te Laarne:

- a) 4 oktober 1422: – “bailliu ende wettelic maenre”: Goesin Boeye “scepenen”: Jan Colins, Arent De Wilde en Pieter Luux²⁵
- b) 3 september 1424: – “bailliu ende wettelic maenre”: Jan Colyns Jans sone “scepenen”: Jan Colyns Pauwels sone, Arent De Wilde en Pieter Luucxs²⁶

Tussen Jan De Wilde, baljuw in 1404, en Arent De Wilde, schepen in 1422-1424, bestond wellicht bloedverwantschap. Deze nota uit de Gentse schepenregisters van Gedele wijst alleszins in die richting: Harent De Wilde Janssone van Laarne ontving van Jacoppe De Scepen 30 schellingen op 30 juli 1406²⁷.

J. Voor de hierboven genoemde baljuw en schepen verschenen op 3 september 1424 de volgende mensen²⁸. Enerzijds Jan De Wilde en Mergriet tScepens zijn echtgenote, over wie wij geen verdere informatie vernemen. Anderzijds joncfrauwe Mergriete tsVriesen als grootmeesterigge van der fermerien van Sente Lysbetten in Ghent”, die handelde met toestemming van Janne Sersymoens en Symoene Hutenhove “haren voeghden”. De grootmeesteres gaf aan Jan De Wilde en zijn echtgenote een hofstede in erfelijke cijns. Deze stond te Laarne in de “Quaetstraete” en had een omvang van ongeveer een half bunder. Het cijnsbedrag bestond uit vier schellingen groten; bezet op de genoemde hofstede en jaarlijks te betalen op 2 verschillende tijdstippen. Jan De Wilde stelde tevens een pand, meer bepaald “eenen ackere twee ghemeten erven ligghende binnen den beloepe van de rode hachter Willems van den Driessche gheheeten de huutvanc”.

23. ARAB, Familie Archief nr.A 420.

24. Zie over Boudin: C. D’hooghe m.m.v. E. Balthau (1989), p. 15-17.

25. SAG, Reeks 173 nr. 2 (Cartularium van de Gentse smeden), f° XXV r°.

26. SAG, Reeks LXXVIII: St.-Elisabethsbegijnhof, oorkonden nr. 3.

27. SAG, Reeks 330, nr. 13, f° 236 v°.

Deze gegevens (het rentebedrag, het pand, het bezetten op de hofstede) vinden we naar het einde van de 15de eeuw toe, terug in een handboek van renten van het begijnhof²⁹. In deze periode (1493-1509/10) is er niet langer sprake van Jan De Wilde of Mergriete tScepens, maar wel van ene Willem De Wilde en diens zoon Jan De Wilde “wonende inde bruchstrate”; mogelijks (resp.) de zoon en kleinzoon van eerstgenoemden. Rond de eeuwwende werd de rente overgenomen door Danneel Hauman fs Jans, na aankoop.

K. In het tweede kwart van de 15de eeuw belichten wij nog even de figuur van Lauwereyns De Wilde. Gezien de functies die hij in Laarne vervulde, moet hij in de parochie een man van aanzien zijn geweest.

Zowel in 1428-1429 als in 1439-1440 fungeerde hij als Heilige Geestmeester; in het eerste jaar met Pieter van den Driessche, en in het tweede met Jan van der Meere³⁰. In de tussenperiode was hij tevens schepen te Laarne. In dat ambt wordt hij met Jan Coolins fs Pauwels en Heyndrick Vanden Houcke genoemd op 18 juni 1435³¹.

L. Kort na 1435 overleed te Kalken Catherine van der Mersch. Zij was de echtgenote of weduwe van Jacob de Wilde en liet 3 zonen na: Willem, Pieter en Diederik. In het sterfhuis liet Jan van Massemen, heer van Kalken, een zilveren scheplepel (Frans: hanap) in beslag nemen ten titel van het best hoofd³². N.a.v. dit feit stuurden de broers de heer van Kalken verschillende protestbrieven. Zij gingen uit van het standpunt dat hun overleden moeder niet onder de verplichting van het best hoofd viel omdat zij poorteres van de stad Dendermonde was geweest. Het meningsverschil mondde uit in een juridisch steekspel dat jarenlang zou aanslepen, en dat ongetwijfeld menigmaal het gespreksonderwerp van de dag moet zijn geweest.

28. Zie noot 26.

29. RAG, Bisdom E 382 (s.f.): “te kerssavonde in Laerne”. Zie verder B. Auguſtyn en E. Palmboom (1983), p 406-407.

30. RAB, Laarne Oud nr. 505 (16 mei 1429 en 8 november 1439). Aangehaald door E. Balthau (1992), p. 37.

31. AKL, FAVV, z.nr. Charter dd25 augustus 1532, opgesteld onder Adriaen van Gavere, met een kopie van het jaargetijde van Boudin de Vos (dd 18 juni 1435).

32. Best hoofd (Fr.: meilleur catel; Lat.: melior catellum, melius mobile): volgens middeleeuws gebruik had de plaatselijke heer het recht om in het huishouden van een overleden laat het beste (mooiste, ...) stuk huisraad op te eisen.

Een eerste beslissing werd uitgesproken door de schepenen van de Keure te Gent³³. Jan van Massemen werd er in het gelijk gesteld. Maar de gebroeders De Wilde berustten niet in deze uitspraak en met de schepenen van Dendermonde brachten zij het geschil voor de Raad van Vlaanderen, een hoger gerechtsorgaan. Na het horen van de standpunten en een voorafgaand onderzoek besliste deze rechtbank dat de poorters van Dendermonde, die stierven in de heerlijkheid Kalken, vrijgesteld waren van het best hoofd. De uitspraak viel op dinsdag 18 februari 1438 n.s.: "*Sentencie ende vonnesse ... ghegheven tusschen der stede van Dendremonde ende de kinderen Wilden heesschers op een zide Ende Jan van masmine heere van calkene verweer op andere **ten proffyte vanden vors. heesschers***", enz ...³⁴. De heer van Kalken werd veroordeeld tot de teruggave van het in beslag genomen stuk en draaide op voor de gerechtskosten³⁵.

Op zijn beurt ging Jan van Massemen in beroep bij het Parlement van Parijs. Toen deze instantie haar vonnis velde³⁶, was hij reeds overleden: Lodewijk van Massemen nam als voogd over de minderjarige wees Anthonyne van Massemen het dossier over.

Op 20 augustus 1440 werden de gebroeders De Wilde en de schepenbank van Dendermonde door de rechtbank in het ongelijk gesteld en veroordeeld tot het dragen van de proceskosten. Welke financiële repercussies dit heeft gehad voor de broers en hun gezinnen weten we niet. In een staat van goed in de Gentse registers van Gedele komen zij opnieuw ter sprake³⁷.

Pieter De Wilde overleed in 1451, en voor zijn minderjarige dochter Callekine, gewonnen bij jonkvrouw Mergriete Vanden Dale, stelde men te Gent een staat van goed op. Dit wijst er op dat Pieter buitenpoorter van Gent was geweest en tot de beter begoede laag van de bevolking behoorde. Dit wordt door enkele details van de staat bevestigd. Pieter bezat verschillende percelen te Kalken en hield ook enkele lenen; zowel van de heer van Kalken (!) als van zijn oudere broer Willem. Deze laatste hield zelf van het Hof te Dendermonde 2 lenen

33 Precieze datum en tekst vooralsnog onbekend

34 RAG, Raad van Vlaanderen nr 2355, f° 445 r°, § 3 beslaat slechts enkele regels. De originele *l(etter)en vande sentencie* waarover sprake op het einde van de paragraaf, zijn nog niet teruggevonden.

35 Deze gegevens stammen uit de samenvatting van het origineel door A.-L. de Vlaminck (1869-1870), p. 230-233, nr. CIII. Het exemplaar te Dendermonde ging wellicht verloren tijdens de brand van het stadhuis in 1914.

36 O.a. gepubliceerd in Th. de Limburg-Stirum (1896), n° XV, p. 291-295.

37 SAG, Reeks 330, nr 25, f° 228 r°. Met dank aan Dr. Juul De Wilde.

bestaande uit diverse penningrenten van 6 of 7 groten per jaar. In deze tekst vernoemt men terloops de stede van “Dierix Wilden” en kende men ook nog een overleden oom Gillis De Wilde, die gehuwd was geweest met Aechte Vanden Abeele.

M. Wij sluiten dit overzicht af met een lijst van de leenhouders, luisterend naar de familienaam De Wilde, geëxcerpeerd uit het leenregister van het Land van Dendermonde in 1473³⁸.

Leengoederen werden in die tijd tot de belangrijkste familiebezittingen gerekend³⁹.

1) Te Laarne:

Jehan De Wilde: 4 roeden (f° 87 v°)

Simon De Wilde: 2 bunder en 2 gemeten (idem). In het vernieuwde rente- en cijnsboek van de heerlijkheid Laarne (1506) vinden we de naam terug van Jacob De Wilde fs Symoens⁴⁰.

Leurens De Wilde: 1/2 bunder, 1 dagwand en 75 roeden (f° 90 v°)

Jehan De Wilde fs Leurens: een bunder (f° 91 v°)

Pierre De Wilde: 6 dagwand (f° 92 r°)

Loy De Wilde: 2 gemeten (idem)

Laureins De Wilde: 1/2 gemet (idem)

2) Te Wetteren en Kalken (f° 147 r° -176 v°)⁴¹

Catheline sWilden: 200 roeden (147 r°)

Jaques De Wilde: 1 gemet (147 v°)

De vrouw van Loys De Wilde: 1 dagwand (idem)

Gilles De Wilde: 1/2 bunder (149 r°)

Jehan De Wilde: twee erfrenten (152 v° en 153 v°)

Heilzoete sWilden: 1/2 gemet (152 v°)

De erfgenamen van Jacques De Wilde: 1 gemet (153 v°)

38 ARAB, Rekenkamer nr 1102. Het nr. 1101 uit hetzelfde fonds is het leenboek van het Land van Dendermonde in 1469. Omdat het boek uit 1473 gedetailleerder en vollediger is, wordt het werk van 1469 hier niet weerhouden. Uit de bron wordt de verfranste schrijfwijze der voornamen wel overgenomen.

39 Zie hierover nu het werk van R Opsommer (1995) in de bibliografie.

40 RAB, Laarne Oud, nr 519, f° 15 v°, 16 v° en 62 r°.

41 Deze parochies werden in het origineel tesamen verwerkt zonder enig onderscheid.

Jehan De Wilde: de erfrente van het schouteetdom te Wetteren (idem)
Pieter De Wilde in naam van Jean Dauwe: 1 bunder en 1/2 gemet (157 r°)
Jacques De Wilde fs Piet(er)s: 1 gemet (157 v°)
Guillaume De Wilde: 1/2 gemet (166 v°). Wij identificeren hem met de Willem De Wilde fs Jans die in 1478 in aanvaring kwam met de meier van Kalken omtrent de "subvencie" van deze parochie. Na een aanvankelijke weigering van Willem om te betalen, beloofde Willem voor de Gentse schepenen van de Keure om dit toch in orde te brengen op boete van 50 pond parisis⁴².
Boudin De Wilde: 1/2 gemet (166 v°)
Lauweins De Wilde: een penningrente (170 v°)

Nabeschouwingen

Steunend op de aangehaalde bronnen mogen we aannemen dat de familienaam De Wilde een sterke verbondenheid vertoont met de parochies Kalken en Laarne. De ononderbroken aanwezigheid van diverse struiken De Wildes in deze gemeenten is een traditie die minstens 7 eeuwen terug gaat in de tijd. Verder onderzoek moet nog uitwijzen of dit ook voor Wetteren het geval is. Een dergelijke band is niet zo vanzelfsprekend als het lijkt. Wij denken hierbij aan de nefaste invloed van pestepidemies en oorlogsperiodes, waarin de Vlaamse plattelandsbevolking hoge verliezen leed, terwijl hele families voorgoed verdwenen, zich ternauwernood staande wisten te houden of voor altijd emigreerden.

Hoewel het dragen van dezelfde familienaam door verschillende individuen zeker geen sluitend bewijs is voor onderlinge bloedverwantschap, is het toch zeer aannemelijk dat dit effectief het geval is. Een familieband aantonen of bewijzen tussen de hierboven opgenoemde personen is echter grotendeels onbegonnen werk; niet in de laatste plaats omwille van de schaarse archivalia omtrent de plattelandsbevolking in de late middeleeuwen. Bovendien zijn de beschikbare nota's dikwijls zeer kort en bondig van aard. De vernoemde personen waren voor tijdgenoten nog wel vlot herkenbaar en plaatsbaar, maar eeuwen later ontbreekt voor een goed en volledig inzicht wel eens de noodzakelijke achtergrondinformatie (b.v. een filiatie, de woonplaats (wijk of straat), een leeftijdsaanduiding...).

42 ARAB, FAMILIE ARCHIEF, nr. A 420. Het betreft een kopie uit het Gentse schepenregister van de Keure jaar 1478, f° 136.

Wat de boven vermelde individuen alleszins wel gemeenschappelijk hebben, is een betere financiële positie in de maatschappij. De aanwezigheid van onze voorouders in de bronnen is dikwijls te wijten aan de mate van welstand en de maatschappelijke rang die zij destijds genoten resp. bekleedden. Men werd nu eenmaal vaker geregistreerd naarmate men goederen bezat, of een ambt uitoefende. Hierbij dient opgemerkt dat het eerste wel een noodzakelijke voorwaarde was voor het tweede.

Uit het bovenstaande mag men zeker niet het besluit trekken dat te Kalken en Laarne in de late middeleeuwen enkel gefortuneerde De Wildes zouden geleefd hebben. Men kan hooguit stellen dat de gegeven voorbeelden binnen hun parochiale grenzen tot de beter gesitueerden behoorden en dat hun namen, zoals die van andere welgestelden, daardoor hogere kansen hadden inzake overlevering dan hun minder fortuinlijke tijdgenoten. Over deze laatste categorie kan men dikwijls niets meer terugvinden dan dat ze onderhouden werden door het armenbestuur (de zgn. H.-Geesttafel).

Uit onze voorbeelden is in elk geval duidelijk gebleken dat enkele telgen uit de tak De Wilde gedurende de 14de en de 15de eeuw gekend stonden als leenman, schepen of baljuw, en dit zowel te Laarne als te Kalken. Hoe men deze familie moet plaatsen binnen de sociale structuren van beide plattelandsdorpen, kan een onderwerp zijn voor verder onderzoek.

GEBRUIKTE AFKORTINGEN

AKL	=	Archief Kasteel van Laarne
AOKLW	=	Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas
ARAB	=	Algemeen Rijksarchief te Brussel
FAVV	=	Familiearchief van Vilsteren
GOKD	=	Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het land van Dendermonde
RAB	=	Rijksarchief te Beveren
RAG	=	Rijksarchief te Gent
SAG	=	Stadsarchief te Gent

Met oprechte dank aan dhr. E. Balthau omwille van de verwijzingen en de achtergrondinformatie.

BIBLIOGRAFIE

- B. AUGUSTYN en E. PALMBOOM, *Bronnen voor de agrarische geschiedenis van het middeleeuwse graafschap Vlaanderen. Deel I: Documenten bewaard in het Rijksarchief te Gent*, Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis, Publikatie nr. 72, Gent, 1983.
- E. BALTHAU, *Imma de Laren cum filia sua Diduara. De eerste vermelding van Laarne van 1040*, in : *Castellum*, VIII nr. 1, 1991, p. 5-18.
- E. BALTHAU, E.L. SCHEPENS e.a., *De bouwgeschiedenis van de St.-Machariuskerk van Laarne*, Laarne, 1992.
- L. DE GROOT, *Overzicht van het leenwezen in Waasland voor de 16de eeuw*, in: *AOKLW*, 58, 1953, p. 73-128.
- TH. DE LIMBURG - STIRUM, *Coutumes de la ville de Termonde*, in : *Coutumes des Pays et Comté de Flandre, Quartier de Gand*, t. VI, Bruxelles, 1896.
- N. DEPAUW, Jehan Froissart's *CRONYKE VAN VLAENDEREN* getranslateert uuten franssoyse in duytscher tale bij GERIJT POTTER VAN DER LOO in de 15de eeuw, *Tweede deel. Rekeningen der Baljuws van Vlaanderen*. Eerste aflevering, Gent, 1900.
- A.L. DE VLAMINCK, *Inventaire des archives de la ville de Termonde. 2e partie*, in: *GOKD*. Tweede reeks. Deel II, 1869- 1870, p. 173-236.
- J.R.J. DE WILDE, *De Wilde te Laarne: een familiechroniek*, in: *Castellum* VII nr. 4, 1990, p 9-92.
- J.R.J. DE WILDE, *De Wilde te Laarne: een familiechroniek*. Deel 2, in: *Castellum* IX nr. 4, 1992, p. 3-52.
- C. D'HOOGE m.m.v. E. BALTHAU, *Een bijdrage tot de studie van het stadspatriciaat in de late middeleeuwen: de Brugse familie De Vos in de 14de-15de eeuw*, in: *Castellum* VI nr. 2, 1989, p. 4-81.
- M. GYSSELING, *Inventaris van het archief van 's Heiligs-Kerstkerk te Gent*, Oostvlaams verbond van de kringen voor geschiedenis. Inventarissen, nr. 2, Gent, 1956.
- R. OPSOMMER, *Omme dat leengoed es thoohste dinc van der weereit. Het leenrecht in Vlaanderen 14de en 15de eeuw*, Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. *Studia*, 60, Brussel, 1995, 2 dln.
- J. PIETERS, *Een vrijgemaakte lijfeigene opgedragen aan O.-L.-Vrouw-ter-Biezen (Wetteren 1243)*, in: *GOKD*, Derde reeks. Deel XX, 1972-1973, p. 97-102.

EEN EPISODE IN DE STRIJD TEGEN SCHADELIJKE OVERWAETERINGHEN IN HET LAND VAN DENDERMONDE: INVLOED VAN DE JOINTE VOOR DE WATERSTAAT (1772-1787) OP HET PROBLEEMGEBIED KALKEN, LAARNE, WETTEREN EN SCHELLEBELLE

André Van De Sompel

VERANTWOORDING

Het archief van de centrale overheidsinstelling *Jointe voor de Waterstaat*¹ in het Algemeen Rijksarchief te Brussel vertelt ons iets meer over de manier waarop men de waterhuishouding van het gebied rond de Schelde onder controle poogde te krijgen. De archieven van de Raad van Vlaanderen en de Oudburg in het Rijksarchief te Gent bevatten aanvullende gegevens m.b.t. de werking van de jointe in het Land van Dendermonde.

We schetsen de problematiek rond de overstromingen in het Scheldegebied en gaan na in hoeverre de *jointe* een invloed uitgeoefend heeft in de parochies Kalken, Laarne, Overmere-Uitbergen, Schellebelle-Wanzele en Wetteren van het Land van Dendermonde en in Heusden en Destelbergen van de Kasselrij van de Oudburg.

We willen benadrukken, dat we het onderscheid maken tussen geplande overstromingen (b.v. in Kalken werden 's winters de meersen onder water gezet om de vruchtbaarheid van de landbouwgronden te verhogen door afzetting van slib) en schadelijke overstromingen (bv. tijdens de zomermaanden met vernietiging van de oogst tot gevolg).

INLEIDING

A. Het bedijken van de stromen

Eeuwenlang kenden stromen en rivieren een vrije loop. Bij traagvloeiende stromen, zoals de Schelde, was die vrije loop in vlakke streken gekenmerkt door een aanzienlijke landinname bij hoog water of na hevige regenval. Uitgestrekte stukken land kwamen dan onder water te staan. Die natuurlijke overstromingsgebieden waren door de regelmatige afzetting van rivierslib zeer goede landbouwgronden. Om die goede landbouwgrond te kunnen benutten legde men dijken aan om de stromen ook bij hoge waterstand binnen hun bedding te houden.

1. LEFEVRE J., *Inventaire des Archives de la jointe des eaux*, ARA, inventaris I 065.
zie ook: LENDERS P., *Jointe voor de waterstaat (1772-1787), Corps en school voor Waterbouwkunde (1774- 1794)*, in AERTS E., BAELDE M., COPPENS H., DE SCHEPPER H., SOLY H., THIJS A.K.L en VAN HONACKER K. (eds.), *De Centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)*, deel 2, p. 782-792, Brussel, 1994.

Langsheen de rivieren konden twee dijkengordels aangelegd zijn: een zomerdijk of *speekdijk* en een winterdijk of *zeedijk*. De zomerdijk was lager dan de winterdijk en lag tussen de rivier en de winterdijk. De zomerdijk diende als bescherming tegen de zomervloeden. Die dijken konden verhoogd worden tot winterdijken die in staat werden geacht om de hogere wintervloeden en -stormen te doorstaan.

De weilanden die tussen de rivier en de winterdijk lagen, liepen tijdens de winter dus steeds onder. Op sommige plaatsen viel de zomerdijk samen met de winterdijk.

Stuyck² stelde dat zomerdijken onontbeerlijk waren om de waterstand in de vloeibeemden door middel van kleine stuwen en afwateringsriolen kunstmatig op peil te houden.

Die dijken konden landdijken zijn, dijken waar voorland aanwezig was (zie figuur 1), in tegenstelling tot waterdijken die direct aan het water paalden.

We mogen niet over het hoofd zien dat, in het belang van de scheepvaart, de boorden van bevaarbare waterlopen ook dienden als trekweg voor de schiptrekkers. Voor de Bovenschelde, van Gent tot Oudenaarde, stroomopwaarts dus, werd reeds in 1765 nagegaan of er genoeg ruimte was voor het trekken van de schepen door paarden i.p.v. door mensen³. Over deze trekwegen was in de onderzochte archiefstukken met betrekking tot het Land van Dendermonde zeer weinig informatie te vinden.

De afwatering van gebieden, gelegen onder het hoogwaterniveau, gebeurde langs goten en grachten die het water via afwateringsbuizen, meestal voorzien van een sluis, doorheen de dijk leidden.

B. De *Jointe* voor de Waterstaat

De beek-, rivier- en dijkschouwingen behoorden tot en met de 17de eeuw tot de taak van de lokale overheden: de baljuw, al dan niet vergezeld van de leenmannen-schepenen.

Op het einde van de 17de eeuw en in het eerste kwart van de 18de eeuw gingen de centrale en vooral de provinciale autoriteiten zich hiermee bemoeien. Keizerin Maria-Theresia liet in 1764-1765 een reeks decreten publiceren met precieze voorschriften i.v.m. het herstel en het onderhoud van waterlopen. De advocaten-fiscaal van de Raad van Vlaanderen werden belast met de supervisie⁴.

De *Jointe* voor de Waterstaat, opgericht door prins Georg Adam von Stahremberg, Gevolmachtigde Minister⁵ voor de Nederlanden van 1770 tot 1783, werd bij decreet van 8 augustus 1772⁶ door landvoogd⁷ Karel van Lorreinen goedgekeurd. De *Jointe*

2. STUYCK R., *De Schelde, van bron tot monding*, Tielt, 1987, p. 111-112.

3. RAG, Oudburg, nr. 879.

4. BUNTINX J., *Inventaris van het Archief van de Raad van Vlaanderen, VII*, Brussel, 1977, p. 17.

5. Als vertrouwensman van de keizer speelde de gevolmachtigde minister informatie door naar de vorst. Hij begeleidde de landvoogd bij diens taak en verving hem bij diens afwezigheid. Onder Jozef II verkreeg de gevolmachtigde minister meer en meer de bevoegdheid van de landvoogd. De landvoogd behield alleen zijn titel.

6. ARA, *Jointe des Eaux*, I 065, nr. 45.

7. Doordat als landvoogd meestal een prins of prinses van koninklijken bloede als hoogste vertegenwoordiger van de soeverein in de Nederlanden benoemd werd, had hij/zij weinig binding met de hen toevertrouwde streek.

had tot doel het toezicht en de (onderhouds)werken aan waterwegen, bruggen en sluizen beter te coördineren, zodat snel de gepaste maatregelen konden getroffen worden om de steeds weerkerende overstromingen, vooral rond de Schelde en de Leie, te voorkomen. De instelling nam een deel van de taken over van de Geheime Raad en de Raad van Financiën, die niet bij machte bleken de nodige maatregelen te nemen. Behandelde de jointe tot 1786 de problemen open rond de rivieren de Schelde, de Leie, de Dender, de Durme en de kanalen Brussel-Willebroek en Leuven-Mechelen, dan was ze vanaf 1786 ook verantwoordelijk voor het toezicht, de aanleg en de herstellingen van wegen, niet enkel in Vlaanderen, maar ook in Brabant, Gelderland en het Doornikse.

De verwezenlijkingen vielen uiteindelijk minder gunstig uit. Volgens de opvolger van von Stahremberg, graaf Louis Charles Barbiano di Belgiojoso, voor de periode 1783-1787, werden de inspanningen van de Grysperre voor een deel teniet gedaan doordat met onbekwame "experts" diende gewerkt te worden. Volgens de Grysperre was de grootste verdienste van de jointe dat de verschillende Kasselrijen tot een vorm van samenwerking gebracht werden⁹.

De doorgedreven centraliserende hervormingen van Jozef II leidden tot de afschaffing van de jointe bij decreet van de landvoogd van 29 maart 1787. De bevoegdheden van de jointe kwamen voortaan toe aan de Algemene Regeringsraad.

1. Dijkbeleid tot omstreeks 1764

Voor het grondgebied van de stad Dendermonde gebeurden de dijkschouwingen in de periode tot en met 1764 door de amman¹⁰ en voor de parochies van het Land van Dendermonde door de baljuw van de respectieve parochies of heerlijkheden, want naar oud gebruik vormde elke parochie of heerlijkheid een afzonderlijke eenheid; inmen-ging van buitenaf werd niet geduld. Onder de verschillende parochies bestond geen plan tot het voorkomen en bestrijden van overstromingen^{11 12}.

In tegenstelling tot het Land van Dendermonde, hadden de Landen van Oudenaarde, Aalst (met de twee steden Aalst en Geraardsbergen) en Oudburg (met de stad Gent), als *les chatellenies associées*, reeds vanaf 2 april 1752 hun krachten gebundeld bij de

9. ARA, I 065, nr. 10, Rapport de Grysperre werking 1784.

10. Amman = *hij die een ambt in dienst van zijn heer bekleedt, doch bepaaldelijk gezegd van den landsheerlijken ambtenaar, wien de uitoefening der rechtsmacht en de waarneming der rechten van den vorst waren toevertrouwd*. Uit: VERWIJS en VERDAM, Middelnederlandsch Woordenboek, deel I, p. 399.

11. zie ook: VAN DEN BREEN E., *Hoe Berlare de geschiedenis beleefde*, Ronse, 1986, p. 270.

12. blijkt uit: RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 32486, brief van de Grysperre vanuit Brussel dd. 5 juni 1771.

bestrijding van de overstromingen van de Schelde¹³. Deze samenwerking zou blijven bestaan tijdens en na de werkingsperiode van de jointe¹⁴.

Elke zomer werden minstens twee dijkschouwingen verricht: een eerste voor de vaststelling van eventuele gebreken, in mei-juni, en een tweede of derde voor nazicht van de uitgevoerde werken, in juli-augustus¹⁵.

De lasten, verbonden aan het onderhoud van de dijken, vielen ten laste van de eigenaars of pachters van de gronden gelegen aan de dijken, zonder er rekening mee te houden of ze voordien reeds al dan niet belast waren. De eigenaars van gronden die door overstromingen konden getroffen worden, betaalden namelijk een jaarlijkse belasting. Bij ingebreke blijven werden de herstellingen op kosten van de pachter of de eigenaar gedaan. De herstellingen aan de dijken gebeurden (uiteraard) bij eb en/of in droge perioden. Er was dus relatief weinig tijd om een werk aan te vatten en te voltooien. Een uitzondering vormde o.a. de Vaart te Kalken. Dat kanaal werd door de parochie gegraven en de parochie stond dan ook in voor het onderhoud van de dijken¹⁶.

2. Overgangsperiode 1764-1772

2.1. Beweegredenen oprichting van de jointe

Kort na les ravages considérables, veroorzaakt door de overstromingen van de Schelde in het Land van Dendermonde, werd op 13 oktober 1764¹⁷ een decreet van kracht waarbij, in afwachting van een definitieve regeling, de hoofdschepenen¹⁸ verantwoordelijk werden gesteld voor de schouwingen van de dijken in hun jurisdictie.

De Jointe wou vooral een oplossing zoeken voor de overstromingen in de parochies

13. RAG, Oudburg, nr. 879. Decreet 2 april 1752, met als kostenverdeelsleutel: 2/7 Kasselrij Oudburg en Gent, 2/7 Kasselrij van Oudenaarde en 3/7 Land van Aalst en de twee steden.

14. RAG, Oudburg, nr. 924.

15. blijkt uit: ARA, I 065, nr. 19, brief van De Causemaecker, Gent, dd. 9 sep 1774 aan *Conseil privé de Sa Majesté*.

16. GEERTS J., *Vervolg van het Register A, nr. 125, Vernieuwing van voorgeboden der Keuren van het Land van Waas, Beveren, Dendermonde, enz.*, in 21, 1902-1903 *Annalen van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas*, 1903, p. 68-77.

Voor Kalken lezen we dat men in 1561 *boven desen* (nl. de algemene belastingen) *hebben noch ander lasten die moeten onderhouden wesen, als van dycken ende sluysen, die int voorleden jaer van LXI der prochie wel kosten bet dan hondert ponden grooten*.

17. WOLTERS G., WOLTERS M.J., *Recueil de lois, arrêtés, réglements, etc., concernant l'administration des eaux et poldres de la Flandre Orientale*, 3e édition, tome premier, p. 272 en tome second, p. 300. Dat decreet werd in grote lijnen herhaald in het decreet van 5 juni 1771, zie WOLTERS G., o.c. tome second, p. 282.

18. Het Kalkense bestuur diende in eerste instantie verantwoording af te leggen aan enerzijds de heer van de heerlijkheid, nl. de Prinses van Izeghem, en anderzijds aan de Hoofdschepenenbank van Dendermonde. De relatie Hoofdschepenenbank - plaatselijke schepenenbank was vooral van contributionele aard. De Hoofdschepenenbank zorgde, volgens een welbepaalde verdeelsleutel, voor de verdeling over de parochies van het Land van Dendermonde van de door de centrale administratie opgelegde bedden (hulpelden van de onderdanen voor de soeverein) en de door de kasselrij opgelegde kosten.

*Figuur 2. De winterdijken vanaf Wichelen en Appels.
Fragment uit de Carte tres particuliere du Pais de Waes, ou sont marqués les
Lignes depuis Anvers jusques a Gand, te Brussel gemaakt door Eugene Henrij
Fricx in 1706 (heruitgave door Bibiotheca Wasiana, St.-Niklaas)*

Kalken, Laarne, Wetteren en Schellebelle¹⁹. Dat betekende echter niet, dat de Hoofschepenbank van Dendermonde veel extra aandacht besteedde aan dat probleemgebied. Voor die parochies werden, voor de periode 1765-1772, geen schouwingsverslagen van de hoofdschepenen teruggevonden. Dit kan mogelijks verklaard worden doordat in die vier parochies geen winterdijken lagen en/of tengevolge van de vrij onafhankelijke houding van die parochies tegenover de hoofdschepenbank.

De dijkschouwingen, nog steeds minstens tweemaal per jaar, werden door de hoofdschepenen allesbehalve gratis verricht. Voor *schauwinghen van dijcken, beken, slooten ende andere binnengrachten leijdende het waeter naer de groote beeken* in 1766 en in 1773 betaalde de ontvanger van de heerlijkheid van Overmere-Uitbergen in 1773 de som van 10-8-4²⁰ aan de hoofdschepenbank en 16-17-10 aan de plaatselijke griffier voor het opmaken van het verslag²¹.

Uit de verslagen van de dijkschouwingen voor Overmere, Uitbergen, Berlare, Zele, Grembergen, Moerzeke, Hamme en Baasrode²² kunnen we enkele voorzorgsmaatregelen aanhalen voor wat toen als een goed dijkbeleid beschouwd werd:

19. ARA, I 065, nr. 19, brief de Causemaecker aan de Grysperre, dd. 21 aug 1774.

20. 1 pond Vlaams = 1-0-0 = 6 guldens.

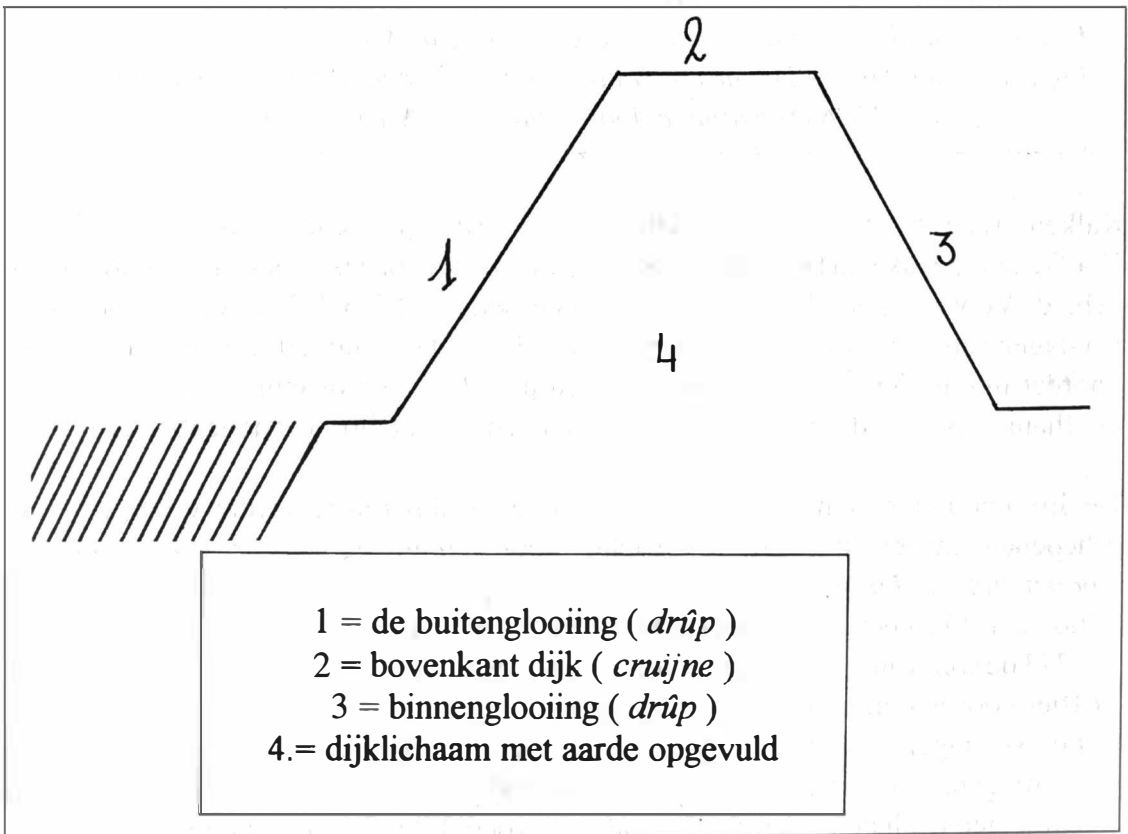
21. RAB, Oud Archief Overmere-Uitbergen, nr. 126, parochierekening 1773.

22. RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 32355.

- de landbouwers dienden de toestemming te vragen om de dijken als toegangsweg naar hun gronden te mogen gebruiken
- op de dijken mochten geen bomen geplant worden. Stonden die er toch, dan dienden ze gesnoeid te worden op een maximumhoogte van 20 voet (= ca. 5,5 meter). Men mocht in geen geval de bomen uitgraven omdat de omgewoelde aarde de dijk zou verzwakken. Bomen moesten afgekapt worden juist boven de grond.
- Koeien en schapen mochten niet op de scheldedijken grazen *alsoo de selve dijcken hier door beschaedicht worden ter causen sy den grondt los maecken, ende alsoo de aerde daerafvallen.*

Als herstellingswerken werden genoteerd:

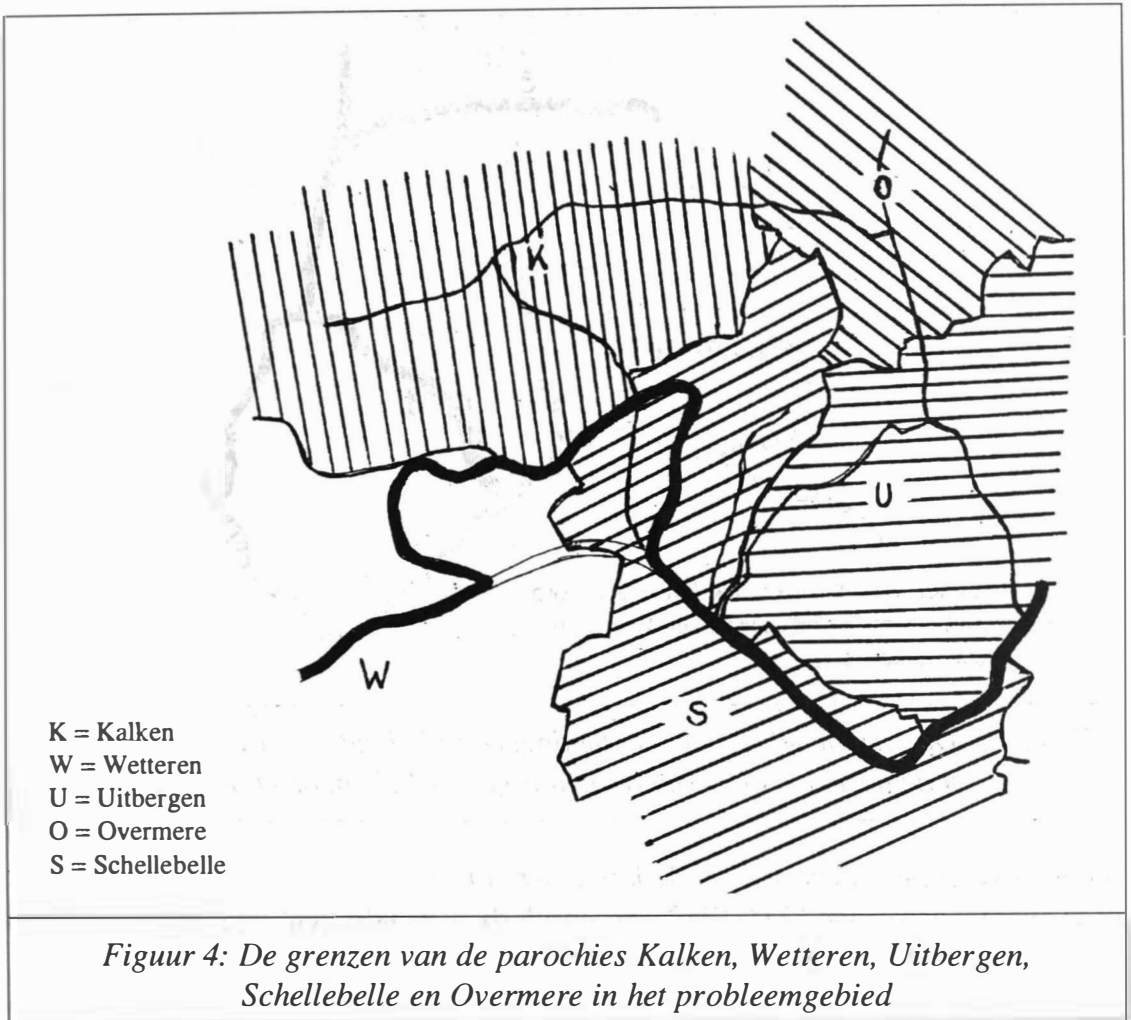
- aan de voet van een sluis diende *rijswerck*²³ geplaatst te worden ter versteviging van de dijken. Achter dit *rijswerck* werd dan aarde gestort.
- de taludvormige dijken werden opgehoogd met vette aardkluiten of met graszoden.

Figuur 3. Doorsnede van een dijk²⁴

23. *Rijswerck*: dunnetaaie takken van verschillende houtsoorten die in bossen samengebonden worden, meestal wilge- en essehout.

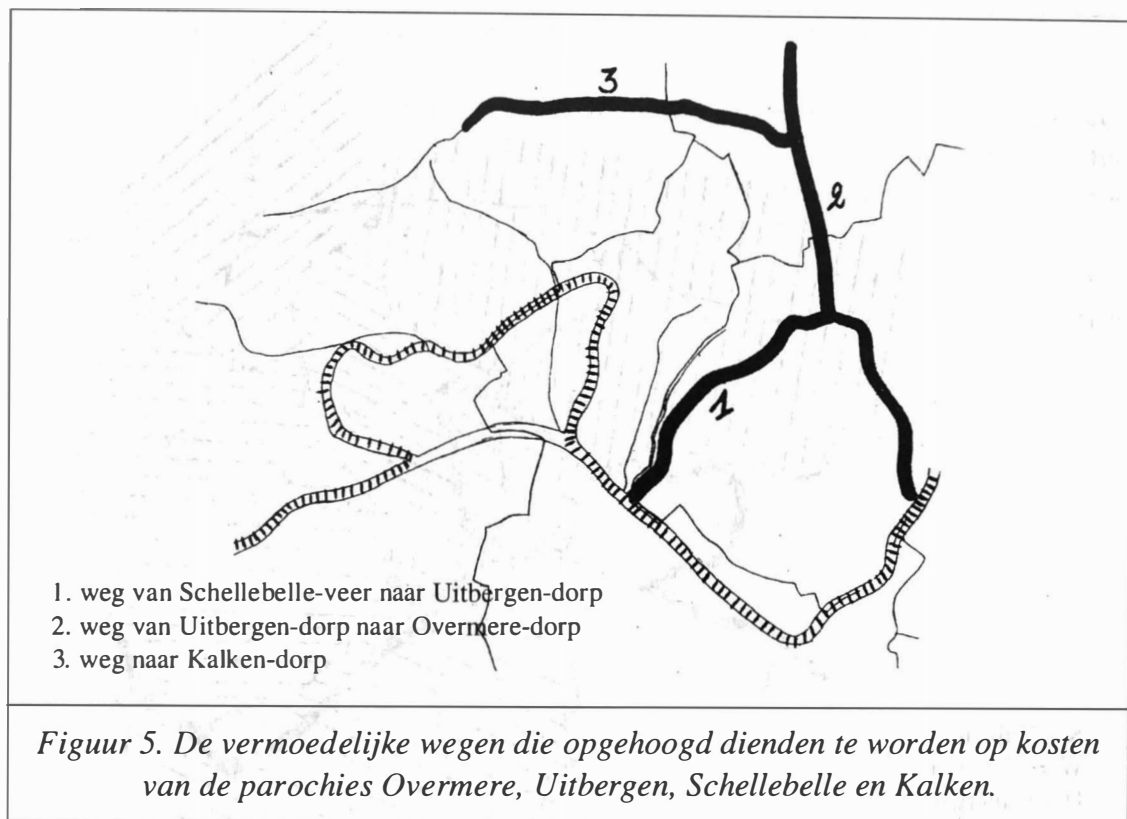
24. op basis van DE VLEESSCHAUWER M., *De bedijking van de Albertpolder in 1612 en het ontstaan van de Heerlijkheid St.-Albert in 1614*, in DE KRAKER A.M.J., VAN ROYEN H., DE SMET M.E.E. (red), *Over den Vier Ambachten, Kloosterzande*, 1993, p. 209-220.

- de dijken diende men te leggen *vol in de zaet met een behoorelyck beloop ende drûp van thien voeten* en men moest *alle de zeebraeken (= putten)* vullen tot op de *cruijne*.

De buitenglooiing van de dijken werd tegen golfslag verstevigd met stromatten, gevlochten met rogge-, tarwe- of haverstro waaruit de kromme en brokkelige halmen verwijderd waren. Het dijklichaam was met gras begroeid.

Doordat de plaatselijke besturen onafhankelijk over de dijken waakten, leken de frequente overstromingen van de Schelde in het Land van Dendermonde en omliggende, onvermijdelijk en de herstellingen onoverkomelijk. Bovendien waren de kosten voor het onderhoud en de herstellingen van de dijken te dragen door de aangelanden. Die situatie was één van de voornaamste oorzaken van het ontbreken van een algemeen beleid inzake overstromingen. Daarom werkte het Gouvernement aan

een nieuwe organisatievorm, nl. de *jointe des eaux* ²⁵.

In de overgangsperiode 1771-1772 werden allerhande onderrichtingen gegeven die bij de oprichting van de jointe werden hernomen.

2.2. De situatie in het probleemgebied

De latere voorzitter van de jointe, de Gysperre²⁶, en hoofdschepen van het Land van Dendermonde Delval ter Burght maakten in september 1771 elk afzonderlijk een schouwing in het gebied Kalken, Schellebelle, Overmere en Uitbergen²⁷.

De wegen van het veer van Schellebelle naar Kalkendorp en van Overmere naar Uitbergen waren tijdens de wintermaanden door de overstromingen nagenoeg onbruikbaar. Bij gebrek aan andere verbindingswegen waren die parochies dus van elkaar afgesneden. De betrokken parochies werd opgedragen elk jaar de beken, buizen en andere waterlopen nauwgezet te ruimen en uit te diepen *tot op den ouden gront*. De Geheime Raad te Mechelen zou, bij in gebreke blijven, de werken ongevroegd op kosten van de parochies laten uitvoeren.

25. blijkt uit ARA, Jointe des eaux, nr. 19, brief dd. 24 juli 1773 aan burgemeester en schepenen van de stad Dendermonde.

26. De Gysperre was dus reeds voordien begaan met de problematiek van de waterellende.

27. RAB, OAK, nr. 11, schouwingsverslag van 26 okt 1771, opgemaakt te Mechelen.

Ook de straat, van aan de brug aan Schellebelle-veer, op de scheiding Uitbergen-Schellebelle, naar Overmere en Kalken, moest hersteld worden. Het straatniveau moest bovendien even hoog gemaakt worden als dat van de brug aan Schellebelle-veer, waardoor de straat op sommige plaatsen vier tot zes voet diende opgehoogd te worden. Tijdens de zomer van 1772 voerden de vier parochies, zo nemen we alvast aan, al werden geen verwijzingen gevonden, volledig op eigen kosten samen de opgedragen werken uit. De straat werd opgehoogd met de aarde *tennaesten aen de straete gelegen*, afgeboord met *hautwerck*.

3. De Jointe

3.1. Hiërarchie en samenstelling

3.1.1. Het hoofdbureau

Het hoofdbureau te Brussel was samengesteld uit een lid van de *Geheime Raad*²⁸ (Th. de Grysperre, voorzitter), een lid van de *Raad van Financiën* (Sebastien Henri Gilbert) en een lid van de *Rekenkamer*²⁹ (Maximiliaan de Beelen). Griffier De Houillon was lid van de *Raad van Financiën*. In 1785 overleed de Grysperre en hij werd vervangen door de Limpens (december 1785).

Alhoewel reeds van bij de opstarting van de jointe bleek dat een betere waterhuishouding ook vanuit militair oogpunt van belang was³⁰, werden pas bij decreet van 17 juli 1785 twee militairen aan de instelling toegevoegd, nl. de Luitenant-Kolonel-ingenieur Ph. J. De Brou en de Kapitein-ingenieur P.J. Mahieu³¹.

3.1.2. De commissie te Gent

Het Land van Dendermonde was ondergeschikt aan de Kasselrij van de Oudburg en de *commission pour les ouvrages du bas-escout dans le Pays de Termonde* te Gent, die samengesteld was uit drie leden, nl. conseiller de Causemaecker³², de eerste schepen van Gent, Baron de Marloop, en de baljuw van de Oudburg, Vanderstraeten de ten Aerden.

28. De Raad van Financiën was één van de drie Raden, die samen de regering van de Nederlanden vormden. Hiërarchisch stonden zij onmiddellijk onder het gezag van de vorst of, in diens aanwezigheid, van de gouverneur-generaal. De Raad van Financiën kwam op de derde plaats na de Raad van State en de Geheime Raad.

29. Eigenlijk de Geünificeerde Rekenkamer: voor Vlaanderen en Brabant samen.

30. ARA, I 065, nr. 3, *Protocole de la Jointe des eaux. L'Escout, scéance* 13 sep 1773.

31. Die twee militairen hadden steeds negatieve kritiek geuit op de werking van de jointe. Ze hadden beiden reeds sinds de periode 1767-1771 meerdere plannen gemaakt van de waterwegen en de bouwwerken errond, voornamelijk uit militair oogpunt. GACHARD, *Inventaires des cartes et plans manuscrits et gravés qui sont conservés aux archives générales du Royaume*, Bruxelles, 1848, p. 200 en 202.

32. Na zijn overlijden, in 1785, werd hij vervangen door Baron de Haveskerke.

3.2. *De financiële middelen*

Het decreet van 15 januari 1773³³ bepaalde de jaarlijkse bijdrage, te betalen door de betrokken Landen en Kasselrijen, in de lasten van de werking van de *jointe*, voornamelijk voor de vergoedingen van de bezoeken en inspecties door de verantwoordelijken, op een totale som van 7000 gulden³⁴. Het aandeel van het Land van Dendermonde bedroeg 300 gulden (= 50 ponden grooten). De Stad Dendermonde zelf droeg jaarlijks 50 gulden bij³⁵.

3.2.1. Reactie op het decreet van 15 januari 1773

De Hoofdschepenen van Dendermonde reageerden in een schrijven van 10 juli 1773³⁶ afwijzend op de opgelegde extrabelasting van 300 gulden met de stelling *que selon les constitutions de la Flandre on ne peut imposer aucune charge à l'état ni à l'un de ses membres en particulier sans l'entendre au préalable*. Verder beweerden de Hoofdschepenen dat de belanghebbende parochies niet onder de werking van de *jointe* konden vallen, aangezien er reeds op parochiaal vlak een overstromingsbeleid werd gevoerd, dat niet ten koste van de staat viel. Eigenaars van gronden die door overstromingen konden getroffen worden, betaalden daarom een jaarlijkse belasting. Uiteindelijk werd beslist, voorlopig de door het Land van Dendermonde verschuldigde 300 gulden voor te laten schieten uit de kas van de Commissie te Gent.

Het Land van Dendermonde betaalde de bijdrage uiteindelijk toch tot en met 1786, zij het steeds schoorvoetend³⁷. Uit de parochierekeningen van Kalken, Schellebelle-Wanzele en Overmere-Uitbergen kon niet opgemaakt worden of de door het Land van Dendermonde betaalde bijdrage aan de *jointe* werd doorgerekend naar de parochies. Hiervoor waren de vermeldingen van de te betalen sommen aan het Land van Dendermonde in die rekeningen te beknopt. In de briefwisseling van de Hoofdschepenenbank van Dendermonde met Kalken³⁸ werden evenmin aanwijzingen gevonden.

3.2.2. Verrechtvaardiging bijdragen

De betrokken Landen en Kasselrijen waren niet meteen overtuigde medewerkers aan de nieuwe regie. Hun protest tegen de erbij horende financiële inspanning gaf aanleiding tot een rondschriften van Karel van Lorreinen dd. 7 oktober 1773, gericht aan de gedeputeerden van de twee steden in het Land van Aalst (Aalst en Geraardsbergen) en het Land van Aalst, de Hoofdschepenenbank van Dendermonde, de Kasselrijen

33. o.a. in WOLTERS, o.c., tome premier, p. 325-326, voorbeeld voor de kasselrij van de Oudburg Gent. Orinignelen in RAG, Oudburg, nr. 880 en ARA, Jointe des Eaux, nr. 9.

34. ARA, Jointe des Eaux, nr. 9. Lenders P. vermeldde als totaal bedrag 9000 gulden.

35. ARA, I 065, nr. 11.

36. ARA, Jointe des Eaux, nr. 9, brief de Gysperre à son Altesse Royale van 19 september 1773.

37. ARA, Jointe des Eaux, nr. 9.

38. RAB, OAK, nr. 8.

Kortrijk en de Oudburg met de stad Gent, het Brugse Vrije, het land van Waas en de stad en Ambacht van Assenede, waarin het decreet van 15 januari 1773 als volgt gemotiveerd werd:

- de jointe coördineerde de inspanningen van elk land of kasselrij om tot een beter resultaat te komen. Dat betekende niet dat de verschillende landen of kasselrijen hun zelfstandigheid zouden verliezen.
- de instantie was van puur burgerlijk nut³⁹.
- de beslissingen van de regie zouden genomen worden in het algemeen belang en in 't belang van de streek in het bijzonder.

3.3. De werking

3.3.1. Voorgestelde algemene maatregelen m.b.t. de Schelde

Om het waterpeil van de Schelde te laten zakken, zodat overstromingen konden worden vermeden, werden volgende oplossingen gesuggereerd⁴⁰:

- het wegnemen van hinderlijke bochten tussen de Franse grens en Gent
- het zuiveren van de bedding van de rivier
- het graven van hoofdgreppels, kanalen en afvoersloten
- de parochies of de eigenaars van gronden, grenzend aan de rivier, moeten terzelfdertijd de kleinere beken en grachten, die verbonden zijn met de hoofdgreppels of kanalen die in de rivier uitmonden, reinigen, verbreden en verdiepen.

Al die werken werden begroot op een som van 60.000 gulden, verdeeld over Gent en de Oudburg, waarin het Land van Dendermonde begrepen werd, de twee steden en het Land van Aalst, de kasselrij van Oudenaarde, de Staten van Doornik en het Doornikse. Die voorstellen waren niet nieuw. De *Chatellenies associées* hadden reeds in 1767 gelijkaardige voorstellen geformuleerd⁴¹.

Opeen latere vergadering, dd. 5 mei 1774, werd beslist de sluizen op de Schelde tijdens de zomermaanden gedurende 15 opeenvolgende dagen te openen om de rivierbedding te reinigen. Tegelijk konden herstellingen aan sluizen en andere installaties uitgevoerd worden. Baggerwerken werden reeds machinaal uitgevoerd⁴². Het bevel tot opening van de sluizen in Vlaanderen werd gegeven door de Provinciale Staten van Vlaanderen⁴³.

Diezelfde vergadering protesteerde op 5 mei 1780 tegen de genomen maatregelen van

39. De verdere ontwikkelingen in het bestuur van de jointe zouden echter het tegendeel bewijzen.

40. ARA, I 065, nr. 3, *Protocole de la jointe des eaux, L'Escaut, scéance* 14 apr 1774.

41. RAG, Oudburg, nrs. 879 + 893.

42. ARA, Jointe des Eaux, nr. 16, brief Gilbert dd. 9 mei 1774 aan Son Altesse Royale: De Schelde slijkte vlug dicht. In 1774 meldde Gilbert dat de Scheldebedding 5 voet hoger lag dan in 1764.

43. In de Provinciale Staten van Vlaanderen, die medezeggenschap hadden in het landsbestuur, zetelden vertegenwoordigers van de drie standen: de adel, de clerus en de steden (de gilden). Onder hun activiteiten werden gerekend o.a.: het toestaan of weigeren van vorstelijke belastingen (beden) en subsidies en de uitvoering van bepaalde openbare werken aan bv. steenwegen, kanalen en sluizen.

de *Jointe*⁴⁴. De gedeputeerden stelden nl. dat de werken aan de Schelde, o.a. de rechtekkingen in de Bovenschelde, de werken aan de sluizen en de reiniging door het openen van de sluizen, door de slechte toestand van de zomerdijken ook tijdens de zomermaanden overstromingen tot gevolg hadden. Bovendien hadden ze de indruk, dat het belang van de landbouw, die door die niet-winterse overstromingen erg getroffen werd, opgeofferd werd aan dat van de scheepvaart. De winterse overstromingen waren nodig om de landbouwgronden vruchtbaar te maken. Vooral de Kasselrij van Oudenaarde was allerm minst gelukkig met de beslissing om de sluizen te openen⁴⁵.

3.3.2. De dijkschouwingen

De decreten van 19 september 1772⁴⁶ en 12 juni 1780 gaven richtlijnen i.v.m. de te verrichten dijkschouwingen. Het eerstvermelde decreet kan als volgt samengevat worden:

1. Het schouwingsverslag diende de zondag na de schouwing gepubliceerd te worden, zodat iedereen wist wat hem/haar te doen stond. De pachter of de eigenaar, die de opmerkingen van de inspecterende hoofdschepenen niet of niet tijdig uitgevoerd had, werd beboet. Bovendien konden de hoofdschepenen de boeten onmiddellijk innen, zonder vorm van proces, en de herstellingswerken op kosten van de verantwoordelijken laten verrichten.
2. Dijkbeschadigingen, bv. door het laten grazen van hoornvee en schapen of bij het laden of lossen van een schip, werden ook beboet. Wie aangifte deed van die feiten, had recht op de helft van de boete. De andere helft kwam de verbalisant, nl. een officier van justitie, toe. Ook die kon de boeten onmiddellijk innen.
3. Om de kans op dijkbeschadigingen te verminderen, diende men, zoals voorheen, voor het gebruik van de dijk, b.v. door landbouwers die zich naar hun velden wilden begeven, de toestemming te vragen aan de Hoofdschepenen van het Land van Dendermonde.

In het decreet van 12 juni 1780 verbood de landvoogd *uytdrukkelyk te doen eenige uytgravinge binnen de dry roeden (= 11,565 m) van den boven-boordt van de rivieren de Schelde, de Leye, den Dender, de Durme ende Haisne, onder wat dekmantel het soude mogen wesen*. Binnen dezelfde afstand tot de rivieren was het eveneens verboden *eenig gruis, puyn-hoopen ofte overblyfsels van afgebroken mets-werken te werpen, plaetsen of te leggen*. Uitzondering werd wel gemaakt voor de haventjes met kaden.

44. ARA, 1065, nr. 25, brief van de *assemblée des députés des Etats de Flandres à Gand* aan Son Altesse Royale, dd. 5 mei 1780.

Een antwoord op die opmerkingen vinden we in WOLTERS, o.c., tome 1, p. 390.

45. RAG, Oudburg, nr. 882.

46. WOLTERS, o.c., tome premier, p. 324 en tome second, p. 282. Origineel in ARA, 1065, nr. 16.

4. De jointe en het Land van Dendermonde

Dat de *jointe* de touwtjes in handen nam, viel bij de Hoofdschepenen van het Land van Dendermonde niet in goede aarde. De Causemaecker bekloeg zich over de houding van de Magistraat van de stad Dendermonde en de hoofdschepenbank van het Land van Dendermonde⁴⁷. Ze vertraagden, volgens hem, de uitvoering van de opgelegde werken of lieten de werken slecht of maar gedeeltelijk uitvoeren.

4.1. Dijkschouwingen door de hoofdschepen Schauteet of zijn gevolmachtigde

De voornaamste taak van de Hoofdschepenbank betrof het uitvoeren van dijkschouwingen, het aanstellen van de experts en het overmaken van de opmerkingen aan de commissie te Gent (zie punt 3.1.2.). De Causemaecker belastte hoofdschepen Schauteet - volgens hem de enige die de ernst van de zaken inzag en die op de hoogte was van de problematiek - met de taak van opzichter van de dijken in het Land van Dendermonde.

De Causemaecker meldde op 25 november 1775, dat uit ondervinding bleek, dat de getijden van jaar tot jaar het water in de Schelde hoger deden staan. Daarom zou het nodig zijn de dijken op te hogen. Hij vroeg hoofdschepene Schauteet met deze evolutie rekening te houden.

Schauteet rapporteerde in 1777 dat het Land van Dendermonde geen problemen met wateroverlast kende en dat de dijken in goede staat waren⁴⁸.

4.2. Verwezenlijkingen van de jointe

4.2.1. Grote werken

Voor al tussen Gent en Wichelen was de Schelde omgeven door zomerdijken. Verderop, naar Dendermonde toe, waren er winterdijken (zie figuur 2).

Vanaf het najaar 1773 werden, ogenschijnlijk ter bescherming van de stad Dendermonde, onder impuls van de *jointe*, volgende grote herstellingen aan winterdijken verricht of aangevat⁴⁹:

- verhogen en verbreden van de dijken te Sevenkoten, *gelegen buiten de mechelse poorte der Stadt Dendermonde*
- werken aan de dijken te St.-Onolfsbroek, ten westen van Appels
- reparatie aan de dijken, de sluis en de grote brug tussen Zele en Grembergen
- werken aan de polders van *Aubrouck* in de parochie Berlare

Naar het einde van de werking van de *jointe* toe, werd een brief aan de Keizer geschreven met als inhoud: *que nous suspendons provisoirement toutes les operations concernant les digues du bas escaut, (...), vous chargeant de faire remettre à notre conseil privé toutes les pièces relatives à la restauration de la digue de sevenscoten*

47. ARA, I 065, nr. 19, brief de Grysperre aan Son Altesse Royale, Brussel dd. 19 sep 1774.

48. ARA, I 065, nr. 10.

49. ARA, I 065, nr. 3, *Protocole de la jointe des eaux. L'Escaut, scéance* 11 dec 1773.

(...)⁵⁰. De werken aan de dijk van *sevincoten* waren dus nog steeds niet af. Het Gouvernement was helemaal niet gelukkig met deze toestand.

4.2.2. Vermaningen en raadgevingen

In december 1775 werd Zele streng berispt omdat verzuimd was de nodige maatregelen bij (dreigende) overstromingen te nemen.

Bij dreigende dijkbreuken dienden de gemeentebestuurders en de officieren, die het dichtst bij de dijken woonden, zich in 't vervolg, samen met de sluisbewakers, naar de dijken te begeven om ze, desnoods dag en nacht, te bewaken. Door het luiden van de parochieklok werden de parochianen opgeroepen te komen helpen om, gewapend met *spaeden*, *rieken* en ander werkgerief, dijkdoorbraken te voorkomen en overstromingen te vermijden. Wie niet kwam helpen, zou beboet worden. Wie zich echter uiterst verdienstelijk zou maken, zou een beloning krijgen. De parochieverantwoordelijken zouden eveneens moeten zorgen voor lantaarns om de dijken af te bakenen en fakkels om tijdens de nacht de werkers bij te lichten.

4.2.3. Het in kaart brengen van de Scheldevallei

De dijken en meersen werden in kaart gebracht door beëdigde landmeters. De Wetterense griffier Frans Leirens vergezelde op 28 augustus 1773 de Brugse *caertmaeker* Lemaire die *gesonden was van wegens de jointe tot het examineren de landen die innonderen op de noortsijden van de schelde, danof hij gemaekt heeft een schets uijt de caerte der prochie*⁵¹. Metingen werden tot aan de opheffing van de jointe gedaan, o.a. nog in 1786 door de Brugse landmeter Lammens in Schellebelle⁵².

Die opmetingen liepen gelijktijdig met de werken voor de kaart van Ferraris⁵³, zoals blijkt uit de parochierekening van Schellebelle voor het jaar 1772. Toen werd *pontonier* Louis de Meye vergoed tot *het overzetten met sijne ponte twintigh mael ses mannen sijnde de goene geauthoriseert tot het maecken vande caerte van desen lande*.

4.3. Het prijskaartje

Hoe werden de werken, vermeld onder 4.2.1., bekostigd? De werken aan de winterdijken werden verricht in het algemeen belang van de parochies Hamme, Grembergen, Zele, Baasrode, Berlare, Moerseke, St.-Onnoks en Appels. Zij betaalden voor die werken samen de som van 13339-18-0⁵⁴ op een totaal bedrag van 26949-9-9.

De bestuurders van Overmere-Uitbergen reageerden op de brieven van *den heer Raedt*

50. RAG, Oudburg, nr. 893.

51. HAW, nr. 265, *specificatie* griffier Frans Leirens, 14 dec 1772-13 dec 1773.

52. RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 32504, brief vanuit Brugge dd. 20 okt 1786.

53. HENNEQUIN, *Etude Historique sur l'exécution de la carte de Ferraris et l'évolution de la cartographie Topographique en Belgique*, Brussel, 1891, p. 23: *Ferraris à donc pu se mettre à l'oeuvre officiellement le 1er mars 1771; mais, en réalité, il avait déjà marché de l'avant.*

54. ARA, Jointe des eaux, nr. 17.

de Causemaecker (...) nopen de consistencie der leege goederen, de welcke aen dijkagie subject sijn om te vermijden de swaere oncosten waer van verscheyde prochiën onderworpen sijn. We vonden echter geen bedragen vermeld.

4.4. *Het gebied van het Land van Dendermonde onderverdeeld*

Niet alle parochies van het Land van Dendermonde waren voor de Hoofdschepenen, m.b.t. de werking van de *jointe*, van even groot belang. We konden drie regio's onderscheiden.

4.4.1. De onmiddellijke omgeving van de stad Dendermonde

Uit de punten 4.2.1., 4.2.2. en 4.3. kunnen we afleiden dat, door werken aan de dijken in de parochies gelegen rond de stad Dendermonde, vooral de stad Dendermonde beschermd werd.

4.4.2. De heerlijkheid Overmere-Uitbergen

Indien de dijken rond o.a. de broeken *moiedonck* en *nieuwdonc*, op het grondgebied Uitbergen, en *baerbrouck*, op het grondgebied Overmere, doorbraken, dan zouden niet alleen die broeken onderlopen maar ook de parochies Zele, Hamme en Grimbergen. De voornoemde broeken lagen ten westen van de weg Uitbergen-Overmere die in 1772 opgehoogd was (zie punt 2.2. en figuur 5). Ten oosten van die weg lagen de laaggelegen gebieden van Kalken, Wetteren, Schellebelle, Laarne en nog andere delen van Overmere en Uitbergen (zie figuur 4 en 5).

De broeken van Overmere en Uitbergen kunnen beschouwd worden als buffer tussen de parochies rond Dendermonde en de vier parochies Wetteren, Schellebelle, Laarne en Kalken en konden dus een belangrijke rol spelen in het dijkbeheer ter bescherming van de stad Dendermonde. Dat verklaart de aanwezigheid van de dijkschouwings-verslagen voor dat gebied (zie punt 2.1.).

4.4.3. De parochies rond Wetteren

Als laatste onderverdeling kan het gebied rond Wetteren beschouwd worden. Wetteren fungeerde tevens als "administratief centrum" voor Kalken, Laarne en Schellebelle voor wat betreft de verdeling van de wetteksten i.v.m. de *jointe*. In februari 1774 werden *die van Calcken, Laerne en Schellebelle* uitgenodigd om op 18 februari in Wetteren hun bemerkingen op het dijkplan te bezorgen (zie 5.2.3.1.). Vanuit Wetteren werden de antwoorden dan naar Dendermonde overgebracht.

De parochies zetten zich soms scherp af tegen voordeelmaatregelen voor andere parochies. Zo vonden we in de parochierekingen van Kalken en Wetteren een betaling terug voor werkingskosten van de Hoofdschepenen. Eind 1773 betaalde Wetteren een som van 8-6-3 en Kalken een som van 5-4-6, berekend op de oppervlakte van het grondgebied, voor raadplegingen van advocaten en voor salarissen van tussenpersonen, om een decreet, dat aan Moerzeke voordelen toekende wegens zware overstromingen, te laten intrekken.

5. De jointe in werking in het gebied rond Wetteren:

5.1. Administratie

Om beter inzicht te krijgen in de toestand rond de Schelde werd, vooral in de beginperiode, correspondentie gevoerd tussen de Hoofdschepenen en de parochies. Voor de parochie Wetteren⁵⁵ werden de eerste sporen van de werking van de jointe aangetroffen in november 1772 (aankondiging dijkschouwing) en maart 1773 (ontvangst van formulieren i.v.m. dijckboeken en dijkherstellingen). Na 1774 werd geen briefwisseling meer genoteerd.

De parochies hadden een beperkte vorm van inspraak en ze werden ook op de hoogte gehouden van de werking van de jointe in het Land van Dendermonde.

5.2. De dijkschouwingen leidden tot een algemeen dijkplan

Vanaf juni 1772 werden de parochies van het Land van Dendermonde aangeschreven om zoveel mogelijk informatie aangaande de toestand van de sluizen, waterwegen en dijken aan de centrale instelling over te maken⁵⁶.

Enkel de antwoorden van de parochies Kalken en Laarne⁵⁷ werden gebruikt als bewijsmateriaal bij het voorstel van een algemeen dijkplan. We beperken ons dan ook tot de weergave van die antwoorden.

5.2.1. De overstromingen: oorzaken en gevolgen

5.2.1.1. Volgens de Kalkenaren

De baljuw-meier, de burgemeester en de schepenen van Kalken lieten bij brief van 22 december 1772 weten, dat in 1769 door overstromingen van de Schelde 190 bunders⁵⁸ land en meers ondergelopen waren. De schade werd geschat op 8 pond grooten per bunder. Ook in 1770 liepen 188 bunders onder met een schade van 7 pond grooten per bunder. In 1771 liep de schade op tot 13 pond grooten per bunder daar 310 bunders onder water kwamen te staan. De bestuurders voegden eraan toe, dat de Schelde ter hoogte van de overstroomde gebieden wel aanleiding gaf tot overstromingen, maar dat ook Scheldewater dat aan het Pauwken (Heusden) en in Wetteren de Schel dedijken overstroomde, verantwoordelijk was voor die overstromingen. De Kalkenaren vroegen daarom aandacht te besteden aan die problematiek en tevens een oplossing te zoeken voor de vergoeding van de schadegevallen omdat anders *onse prochie ten langhen lesten baeren eene totale ruinie ende alsoo in geen en staet en sullen bevonden worden om haere maejesteijdt aiden ende subsidien te konnen betaelen*.

55. HAW, *Specificaties* van griffier F. Leirens gevoegd bij de parochierekeningen.

56. RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 32502, brieven van De Causemaecker van 14 juni, 26 augustus, 16 november en 4 december 1772.

57. RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 32486 en Oudburg, nr. 902..

58. 1 bunder = 1 ha 33a 62 ca. (Gentse maat), 1 roede als oppervlaktemaat = 14, 8548 m² (Gentse maat).
1 roede als lengtemaat = 3,8542 m (Gentse maat)

5.2.1.2. Volgens de bestuurders van Laarne

Zij meldten op 16 december 1772 dat de Schelde, die tussen de kerk van Destelbergen en de wijk het Claeverken ⁵⁹ in Heusden buiten haar oevers trad, de laatste vijf jaar telkenjare enorme overstromingen veroorzaakt had. Soms bleef het water gedurende drie maanden staan op 400 bunders grond, dit tot de maand mei. Daardoor versmoorden 300 bunders land die dus geen oogst konden voortbrengen. Bovendien verzuurden 100 bunders doordat het water niet via de grachten en de beken kon afgevoerd worden. Ook Laarne vroeg een degelijke oplossing voor het probleem te meer daar de Schelde *doorgaans drie quartier* van het dorp verwijderd lag.

5.2.1.3. Volgens de inwoners van Wetteren en de Gentenaar Meurant

Alhoewel die bemerkingen geformuleerd werden enerzijds als reactie op de overstromingen te Wetteren einde 1773 en anderzijds op het algemeen dijkplan, werden ze omwille van de duidelijkheid reeds in dit hoofdstukje opgenomen.

5.2.1.3.1. Wetteren⁶⁰

Wetteren meldde dat ongeveer 400 bunderen zaailand en weide overstroomden. De schade werd op jaarbasis op 4 pond per bunder geschat. Men vreesde dat de schade de ondergang zou betekenen van *treffelijcke landtslieden* omdat die niet alleen de oogst verloren, maar ook hun arbeid en de opgevoerde mest. Wetteren bezat geen maaiemeersen omdat de gronden, die daarvoor in aanmerking kwamen, door de voortdurende *overstromingen verandert zijn van nature gemerckt de overvloeyende waeteren dikwils jae meest altijd troubel ende santachtigh zijn welcke waeteren blijven stagneren op de selve gronden, de santachtighe, ofte troubele materie gront-waerts moet sincken, ende aldaer maeckt metertijt een laeghe ofte schulpe van santaerdighen slechten grondt.*

De overstromingen werden veroorzaakt door de overvloedige toevoer van Scheldewater tijdens de winter en door overvloedige regenval tijdens de zomer, *ende soo men segt door vremde fransche waeteren die naer dees provincie gejaegt worden, van welke inundatien wij de schaede gevoelen benevens andere prochien.* Als oorzaak van de overstromingen werd ook gewezen naar het natuurlijke overstromingsgebied tussen Het Pauwken en het gehucht Het Claeverken *op den oostcant der stadt Ghendt.*

5.2.1.3.2. *Memoire* opgesteld door Gentenaar Joseph Meurant,
dd. 22 april 1774 ⁶¹

Meurant erkende, dat bij overstromingen van de Schelde tussen Gent en de Kalkense Vaart de parochies Destelbergen, Heusden, Laarne en delen van Wetteren en Kalken

59. Het Claeverken was reeds in het midden van de 17de eeuw een herberg en bevond zich in de omgeving van de grens Destelbergen-Heusden.

60. HAW, nr. 1039.

61. ARA, I 065, nr. 16, *mémoire* p. 9-10 en 32 + RAG, Oudburg, nr. 880.

werden getroffen. Wanneer de Schelde de weg tussen de herberg 't Pauwken en de sluis Baron Despang overstroomde, liep het water naar de Kolk in Laarne en van daar naar de Schelde in de omgeving van Kalken. Niet de ondiepe Schelde in de buurt van het Heusdense Nonnenbos en de invloed van de getijden waren de grootste boosdoeners, maar wel de Leie, die in Gent in verbinding stond met de Schelde, waardoor de Gentse sluizen de enorme watertoevloed niet konden verwerken.

5.2.2. Ter controle: dijkschouwingen op 28 december 1772

Ter controle van de antwoorden van Kalken en Laarne werden reeds op 28 december 1772, door hoofdschepen Jan Frans van Broûcke⁶², de zomerdijken te Kalken, Laarne, Wetteren, Schellebelle en Overmere-Uitbergen geschouwd. In diezelfde periode werden o.a. ook de dijken te Destelbergen en Heusden, gelegen in de Kasselrij van de Oudburg, geïnspecteerd⁶³.

De bevindingen werden visueel voorgesteld in de *Schetse van(de) gelegenheijdt der schelde van aen Schoonaerde op Wichelen tot aen Melle veer en voorts tot Gendt*, gemaakt einde 1772, eerste helft 1773⁶⁴ (zie figuren 4, 5 en 6). Op die figuren werden enkele herkenningpunten uit de teksten 5.2.2.1. tot 5.2.2.7 aangeduid. De bevindingen van die schouwingen werden hieronder in originele tekst hernomen.

5.2.2.1. Uitbergen en Overmere

Aen het veer van Uijtberghen ten suijsden plagt te liggen eenen waegewege ofte uijtrede comende vanden cant vande Kerke van Wichelen, van 't dorp van Schellebelle, den welken wel 40 roeden lingde, seer na by is verduijstert (= verdwenen); en inpraticable by dien behoort in staet gestelt te worden ten behoeve van het gemeyn heest (= vervoer, verkeer), en aldaer dient gelijkt te worden eenen dijck van aen het veer tot aen het hooglandt. De Somerdijcken inde Weijmeerschen op Uijtbergen, van aen het veer tot voorbij de Beke ten brusscken, immers aen't gescheet van Schellebelle ten Noorden lanck 250 roeden salvo justo, sijn tamelijck daer langhs liggen different schoorkens (= vloeimeerschen) daer de somerdijckens ront liggen, ende alwaer inondeert 28 bunderen landt en meersch. De hiervoor vermelde gronden liggen ten westen van de weg Schellebelle-veer - Overmere kerk (figuur 5). De hier onder vermelde gebieden liggen ten oosten van die weg.

Doorde nonbehoorelijke somerdijcken hier vooren vermeldt, werdt door de overstroomende waeteren op Overmeire tusschen Calken en den meerdijck (verbindingsweg Overmere - Uitbergen) tot aen uijtbergen genoemt de Belhamsluijsen geinondeert 28 bunderen in meerschen en 3 à 4 bunderen saeiende lant.

Idem op Uijtberghen tusschen de voors(eijde) Belhamsche sluijsen, van aen Overmeere

62. RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 32486 en Oudburg, nr. 902.

63. blijkt uit RAG, Oudburg, nr. 902.

64. RAG, Kaarten en plans, nr. 1412 en Oudburg, nr. 902.

tot den asseldijck, ende meerschgat langs den grooten sloot innonderen 30 bunderen meersch, en twee à drij bunderen saeijlant.

Dese overstroominge wort g'occasioneert van Schelde overslaen op heusden hier achter breeder geseijt.

5.2.2.2. Schellebelle:

Inde weijmeerschen van Schellebelle van aen het gescheet van Uijtberghen tot aen het veer, sijn de somerdijcken langs de Schelde en ront eenige schoorkens (= vloeimeerschen), lanck 280 roeden redelijck in Staet bevonden en die verheijnschen maer eenen voet te hooghen op sommige plaetsen.

Van aen t'Veer tot aen 't gescheedt van Wetteren sijn de Dijcken lanck 373 roeden soo langs de Schelde als eenige schoorkens die gehoogt en verbreedt moeten worden.

Inde voorenstaende twee enclous ten Noorden der schelde light in meerschen en saeijlandt 123 bunder die met dhoogewaeteren submergeren.

Op den suijtcant, van aen het casteel van Schellebelle, tot aen het gescheedt van Wetteren idem circa 25 bunder, alwaer de dijcken, lanck salvo justo 420 roeden dienen verbeterd te worden.

5.2.2.3. Kalken

Van aende sluijse van Calken en Wetteren tot aen de vaert van Calcken, en alsoo naer de Kercke, en vandaert tot jegens Schellebelle, Uijtberghen, en Overmeere ten noorden der Schelde wort bevonden te inonderen 310 bunderen lant en meerschen (...).

Van aen de Calckensche vaerdt tot aen het voors(eyd)e sluijscken ofte gescheet van Wetteren sijn de somerdijcken seer sleght, hebbende nauwelijcx eenen voet en half hoogte, en sijn langhs den boord vande Schelde lanck 178 roeden.

5.2.2.4. Wetteren

Van aen het sluijscken tot aen Wetteren-veer ten noorden, verheijnschen de dijcken, lanck 700 roeden ghestelt te worden in behoorel(ijcke) staet en daer inonderen 200 bund(ers).

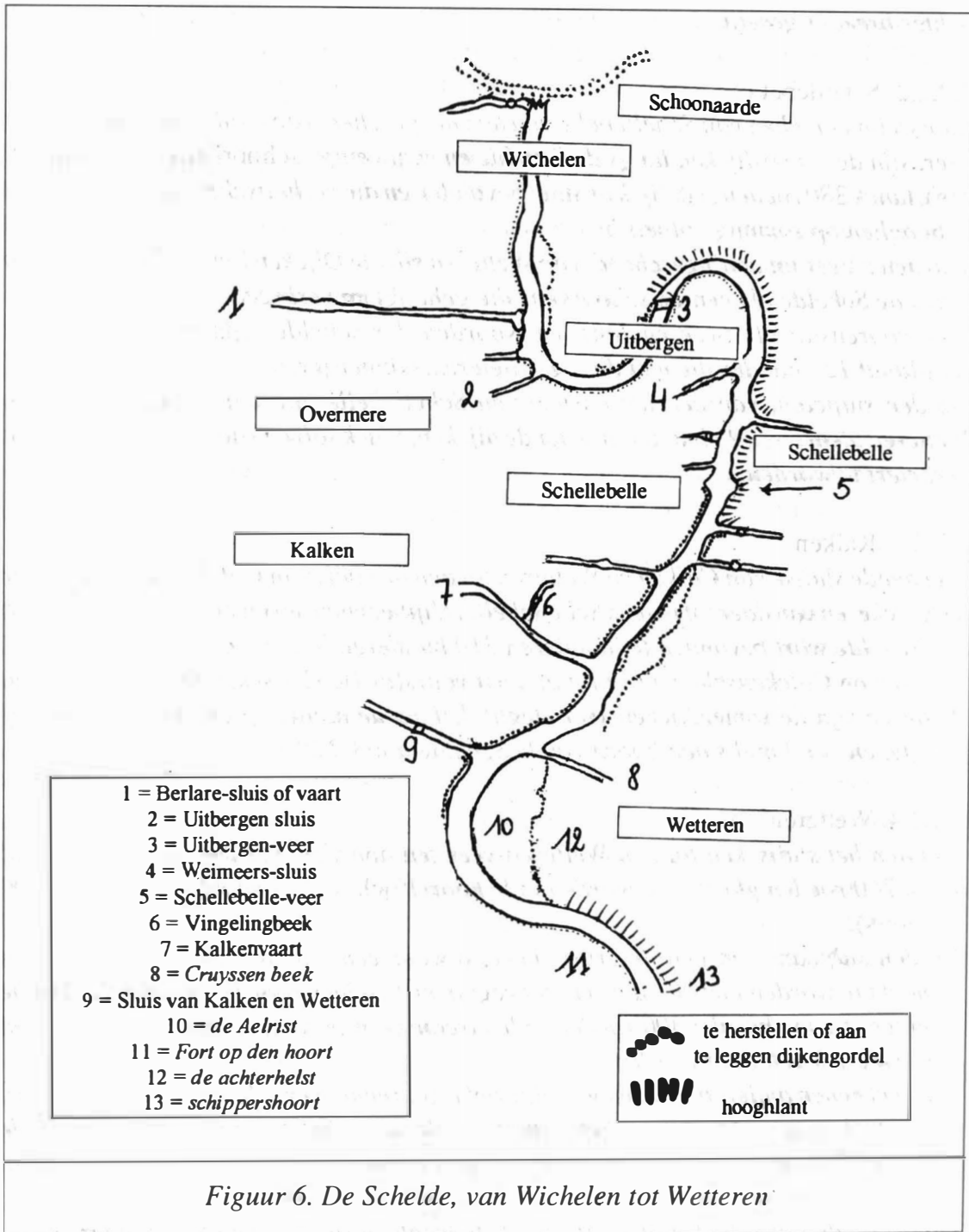
Op den suijtcant van aen de cruijsebeke, alwaer eene nieuwe steene sluijse dient gemaekt te worden met slagdeuren, tot regt over Vischersshoorde, rondt de aelrische meerschen 't gone behelst 300 roeden inde circonsententie saude dienen eenen goeden cloeken dijck geleijt te worden.

Ofte wel eenen anderen van aen geseijde beke, tot recht over schippersshoorde ofte het fort, tusschen de meerschen en het saijlant vande achterhelst, die maer lanck en saude wesen 137 roeden dan of de aengelande aldaer hebben begonst te dijcken gelijck aen hun bij staet bereijt van maend junij 1772 is geordon(neert).

Dogh sijn de selve dijcken insuffisant, als te leegh en smal, bovendien sijnder eenige plaetsen die ongedijckt liggen.

Op dese wijck inondeert 40 à 50 bunder saeijende lant.

Van Wetteren-veer ten Noorden tot ontrent het huijs van mulder op Beerstoppel, met

een deel vanden omloop vanden ham, lanck 800 roeden en worden als geene dijcken bevonden dewijl aldaer inonderen 30 à 40 bunderen meest saeijlant.

Item 70 Roeden voorbij den aerdt op Beerstoppel, tot Quatregt aen het gesheet van Melle wort gerequireert alsvooren lanck salvo justo 552 roeden, alwaer overvloeijen circa 100 bund(eren) meest saijlant.

5.2.2.5. Laerne

Op Laerne (innunderen) 400 bund(eren) vande vruchtbaerste landen (...). Welcke waeteren alsoo voorts loopende door den Colck van Laerne op Wetteren, Calcken, Schellebelle, Uijtberghen, Overmeere veroorsaeken eene immense schaede.

5.2.2.6. Heusden

Van aent voorseijde veer op heusden tot aen de nieuwe brugge ten noortcant, lanck 266 roeden dient gedijckt te worden vier voeten hooghe, waer tusschen liggen seven grachten daer over de plancken seer slecht en sonder lenen sijn.

Op deze wijcken, te weten van aen melle veer, tot aen de gemelde brugge, inonderen ten noorden wel 150 bunderen saeylant sonder de meerschen. Ende opden suijtcant der Schelde van aen heusden veer tot ghentbruggen overstroomen circa 200 bunderen soo meersch als lant. Van aende voorseijde nieuwe brugge tot aen het pauwken in t'ronde van den ham, lanck 833 roeden inonderen circa 50 bunder, te dijcken als vooren, ten waere dat'er langst de straeten van aen de voorschreven brugge tot aen het huijs het pauken lanck 166 roeden geleijt wierde eenen dijck van ses a zeven voeten hooghte, en ses voet cruijn.

Van aen't voorseijde pauwken tot aen het panhuijs lanck 276 roeden dient eenen straetdijck gemaect te worden van hoogte ende breedte alsvooren, mitsgaeders de aude straete verleijt.

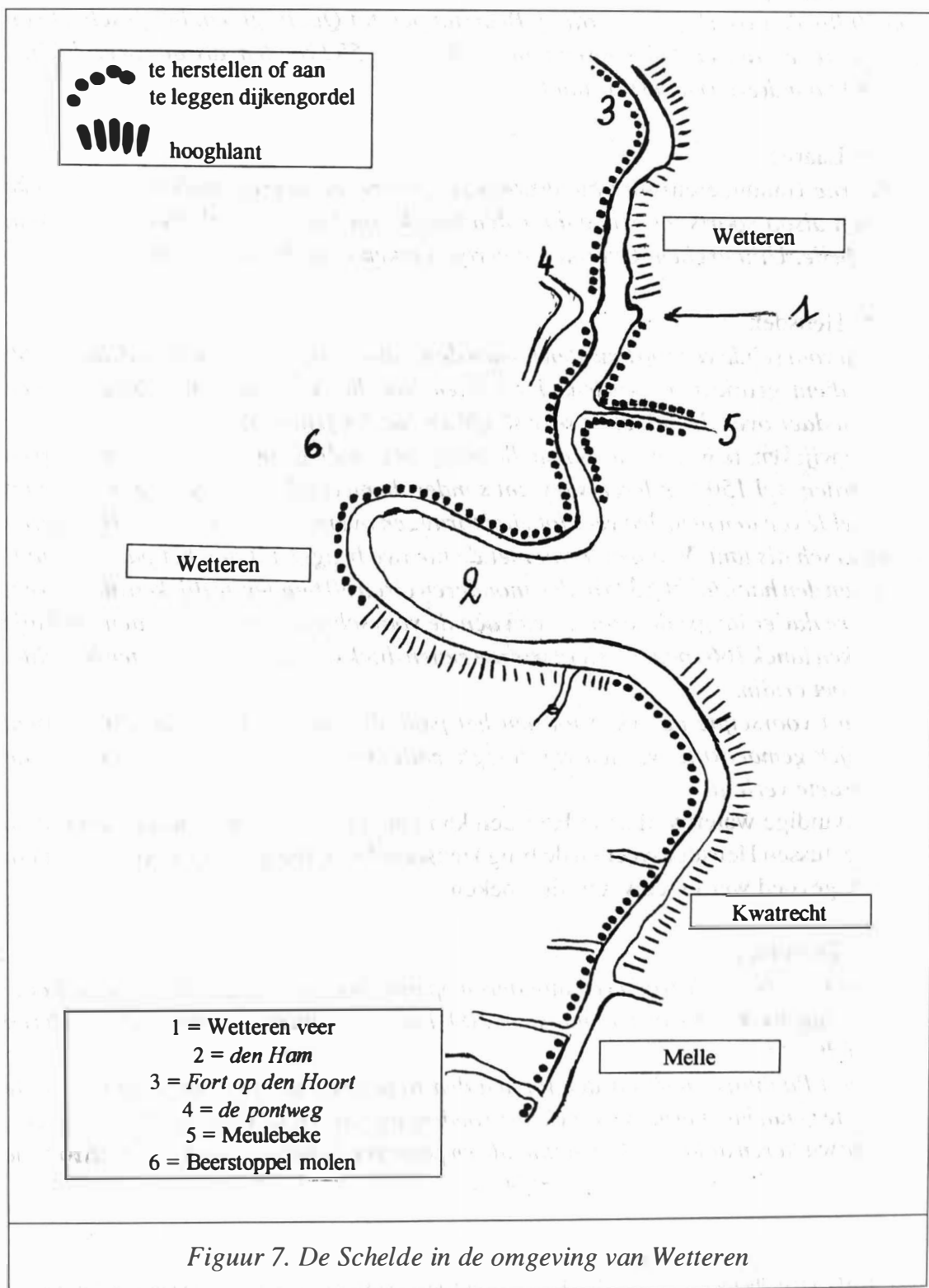
De veelvuldige wateroverlast te Heusden kan ten dele verklaard worden doordat de Schelde, tussen Heusden-veer en de brug Heusden-Destelbergen, op nauwelijks 1 km afstand, gevoed werd met water uit 7 beken.

5.2.2.7. Destelbergen

De aldaer overslaende waeteren inonderen op heusden, met een deel van Destelbergen tot jegens Eertbeur ten minsten 300 bunderen meersch, en 150 bunderen saeijlandt.

Van aen't Panhuijs⁶⁵ ten noorden tot aen den Keuckelenberghe, inden enclou vande gemeente genaemt dhernesse, lanck 391 roeden, inonderen salvo justo 40 Bund(eren), dogh de waeteren aldaer ook overslaende en passerende het pagtgoet van Joff(rouw)e

65. RAG, Destelbergen, nr. 41. In 1634 reeds, werd gevraagd het riviertje de Lede via een sluis met de Schelde in verbinding te brengen. Die sluis werd gebouwd aan het Panhuis.

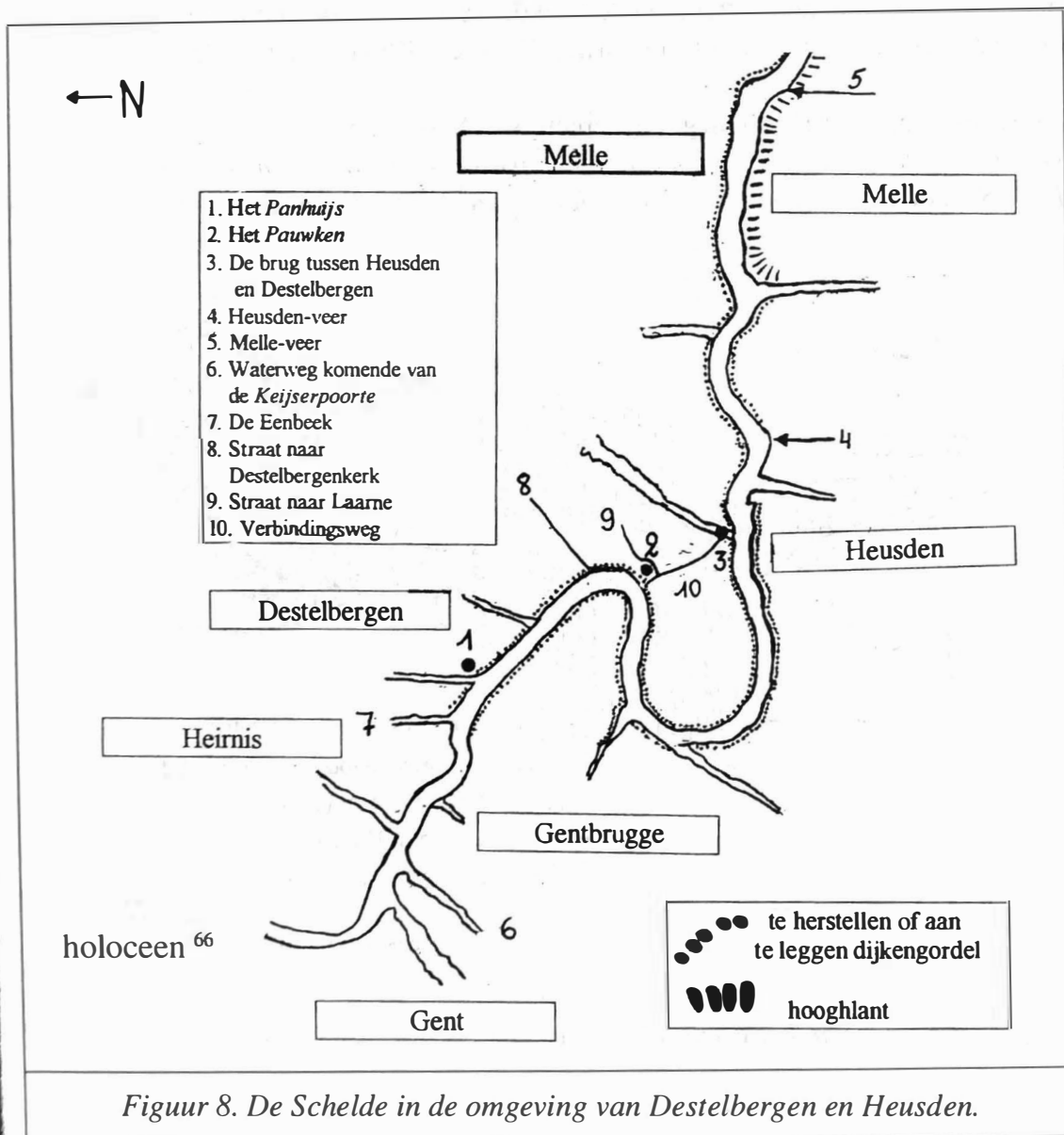

Bunest, overvloeiën alle de voorn(oemde) prochien, bij dien ook te dijcken 5 à 6 voeten hooghte.

5.2.3. Gesuggereerde oplossingen

5.2.3.1. De *Jointe* stelt een algemeen dijkplan voor de Nederschelde van Gent tot Wichelen voor

Een deel van de overstromingsproblemen van de parochies Kalken, Laarne, Wetteren, Schellebelle-Wanzele en Uitbergen-Overmere, werd toegeschreven aan de situatie in

Figuur 8. De Schelde in de omgeving van Destelbergen en Heusden.

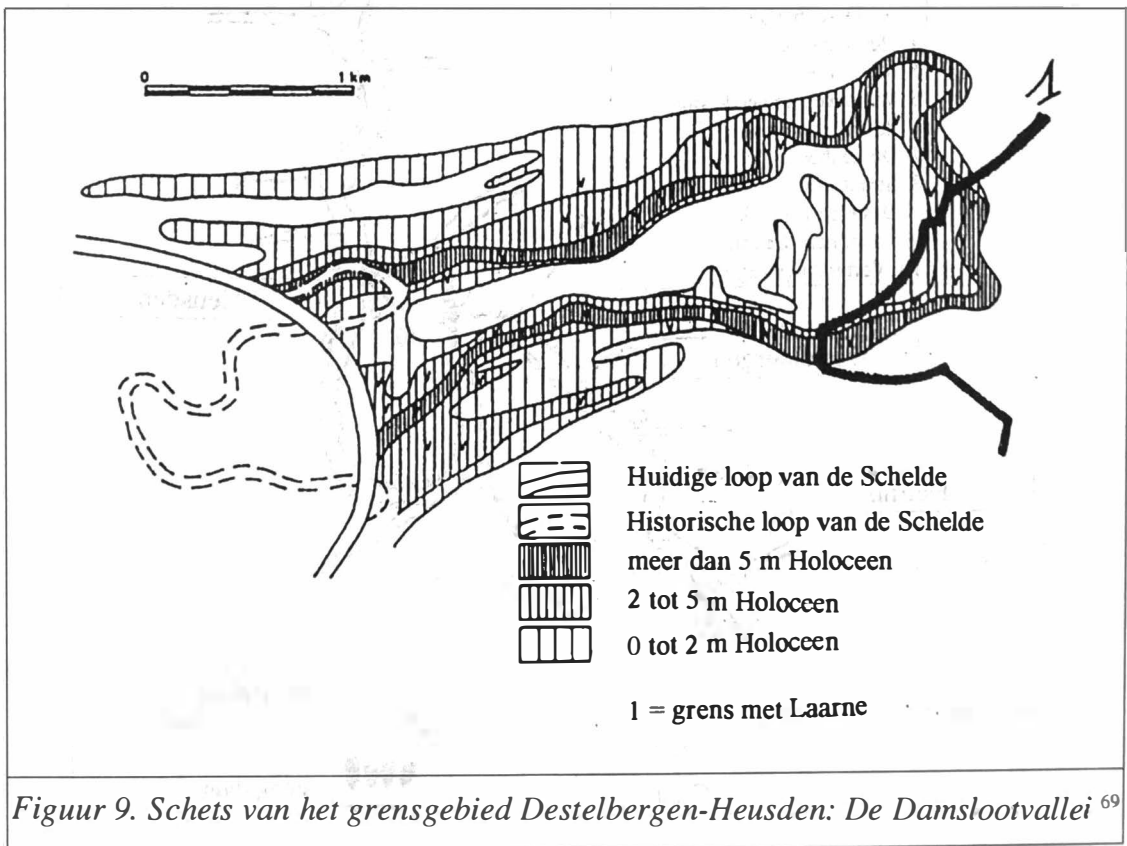
66. holocene of aluvium: afzetting van materialen tijdens het nog steeds durende tweede tijdvak van het Quartair, waarvan het begin volgens internationale conventie gedateerd werd op 10.000 jaar geleden.

de parochies Destelbergen en Heusden.

De depressies van de Kolkbeek (of Meere) en de Maanbeek in Laarne sluiten in het noord-westen aan bij de Damslootvallei⁶⁷ en in het zuid-oosten bij de meander van Kalken. Volgens Jacobs kan vroeger een verwilderd riviernet de Damslootvallei met de meander van Kalken verbonden hebben⁶⁸.

Bij zeer hoge waterstand in de Schelde overstroonden niet alleen de Heusdense Meersen, maar ook de verbindingsweg Het Pauwken-Heusden veer, die als dijk fungeerde (zie figuur 8). Dat overstromingswater, gevoed door het water van talrijke beken en grachten, zocht zich, via de beekdepressies van de Damsloot, de Kolkbeek en de Maanbeek, een weg tot in Laarne, Wetteren, Kalken en zelfs Overmere.

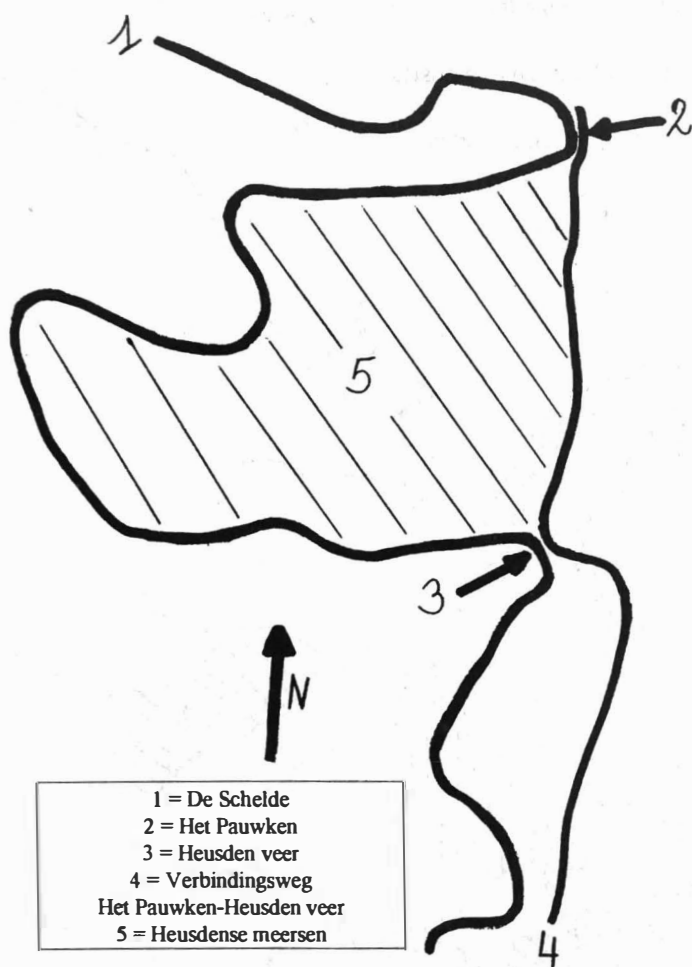
De Laarnse pastoor Heirman gaf in september 1876 een treffend voorbeeld: *De Mane vloeit naar den noordwesten, ontlast zich op Meerschkant in de meerschen, en verder in de Schelde te Heusden. De Meere vloeit naar den zuid-oosten en ontlast zich in de*

67. SCHEPENS E.L., *Wateroverlast in Laarne (1)*, in *Castellum*, jg. IV, nr. 1, mar 1987, p. 32.

68. BALTHAU E., o.c., p. 30, met verwijzing naar JACOBS P., *Geologie en Geomorfologie van de Zuidrand van de Vlaamse Vallei tussen Destelbergen en Kalken*, lic. diss., RUG, 1968.

69. BALTHAU E., *Archeologische Inventaris Vlaanderen: Laarne*, Gent, 1984, p. 27.

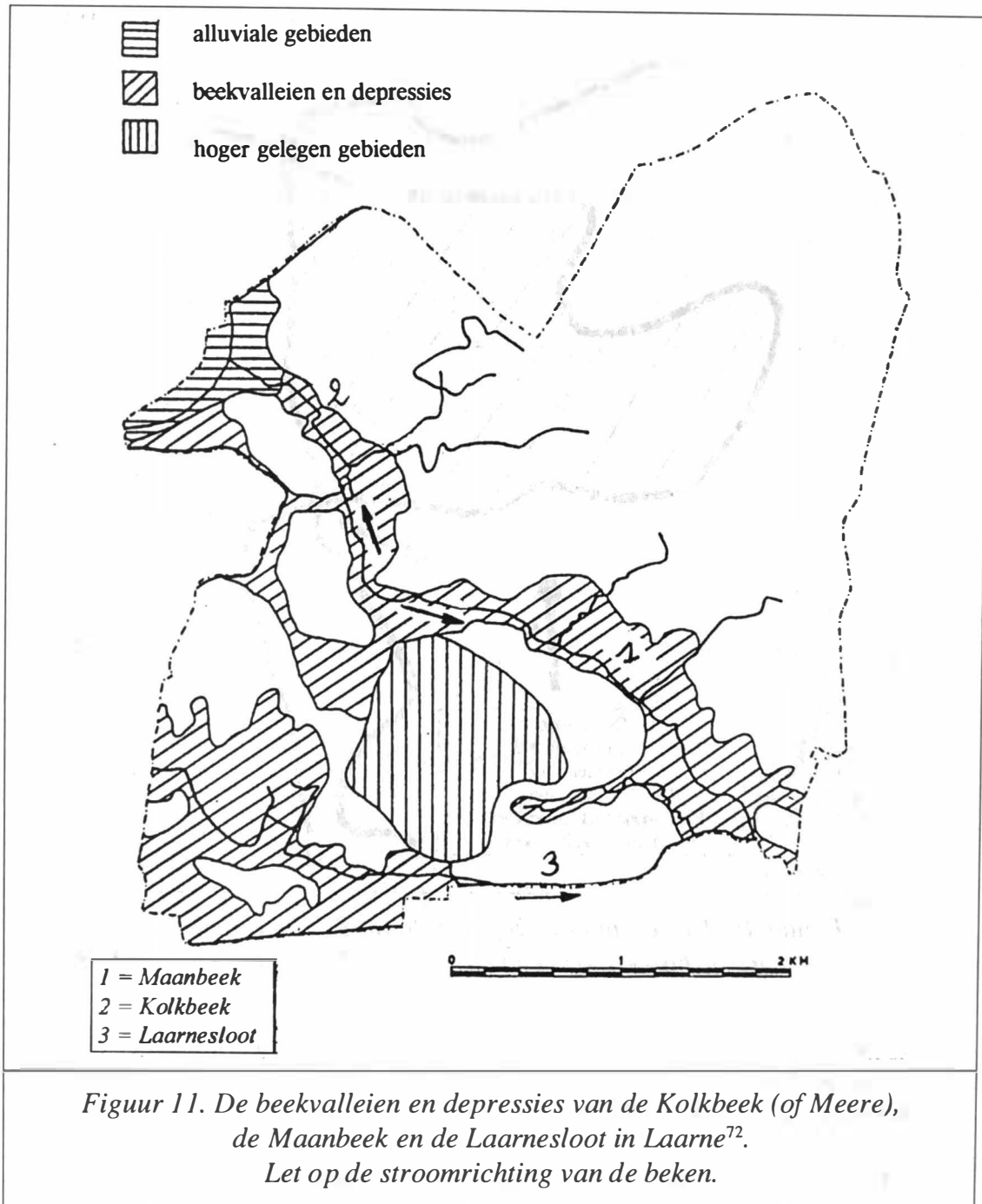
Figuur 10. De verbindingsweg Het Pauwken - Heusdenveer, schets gebaseerd op een kaart van Benthuis, 1728⁷⁰.

Schelde tusschen Calcken en Wetteren. Wanneer de Opperschelde te veel overvloedt, en het water in de meerschen te hoog geklommen is, dan keert de vloed in de Maanbeek, en al het water stroomt in de Meere⁷¹.

Aan de hand van de verslagen van de parochies aan beide kanten van de Schelde en de klachten van Kalken en Laarne, werd berekend dat de jaarlijkse schade voor de 2400 bunderen overstroomd land de som van 115.200 gulden zou belopen. Er moest

70. RAB, Kaarten en plans, nr. 2394.

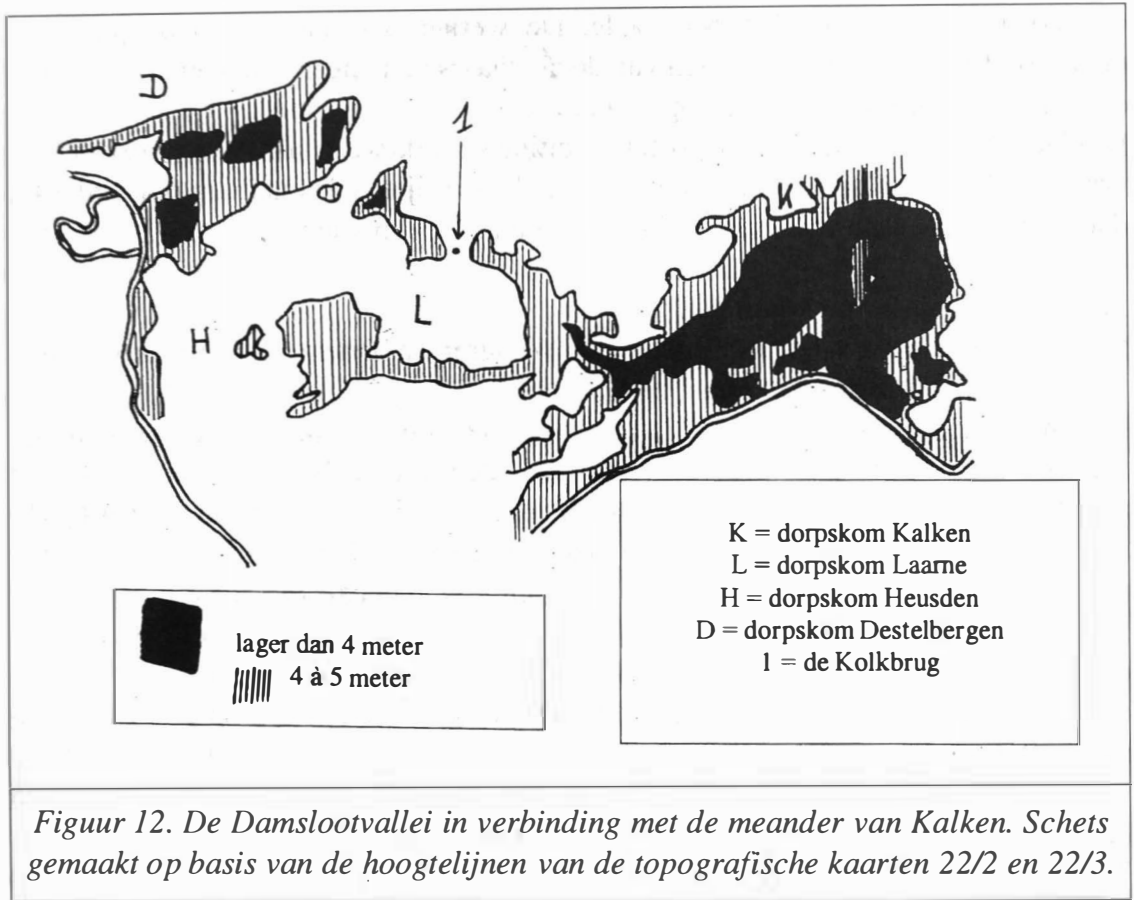
71. BALTHAU E., PROPS L. en SCHEPENS E.L., *Liber Memorialis Quem anno Domini 1876 die 21 septembris inchoavit Johannes Bernardus Heirman Parochus Ecclesie de Laarne*, in *Castellum*, jg. X, nrs. 2-3, juni-september 1992. Pastoor Heirman verwisselde echter de twee beekbenamingen. Het is de Mane die zich in de Schelde ontlaste.

dus een oplossing gevonden worden⁷³. Het Gouvernement gaf de Kasselrij van de Oudburg de opdracht voor soo veele desselfs administraetie daer inne is geinteresseert - die tussenzin illustreert duidelijk de onmacht van de jointe - de gegevens rond de

72. uit BALTHAU E., o.c., p. 29.

73. RAG, Oudburg, nr. 902, nota nr. 21.

overstromingen en de veroorzaakte schade op hun juistheid te controleren. Verder dienden ze de oorzaken te bestuderen en een opsomming te geven van de mogelijke en tevens de goedkoopste oplossingen.

Het Gouvernement stelde in juni 1773 een project voor om *de nederschelde, beginnende van aen de Stadt ghendt tot de prochie van Wichelen, van weder seyden te legghen tusschen dycken* (zie figuren 4,5 en 6). De Causemaecker vroeg zich af of de voordelen van de indijking van de stroom op langere termijn belangrijker zouden zijn dan de nadelen die de overstromingen zouden veroorzaken, maar stelde alvast dat het dijkplan bescherming zou bieden aan de schippers en schiptrekkers, en aan de bewoners die huizen en schuren verlieten en met hun beesten vluchtten. Maar vooral *de granen bederfven en rotten, selfs de waeteren daelende, vervuilen en versleijmen niet alleene de landen, nemaer laeten oock achter eenen soo pestilenten stanck, om te veroorsaecken eene plaege onder menschen en beesten.*

Meer dan 20 km zomerdijk diende verhoogd of hersteld te worden. Vooral *aend'hernessen bij gent, tot voorbij het claeverken, dienden de aldercloeckste ende hooghste* dijken te liggen. De bovenkant van die dijken diende 5 à 7 voet breed te zijn met een drup van twaalf voet, wat al gauw 7 à 8 gulden per roede zou kosten. Andere dijken dienden een bovenkant van 3 à 4 voet breed te hebben en 6 à 7 voet drup met

een kostprijs van 3 gulden per roede. De werken zouden, boven de jaarlijkse onderhoudskosten, ten laste vallen van de eigenaars van alle gronden en meersen die door de overstromingen schade opliepen.

De Causemaeker vroeg ook een kostenschatting voor de werken te maken. Bovendien vroeg hij de baljuw en de leenmannen van de Kasselrij van de Oudburg om advies bij dat voorstel. Hij had op 29 juli 1774 nog geen advies ontvangen...

5.2.3.2. Reacties op dit voorstel⁷⁴

5.2.3.2.1. Burgemeester L.F. Leirens van Wetteren op onderzoek in Kalken, Laarne en Wetteren

Leirens werd op 13 september 1773, op last van pensionaris Yperzele van de Oudburg, zes gulden betaald voor inspectie langs de Scheldeoever van het veer van Wetteren tot aan de Kalkense Vaart en rond de Kolk, de *Meere* en de *gereetstraete* te Laarne. Hij rapporteerde dat de landen aan de noordzijde van de *Schelde in hooghden winterwaeteren inonderen ende selfs somwijlen in den somer in het gheval van extraordinaire sprinckvloeyen*. Over de zomerdijken tot aan de Kalkense Vaart meldde hij, dat enkele eigenaars hun gronden langs de Schelde beschermden door er een lage zomerdijk van anderhalve voet hoog aan te brengen. Die dijken sloten echter niet op elkaar aan. Hij stelde, dat een aaneenschakeling van die dijken en een verhoging ervan, om de landen van de winteroverstromingen te vrijwaren, zouden nutteloos zijn zolang in Heusden en Destelbergen het Scheldewater voor overstromingen zou blijven zorgen.

Tussen het veer te Wetteren en het Wetters sluizeken mondden drie beken uit in de Schelde, nl. resp. de Laeresloot, de Kasteelgracht en de Kastermeerssloot⁷⁵. Doch bij hoog water in de Schelde konden die beken het water niet kwijt in de Schelde. Aan deze beken zouden dus eerst en vooral sluisdeurkens moeten voorzien worden. Door *de extraordinaire hooghte van de gheconstitueerde brugghe over den Colck* (zie figuur 10) was hij er niet zeker van, dat de overstroming aan het Pauwken de echte oorzaak van de overstromingen was.

5.2.3.2.2. Anoniem verslag van de situatie in Overmere-Uitbergen en Kalken

De zomerdijken tussen Berlare en Uitbergen waren niet hoog, maar toch voldeden ze aan de verwachtingen. Het ophogen van die dijken zou echter veel meer nadelen opleveren dan men nu had.

We krijgen hierna een mooie beschrijving van het belang, gehecht aan de zomerdijken: *bovendien het maeken ende onderhouden deser somerdijcken, hoogen ende lagen, doorsteken ende sluysen der selve is altyt gelaeten geweest aen de directie ende wille der proprietarissen deser meerschen, de welcke buijten den grooten zeedijck liggende,*

74. RAG, Oudburg, nr. 881.

75. blijkt uit de Kaart van de onbevaarbare Waterlopen van de gemeente Wetteren, goedgekeurd door de gemeenteraad Wetteren dd. 7 augustus 1886, Technische Dienst gemeente Wetteren.

niemant en connen intrest baeren weder sij onderwaeteren ofte droogh liggen. Bovendien hadden de eigenaars nooit klachten ingediend noch vergoedingen gevraagd. Meer nog, de winterse overstromingen van de meersen waren noodzakelijk, en tegen het ophogen van de zomerdijken, waardoor die overstromingen zouden achterwege blijven, zouden de eigenaars protesteren. De kosten van die werken, op kosten van de eigenaars, zouden niet opwegen tegen de voordelen.

Over de overstromingen te Kalken schreef de informant dat de 310 bunders die daar onderliepen (zie 5.2.2.3.), meersen waren, *daer het waeter in den winter profitabel is, ende in den somer seer raer compt.* Die meersen lagen *buijten den zeedijck, ende en connen sonder excessive oncosten van het wijnigh somerwaeter niet bevrijt worden,* tenzij ... aan het Pauwken de Schelde niet meer zou overstromen.

We kunnen hieruit afleiden, dat de dorpskern van Kalken, met de wegen naar Wetteren en Uitbergen, als winterdijken beschouwd werden.

5.2.3.2.3. Te Destelbergen-Heusden

Ene P. Van Damme meldde, dat de dijken vanaf de Eenbeek, de grens Destelbergen-Sint-Amandsberg, over het Panhuis tot het Pauwken minstens met drie voeten zouden opgehoogd moeten worden.

5.2.3.3. Gentenaar Meurant: het graven van een kanaal en het maken van een sluis
Meurant suggereerde meerdere en uiteenlopende oplossingen, nl. gaande van het ophogen van de lage gronden, het evacueren van het water van deze lage gebieden voordat de gewassen in groei waren, tot het in elk seizoen sneller brengen van het Leiewater naar de Gentse Scheldesluizen, ... om de scheepvaart te vergemakkelijken. Hij bedacht ook, dat men ter hoogte van Nonnenbos en de sluis van Baron Despang de rivier zou kunnen verbreden door de rivier enkele stukken grond te laten innemen op de linkeroever. Groot nadeel echter was, dat dan de rechteroever het zwaarder zou te verduren krijgen.

De beste oplossing om de overstromingen te vermijden, was de watermassa, die tussen Gent en Wetteren voor overlast zorgde, te verminderen door een deel van het water (van de Leie en de Bovenschelde) om te leiden via een deel van het geplande kanaal vanaf de Keizerpoort te Gent tot aan de bron van de Durme. Vanuit *de Bassin du Bas Escaut* in Gent zou dan, aansluitend op een nog te bouwen sluis, dwars door de weiden van Destelbergen en Heusden, een kanaal moeten gegraven worden naar de Kolk te Laarne. De Kolk kon het water dan naar de Schelde voeren. Natuurlijk zouden ook dijken moeten aangelegd worden. De waterhuishouding van de doorsneden weiden en meersen zou dan via goten of buizen door die dijken heen moeten geregeld worden. Meurant vond dat deze oplossing bovendien de scheepvaart ten goede zou komen. Die plannen werden niet uitgevoerd, alhoewel in de eerste helft van de 19de eeuw rond dit plan nog briefwisseling tussen Laarne en Heusden werd gevoerd⁷⁶.

76. SCHEPENS E.L., o.c., p. 36-38.

5.2.3.4. Wetteren stelde voor: het graven van een vaart

De Wetteraars geloofden dat *den bequaemsten ende minst costbaeren middel* om de overstromingen te vermijden *saude wesen van te maecken een vaerdeken ofte Revierken uijt de Schelde aen ofte ontrent de gemelde herberghe het pauwken direct naer den hoort binnen de prochie van Wetteren, welck vaerdeken aldaer wederom in de Schelde saude moeten vallen sijnde een distantie van ontrent de twee uren*. Natuurlijk zou dat *vaerdeken* bedijkt moeten worden. Het maken van die dijken zou *façil sijn om te executeren bij middel van d'aerde, die uijt het gedelf sal worden getrocken*.

De vaart zou eveneens kunnen dienen als afwateringsriool voor de vele beken en grachten. Bovendien zou ook de scheepvaart er kunnen bij winnen.

Het voorstel om een vaart te graven bestond reeds lang *soo auderlinghen getuijghen menighmael geprojecteert is geweest, dogh sonder executie*⁷⁷.

5.2.4. De kostprijs

In de graadpleegde stukken werden geen gegevens omtrent de voorgestelde oplossingen gevonden.

6. Oefende de Jointe invloed uit op de waterhuishouding in Laarne, Kalken, Schellebelle, Wetteren, Overmere-Uitbergen, Destelbergen en Heusden?

*Expert in materie van Dijckwercken Judocus De Landtsheere werd betaald over tweeënveertig daegen vaccatien (...) ter dyckschouwingen binnen de prochien van moeseke, hamme, zele, gremberghen, Uytberghen, Overmeire, Berlaere, Appels, St.-Onolfsbroeck, Baesrode 't sedert den 30 april 1777 tot ende met meije 1784*⁷⁸, maar voor Kalken, Laarne, Schellebelle en Wetteren werden geen dijkschouwingsverslagen gevonden.

We gingen daarom op zoek naar verwijzingen naar de werking van de jointe in de parochierekeningen van de betrokken parochies voor de periode van 1772 tot 1787. We hebben ook de bij de kaarten van Ferraris⁷⁹ horende nuttige gegevens voor militaire doeleinden i.v.m. Kalken en Laarne gelezen.

6.1. Laarne

Ferraris noteerde, dat de Kolk ontsprong in de weilanden in de onmiddellijke nabijheid van het dorp Laarne. De waterloop, 8 voet breed en 6 voet diep, waarvan 4 voet water, voerde het water uit alle omliggende beken en grachten naar de Schelde. De bedding was zandig en de oevers waren stijl. Dat kanaaltje veroorzaakte tijdens de wintermaan-

77. SCHEPENS E.L., o.c., p. 32-33. Ook Laarne had in 1672 een vaart willen graven.

78. RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 32503.

79. Koninklijke Bibliotheek Albert I, afdeling kaarten en plans: *Mémoires historiques, Chronologiques et oeconomiques sur les 24 feuilles du n°4 de la Carte de Cabinet des Païs-Bas Autrichiens pour son altesse Royale le duc Charles Alexandre de Lorraine*, Collection Histoire, série in 4°, n° 2, uitgave Gemeentekrediet, Brussel, MCMLXVII, p. 270-271.

den overstromingen, vooral in de omgeving van de stenen Kolkbrug aan de Meirhoek, zodat de velden gedurende lange tijd onder water stonden. Aan de monding van de Kolk was een sluis om de waterhuishouding te regelen.

In de winter 1774-'75 of 1775-'76⁸⁰ had men af te rekenen met wateroverlast in de omgeving van de Kolk en de Meirestraat. De Kolkdijk brak voor de zoveelste maal door, waarbij de brug het zwaar te verduren kreeg⁸¹.

Op 5 april 1776 werden schepenen Lieven Seghers en Geeraert van Loo, op bevel van de Causemaecker naar Wetteren, *op den canton* (= gehucht) *vanden noort* (= Wetteren-ten-Ede en/of Wetteren-Overschelde), *ter causen van het overstroomen vande Schelde aldaer*, gestuurd om er poolshoogte te nemen. Mogelijk kaderde dat bezoek in een plan om, ter bescherming van Laarne, een waterwerende dijk aan te leggen. Reeds in 1775 waren schepenen Lieven Seghers en Theodor Van Hoeymissen, naar Dendermonde gereisd om dat plan in het Hoofdcollege te bepleiten. Landmeter Jan Lippens bestudeerde het voorstel ter plaatse⁸². Op 11 september 1776 kwam hoofdschepene baron Jaerens naar Laarne om samen met drie schepenen door te reizen naar Heusden om er de oorzaken van de wateroverlast te bekijken. We kunnen dus veronderstellen dat op last van de de jointe een poging gedaan werd om iets aan de toestand te verhelpen. Tijdens de periode 1776 - 1787 bleek de wateroverlast miniem te zijn, maar in 1787 echter waren er opnieuw zware overstromingen⁸³.

6.2. Kalken

Volgens Ferraris was het *Calcken vaerteken* met een breedte van 6 vadem (= ca. 10 m) en een totale diepte van 16 voet (= ca. 4,8 m) met kleine schuiten bevaarbaar. De schuine oever was modderig en de dijken staken ca. 1,2 m boven de omliggende weiden uit. Bij hoge waterstand stond er ca. 3,3 m water in de Vaart, bij eb amper ongeveer 1 meter.

Bij de beekschouwingen van 1785⁸⁴ werd gestipuleerd dat de eigenaars *de Sommerdijken aende riviere de Schelde in behoore(lijke) staat* (moesten) *stellen*. Die zomerdijk, tevens trekweg, liep vanaf de Vaart tot het Wetters sluizeken. Bovendien had hoofdschepenen de Waepenaert bevolen de *sloot loopende naer d'aude Schelde te wyden en te ruymen*⁸⁵.

80. RAB, BvL, nr. 156 = 157. De inhoud van beide bundels is dezelfde, ze bevatten beiden de parochierekening van 1774. Die rekening werd gepresenteerd op 19 juni 1776. Het is niet duidelijk op welke winter de zin *hooghwaeter ten laest gepasseerden wintersaysoene* betrekking heeft. In deze rekening werden namelijk tevens gebeurtenissen van april 1776 opgenomen.

81. SCHEPENS E.L., o.c., p. 35-36.

82. RAB, BvL, nr. 158.

83. RAB, BvL, nr. 170.

84. RAB, OAK, nr. 340, schouwing van straten en beken in 1785.

85. Die *aude Schelde* was een viswater waarvan het visrecht eigendom was van de heer van Kalken. Dat visrecht werd verhuurd. RAB, OAK, nrs. 3 (in 1616) en nr. 95 (in 1697).

De parochierekeningen vermeldden de gebruikelijke kosten voor onderhoudswerken aan de beken en aan de Vaartdijken, ophogingen van de aard, herstellingen aan de sluizen en het plaatsen van een nieuwe draaiboom over de vaart (1775). Nergens werd melding gemaakt van overstromingen en tijdens de periode 1779-1781 werden zeer weinig onderhoudswerken uitgevoerd.

Joannes van Gendt (in 1777)⁸⁶, Ludovicus vande Velde (1778-1784)⁸⁷ en Adriaen Brouwers (1785) vervulden de functie van *broeckmeester en gaede slaeger* van dijken en sluizen⁸⁸. Op uitdrukkelijk bevel van de baljuw, burgemeester en schepenen opende en sloot de dijkwachter de sluizen van Molen- en Broekmeers.

6.3. De heerlijkheid Schellebelle-Wanzele

Voor de periode 1770-1777 ontving Jan De Rijcke, als bewaker van de sluizen aan de Schelde, een jaarlijkse vergoeding van 0-8-0. Regelmatig dienden uiteraard de sluizen en de *goten*, die in de Schelde uitkwamen, hersteld te worden.

6.4. De toestand te Overmere-Uitbergen

In die heerlijkheid bestond reeds voor 1770 een organisatie die *het beloop vanden Scheldedijck en de Meerdijck* genoemd werd. De ontvanger van die organisatie presenteerde jaarlijks de rekeningen aan de baljuw, de burgemeester en schepenen en notabelen van de heerlijkheid. Met de ontvangsten van de *ommestellinghe, pointinghe en tauxatie van de leege goederen binnen uytberghen en de schraevenbrouckmeersen* en het *baerbrouck* te Overmere, betaald door de eigenaars en pachters, werden herstellingen aan de Scheldedijken en de sluizen in die dijken betaald. De *broeckmeesters van binnen en buiten*⁸⁹ - in 1773 waren er drie - gaven de opdracht tot het uitvoeren van deze herstellingen. Zo werden op last van hoofdschepene De Waepenaert, als *weth ende brouckmeester van buiten*, in 1774 456 *gelij* stro en 325 *bussels lang* stro voor herstellingen aan de zomerdijken en meersdijken gebruikt.

Verder werden regelmatig herstellingen verricht aan het veer en de aard te Uitbergen en in het *baerbroeck* hield ene Cornelis De Wilde toezicht op het sluiten en ontsluiten van het broek.

6.5. Wetteren

De bestuurders vergaderden op 16 juni 1774 om te beraadslagen over de voorstellen van de jointe i.v.m. de bedijking van de Schelde, geformuleerd op 29 en 30 mei. Ze gingen niet helemaal akkoord met de plaats waar de dijken waren gepland. Ze stelden

86. RAB, OAK, nr. 50, parochierekening 1777.

87. RAB, OAK, nr. 51, parochierekeningen 1778-1781.

88. RAB, OAK, nr. 95. Bewijsstuk, specificatie, bij de parochierekening 1785.

89. *Broeckmeesters van binnen* bewoonden de onmiddellijke omgeving. De *broeckmeester van buiten* was een afgevaardigde van het Land van Dendemonde.

voor dijken aan te leggen langs de Schelde in *plaetse vande gone op de straeten* en maakten hun antwoord over aan de Hoofdschepenen van het Land van Dendermonde, aan de Causemaeker én aan de *procureur generael tot mechelen*. Hoe de zaak verder is verlopen, blijft (voorlopig) in het duister.

Bijna twee jaar later, nl. bij *kerckgebodt* van 16 april 1776 werd bevolen dat de *aengelanden tusschen de Elst en aelrist moeten leggen eenen somerdijck*. Waarschijnlijk ook als waterweringswerk kan ook vermeld worden dat *alle de aengelande aende gereestraete* (verbindingsweg Kalken-Wetteren, de huidige Kalkensteinweg) *met de opsetene van Eesvelde, hoort* (gelegen tussen de verbindingsweg Kalken-Wetteren en de Schelde), *Liefkenshoeck en gransvelde moesten crawijen tot het ophooghen vande straete*⁹⁰.

In 1780 overstroomde den hoort en op 30 maart kwamen Kalken en Wetteren overeen om in dat gebied langs de Schelde *dry clocke hoofden* te laten maken waarvan één door Kalken, één door Wetteren en het overblijvende door de aangelanden zou betaald worden. Mogelijk gaat het hier om bouwwerken aan de drie beken tussen Wetterenveer en Kalken-vaart, die, zoals burgemeester Leirens vermeldde, niet voorzien waren van sluizen.

Op 21 april 1780 reisde griffier Leirens naar Juffrouw vande Woestijne te Gent om haar te vragen bij te dragen in de kosten voor herstellingswerken aan de scheldedijken op *beerstoppel*.

6.6. Destelbergen⁹¹

In Destelbergen werden in 1773 en 1774 Isabelle Catherine Praet en van 1775 tot en met 1785 Laureyns Dewitte 0-13-4 per jaar betaald *voor het gaede slaen ende opwinden van het rabot ofte sluyse aen het Panhuys*. Vanaf 1786 werd de vergoeding betaald door Destelbergen en Heusden samen.

Destelbergen en Heusden betaalden Jacobus Drieghe jaarlijks elk de helft van een som van 0-16-0 voor het bedienen *van de sluysdeuren van de steenen bruggen op 't Claverken*, op de grens tussen beide parochies.

Destelbergen betaalde in 1773 en 1774 werklieden voor het zuiveren van sloten in de *Schaesmeirsch* en *Schoofmeirsch* en voor het zuiveren van de buis aan het *Panhuys*. Eveneens in 1773 werd schepen Pieter van Damme fs. Andries betaald *van mede gevacheert thebben int nemen van resolutie op de geinnundeerde landen deser prochie volgens de beschrijvinghe van dheeren deser casselreije alsmede oock gevacheert thebben int opnemen vande grootte der scha ende den prijs van ieder parteeje als oock den tanese vande vruchten ende specie waarmede die besaeyd waeren geweest na deductie vande somervruchten die daer op conden gesaeijt worden voorders hoe vele ieder geinnundeerde parteeje landt moet doogen int subsidie van haere majesteijt*.

90. HAW, nr. 268, specificatie griffier L.F. Leirens, 19 dec 1775-28 okt 1776.

91. RAG, Oudburg, nr. 1240.

We hebben de indruk dat, vooral vanaf 1784 door Destelbergen en Heusden samen, ernstige inspanningen gedaan werden op de waterbeheersingsinstallaties te verbeteren. In de rekeningen van 1784 en 1785 vinden we voor het eerst vermeldingen van reparaties van scheldedijken op kosten van de parochie, nl. herstellingen aan de dijken en de tragel van de herberg het Pauwken⁹².

6.7. Heusden

De parochierekeningen van Heusden waren uiterst beknopt opgesteld. Telkens werd de helft van de betaalde som aan Jacobus Drieghe vermeld.

De pontenier van Melle werd in 1772-'73 betaald om *ingenieurs van haere majesteijdt* over de Schelde te zetten.

6.8. Samenvatting gegevens parochies

Voor de parochierekeningen van Overmere-Uitbergen en Kalken stonden vol vermeldingen van werkzaamheden aan dijken, sluizen en buizen. Voor Kalken had dat meer te maken met de aanwezigheid van de Vaart.

In Overmere-Uitbergen, Schellebelle-Wanzele, Kalken, Heusden en Destelbergen waren personen aangesteld om de sluizen te bedienen. Die functie was echter niet nieuw.

Enkel in de parochierekeningen van Kalken en Destelbergen werd het zuiveren en ruimen van sloten vermeld.

Betalingen van herstellingen aan de scheldedijken werden in de rekeningen van Overmere-Uitbergen teruggevonden. Niet de heerlijkheid draaide hiervoor op, maar wel een vereniging van pachters en eigenaars van gronden, gelegen in de broeken. Destelbergen en Heusden betaalden in 1784 en 1785 vanuit de parochierekeningen herstellingen aan Scheldedijken.

Voor Overmere-Uitbergen en Kalken vonden we aanwijzingen terug van dijkschouwingen door de hoofdschepene de Waepenaert.

7. Besluit

De jointe wou alle overstromingen voorzien en vermijden. Daardoor werd bij de opmaak van het dijkplan geen rekening gehouden met de voor de landbouw belangrijke afzetting van slib bij de winterse overstromingen. Er waren dus tegenstrijdige belangen, nl. in de eerste plaats het belang van de landbouw versus dat van de scheepvaart, terug te brengen tot de belangen van de steden t.o.v. het platteland, en ten tweede werden om financiële redenen de bezitters van gronden gelegen rond de Schelde uitgespeeld tegen de bezitters van gronden die niet te lijden hadden van overstromingen. De *jointe* was hiertoe bemiddelaar tussen de verschillende Kasselrijen die tot een vorm van samenwerking gebracht werden.

92. RAB, Oudburg, nr. 1241.

De *jointe* vaardigde wel maatregelen uit om het dijkbeleid te verbeteren, maar ze slaagde er niet in het systeem waarbij de aangelanden voor de betaling van de uit te voeren werken aan de zomerdijken opdraaiden, te veranderen. Misschien is daardoor in het gebied Kalken, Laarne, Wetteren en Schellebelle weinig gebeurd om de problemen op te lossen of bleven slechts weinig gegevens bewaard.

We hebben de indruk dat het besproken probleemgebied nogal stiefmoederlijk behandeld werd. Dat de kasselrij van de Oudburg noch het Land van Dendermonde tijdens de werkingsperiode van de *jointe*, veel in het werk stelde om aan de situatie iets te veranderen, kan misschien verklaard worden doordat de steden Dendermonde en Gent weinig te vrezen hadden van de overstromingen in dit gebied, eenmaal de door de *jointe* voorgestelde werkzaamheden op of in de onmiddellijke omgeving van hun eigen grondgebied beëindigd waren.

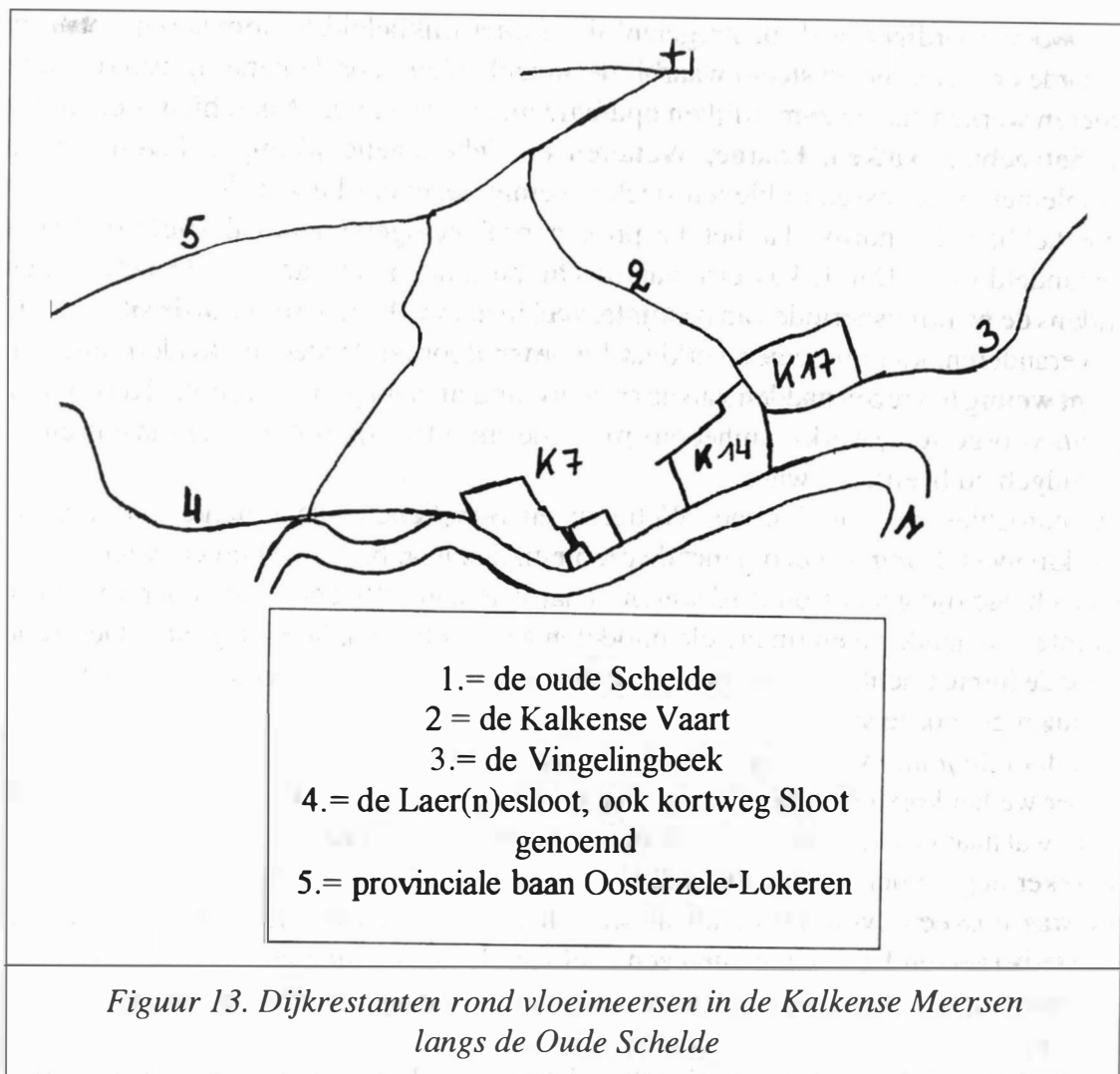
De parochies Kalken, Laarne, Wetteren en Schellebelle daarentegen, grepen de werking van de *jointe* aan om met de problematiek naar buiten te komen, waarmee ze reeds lange tijd geconfronteerd waren, maar waaraan ze, wegens de beperktheid van ruimte van handelen en financiële middelen geen oplossing konden geven. Gesteund door de *jointe* trachtten ze de krachten te bundelen en voor hun reeds lang gekoesterde plannen gehoor te vinden.

Het door de *jointe* voorgestelde dijkplan werd niet geestdriftig onthaald, maar, voor zover we het konden nagaan, toch ging Wetteren over tot de uitvoering van het plan voor wat haar grondgebied betrof. Om de situatie in de andere gemeenten in te schatten is zeker nog verder onderzoek nodig.

Er was ook een evolutie merkbaar waar het de lasten voor het dijkbeheer betrof: Destelbergen en Heusden namen een deel van de kosten op zich.

Uit gans dit verhaal blijkt, dat vooral voor verhoging en versterking van de Scheldep dijken geopteerd werd. Vergelijken we de situatie van tweehonderd jaar geleden met de huidige, dan kunnen we enkel stellen dat nog steeds dezelfde oplossingen vooropgesteld worden...

We kunnen besluiten met een retorische vraag die de Causemaecker de Kasselrij van de Oudburg stelde *of dat dese overstrominghen niet en sijn een quaet vande nature vande gonne waertoe men van alle tijden vruchteloos de remedie heeft gesoekt.*

NABESCHOUWINGEN

1. Evolutie waterhuishouding en dijkbeheer

- Het is mogelijk dat, o.a. door de ervaringen met de jointe, de aangelanden de noodzaak inzagen zich te verenigen in Wateringen om op een efficiëntere en goedkopere manier de waterhuishouding van hun gronden te organiseren. Zo werd in 1817 de *Watering der meerschen en lage landen van Calcken* opgericht.
- In diezelfde periode werd het onderhoud van dijken, zonder onderscheid tussen zomer- en winterdijken, en sluizen gestimuleerd door de kosten voor gedane werken *dienende tot bevrijding der landen tegen de waters der rivieren* aftrekbaar te maken van het kadastraal inkomen van de gronden waarop de werken betrekking hadden. Polderbesturen of eigenaars konden van deze maatregel genieten⁹³.

93. RAB, Arrondissementcommissariaat Dendermonde, nr. 8, brief Districtcommissaris dd. 5 feb 1834.

- Bij wet van 18 juni 1846 werd de regering gemachtigd werken uit te voeren met het oog op de drooglegging, de bevoeiing en de verbetering van de oevers in de vallei van de Schelde.
- In 1871-72 werd de Watering Belham voor de gemeenten Schellebelle, Uitbergen, Overmere en Kalken opgericht en in 1895 werd de watering *Meerschagie en Leegelanden* opgericht.
- In de periode 1883-86 werd een doorsteek gegraven waardoor de Schelde niet meer de zuidergrens van Kalken vormde. In 1911 werden langs de Schelde, tussen Wetteren en Schellebelle, langs de doorsteek dus, tot het gebied tussen Schoonaarde en Appels, de dijken vernieuwd en opgehoogd.
- De Polder van Belham, opgericht in 1978, omvat delen van Heusden, Laarne, Wetteren, Schellebelle, Overmere en Uitbergen en gans Kalken. De gebiedsomschrijving van de Polder omvat dus voor het overgrote deel het probleemgebied waarover sprake in deze studie.
- Het belang van de overstromingsgebieden werd bij de overstromingen tijdens de jaarwende 1994-1995 nog geïllustreerd. Om de druk van de watermassa op de dijken te verminderen, werd gesuggereerd lager gelegen gebieden onder water te zetten.

2. Dijkrestanten langs de Oude Schelde te Kalken in 1980-81

Koen De Landtsheer onderzocht tijdens bovenvermelde periode op enkele sites in de Kalkense Meersen dijken, die vloeimeersen langs de oever van de Oude Schelde omgordden (zie figuur 11)⁹⁴. Hij situeerde het ontstaan ervan in de 19de eeuw.

In de Kalkense Meersen wisselen lagere gebieden af met donken of opgehoogde terreinen. De bedijking in figuur 11 was vooral aangelegd tussen de Kalkense Vaart en de Laeresloot en kan m.i. beschouwd worden als een vorm van zomerdijk.

De dijken van het gebied K7 waren 38 à 70 cm hoog, die van K 14 35 à 83 cm en die van K 17 ca. 1 m.

EEN WOORD VAN DANK

Graag wil ik een woordje van dank richten aan Erik Balthau, Marcel Meys, Johan De Wilde en Erik Schepens voor hun raadgevingen i.v.m. de te raadplegen bronnen. Voor het nalezen van de tekst ben ik vooral Lieven Hanselaer, maar ook Romain Lemaire, Luc Lecomte en Dolf Temmerman erkentelijk. Tenslotte bedank ik het College van Burgemeester en Schepenen van Wetteren en de heer dijkgraaf Van Hove van Berlare voor de toestemming archiefstukken te raadplegen.

94. DE LANDTSHEER K., *Bijdrage tot het Archeologisch onderzoek van de gemeente Kalken (Laarne)* (O. VI.), Onuitgegeven licenciaatsverhandeling, RUG, 1980-81, (tekst p. 155), (bijlage I, K7, 1-49), (bijlage I, K14, 1-17) en (bijlage II, K17, 1 - 18).

VAN DAMME D., LOSTRIE C., *Het kasteel en de meersen, Laarne/Kortrijk*, 1987, p. 24.

BIBLIOGRAFIE

- AERTS E., BAELDEM., COPPENS H., DESCHEPPER H., SOLY H., THIJS A.K.L. en VAN HONACKER K. (EDS.), *De Centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)*, Brussel, 1994.
- BALTHAU E., *Archeologische Inventaris Vlaanderen: Laarne*, Gent, 1984.
- BUNTINX J., *Inventaris van het Archief van de Raad van Vlaanderen, VII*, Brussel, 1977, p. 17.
- DE KRAKER A., De Grote Landdijk van de Vier Ambachten, 1494-1586, in DE KRAKER A.M.J., VAN ROYEN H., DE SMET M.E.E. (red), *Over den Vier Ambachten*, Kloosterzande, 1993, p. 190-191.
- DE LANDTSHEER K., *Bijdrage tot het Archeologisch onderzoek van de gemeente Kalken (Laarne) (O.Vl.)*, Onuitgegeven licenciaatsverhandeling, RUG, 1980-81.
- DE SCHRIJVER H., *De oude landmaten in Vlaanderen*, Kortemark-Handzame, 1981.
- DE VLEESSCHAUWER M., *De bedijking van de Albertpolder in 1612 en het ontstaan van de Heerlijkheid St.-Albert in 1614*, in DE KRAKER A.M.J., VAN ROYEN H., DE SMET M.E.E. (red), *Over den Vier Ambachten*, Kloosterzande, 1993, p. 209-220.
- GACHARD, *Inventaires des cartes et plans manuscrits et gravés qui sont conservés aux archives générales du Royaume*, Bruxelles, 1848, p. 200 en 202.
- GEERTS J., *Vervolg van het Register A, nr. 125, Vernieuwinge van voorgeboden der Keuren van het Land van Waas, Beveren, Dendermonde, enz.*, in *Annalen van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas*, D. 21, O.K. van het Land van Waas, over 1902-1903, p. 68-77.
- HENNEQUIN, *Etude Historique sur l'exécution de la carte de Ferraris et l'évolution de la cartographie Topographique en Belgique*, Brussel, 1891
- Het Rijksarchief in de Provinciën, Overzicht van de Fondsen en Verzamelingen. I. De Vlaamse provinciën, Brussel, 1974, p. 181: De Staten van Vlaanderen.
- LEFEVRE J., *Inventaire des Archives de la jointe des eaux*, in *Travaux du cours pratique d'archivéconomie donné pendant les années 1920-25*, Brussel, 1926, p. 103-115. Dit werk bevindt zich in het Algemeen Rijksarchief Brussel: inventaris I 065.
- LENDERS P., *Kritiek op het beleid van de Waterstaat der Zuidelijke Nederlanden en herstructureringsplannen op het einde van het Ancien Régime*, in SOLY H., VERMEIR R. (Eds.), *Beleidenbestuur in de oude Nederlanden. Liber amicorum prof. Dr. M. Baelde*, Gent, 1993, p. 241- 250.
- Mémoires historiques, Chronologiques et économiques sur les 24 feuilles du n° 4 de la Carte de Cabinet des Pais-Bas Autrichiens pour son altesse Royale le duc Charles Alexandre de Lorraine*, Collection Histoire, série in 4°, n° 2, uitgave Gemeentekrediet, pro Civitate, Brussel, MCMLXVII, p. 270-271, in Koninklijke Bibliotheek Albert 1, afdeling kaarten en plans.

- RUYS R., *Veer en veerdienst in Oost-Vlaanderen*, Gent/De Pinte, 1979.
- SCHEPENSE L., *Wateroverlast in Laarne (1)*, in *Castellum*, jg. IV, nr. 1, maart 1987, p. 32-45.
- TEMMERMAN D., *De watering van Belham*, in *Rond de Stenen Linde*, jg. 20, nr. 2, 1995.
- VANDAMME D., LOSTRIE C., *Het kasteel en de meersen, Laarne/Kortrijk*, 1987.
- VAN DE SOMPEL A., *De rekeningen van de pachter van het recht van den aert op het einde van de 17de eeuw-1ste helft van de 18de eeuw als waardemeter voor de inspanningen om de Kalkense Vaart en het handelshaventje funktioneel te houden*, in *Castellum*, jg. XII, nr. 1, maart 1995.
- WODON L., *Le droit des eaux et des cours d'eau*, Brussel, 1874.

BRONNEN

- ARA, toegang I 065, *Jointe des Eaux*, nrs. 3, 9, 10, 11, 16, 17, 19, 25 en 45.
- RAB
Oud Archief Kalken, nrs. 8, 9, 11, 49, 50, 51, 52, 67, 95 en 340.
Oud Archief Overmere - Uitbergen, nr. 126.
Oud Archief Schellebelle-Wanzele, nrs. 192 en 193.
Baronie van Laarne, nrs. 156, 157, 158, 168, 169 en 170.
Arrondissementscommisariaat Dendermonde, nr. 8.
- RAG
Raad van Vlaanderen nrs 789, 790, 32227, 32228, 32229; 32230, 32231, 32267, 32355, 32486, 32487, 32488, 32489, 32501-04.
Oudburg, nrs. 879, 880, 881, 882, 893, 896, 900, 902, 924, 1240, 1241 en 1280.
Kaarten en Plans, nrs. 1412, 1759, 1872 en 2394.
- RUG
Fonds vliegende bladen, nrs I C, 20/2 en IC 29/28.
- Gemeentehuis Wetteren
Historisch Archief Wetteren (HAW), nrs. 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 276, 1039 en 1064.
- Topografische kaarten, 22/2 en 22/3, MGI, 1966.

Castellum

Driemaandelijks tijdschrift van de VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE.

Dienst wettelijk Depot nr. B.D. 40.652

Oplage: 350 exemplaren

Omslagfoto: RAG, Bisdom R 31 (d), f° VII v° (partim) met vermelding
van enkele hoofdcijnsplichtigen van de St.-Baafsabdij in de
parochie Laarne (1295)

INHOUD

Editoriaal	2
De familie De Wilde te Kalken en Laarne: de oudste getuigenissen <i>Johan R.J. De Wilde</i>	3
Een episode in de strijd tegen „schadelijke overwateringen” in het Land van Dendermonde: invloed van de Jointe voor de Waterstaat (1772-1787) op het probleemgebied Kalken, Laarne, Wetteren en Schellebelle <i>André Van De Sompel</i>	14
Lijst beschermheren, ereleden en steunende leden 1995	54

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdrage.
Teksten mogen worden overgenomen mits vermelding van de bron en van de auteur,
en het toezenden van een exemplaar.
